

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

Ασυλίες και διεθνής ευθύνη της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Ανασυνθέτοντας ζητήματα από
την σκοπιά της πρακτικής και νομολογίας

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ελένη Αστερίου

AM 1220M040

Αθήνα, 2021

Τριμελής Επιτροπή

Στέλιος Περράκης, Ομότιμος Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και Κοσμήτορας της Νομικής Σχολής στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου (Επιβλέπων)

Μαρία Ντανιέλα Μαρούδα, Επίκουρη Καθηγήτρια Διεθνούς Δικαίου στο Πάντειο Πανεπιστήμιο

Παναγιώτης Γρηγορίου, Καθηγητής Διεθνών & Ευρωπαϊκών Θεσμών στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Copyright © Ελένη Αστερίου, 2021

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

*Στους γονείς μου, τον αδερφό μου
και τους αγαπημένους μου ανθρώπους,
για την αμέριστη υποστήριξη τους
στο όμορφο αυτό ταξίδι*

Συντομογραφίες

ASR	Articles on State Responsibility
CFSP	Common Foreign and Security Policy
CSDP	Common Security and Defence Policy
DARIO	Draft Articles on the Responsibility of International Organizations
ECHR	European Court of Human Rights
EULEX Kosovo	European Union Rule of Law Mission in Kosovo
Frontex	European Border and Coast Guard Agency from French: Frontières extérieures
HRRP	Human Rights Review Panel
ICJ	International Court of Justice
IDI	Institut de Droit International
ILC	International Law Commission
KFOR	Kosovo Force
NATO	North Atlantic Treaty Organization
SOFA	Status of Forces Agreement
SOMA	Status of Mission Agreement
UN	United Nations
UNAT	United Nations Appeals Tribunal
UNMIK	United Nations Interim Administration Mission in Kosovo
UNPROFOR	United Nations Protection Force
ανωτ.	ανωτέρω
αριθ.	αριθμός
βλ.	βλέπε
ΔΔ	Διεθνές Δικαστήριο Δικαιοσύνης

ΔΕΕ	Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΔΟ	Διεθνείς Οργανισμοί
ΕΔΔ	Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΚ	Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο
Ένωση	Ευρωπαϊκή Ένωση
επ.	επόμενα
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕυρΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΗΕ	Ηνωμένα Έθνη
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
κατωτ.	κατωτέρω
ΚατΔΔΔ	Καταστατικό Διεθνούς Δικαστηρίου Δικαιοσύνης
ΚΕΠΠΑ	Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας
ΚΠΑΑ	Κοινή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας
ΜΚΟ	Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ο.π.	όπου και προηγουμένως
ΣΑ	Συμβούλιο Ασφαλείας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών
ΣΕΕ	Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
σελ.	σελίδα
ΣΛΕΕ	Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΣτΕ	Συμβούλιο της Ευρώπης
Χαρτ. ΟΗΕ	Χάρτης Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών

Περίληψη

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να εξετάσει ζητήματα ως προς τις ασυλίες και τη διεθνή ευθύνη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ιδίως σε σχέση με την προστασία φυσικών προσώπων και τα εργαλεία που διαθέτουν για την επιδίωξη της ευθύνης της Ένωσης. Στο πρώτο μέρος της εργασίας αναλύεται ο θεσμός της διεθνούς ευθύνης και των ασυλιών διεθνών οργανισμών, αναδεικνύοντας τον ιδιάζοντα χαρακτήρα της ΕΕ στη διεθνή δικαιοταξία. Επιπρόσθετα, αποσαφηνίζεται η νομική φύση της Ένωσης στο διεθνές σύστημα και το ζήτημα της αναγνώρισης της διεθνούς νομικής της προσωπικότητας, ενώ, παράλληλα, αποτυπώνεται το περιεχόμενο και οι πηγές των ασυλιών της. Στο δεύτερο μέρος, η ανάλυση επικεντρώνεται στη ρύθμιση της ευθύνης της ΕΕ, και της υλοποίησης της, μέσω εσωτερικών μηχανισμών λογοδοσίας αλλά και δικαιοδοτικών οργάνων. Τα εν λόγω ζητήματα εξετάζονται μέσω δύο παραδειγμάτων, της Αποστολής EULEX Κοσσυφοπέδιο και του Οργανισμού Ευρωπαϊκής Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής (Frontex).

Λέξεις Κλειδιά: Προνόμια και ασυλίες, Διεθνής Ευθύνη, Διεθνής Νομική Προσωπικότητα, Διεθνείς Οργανισμοί, Ευρωπαϊκή Ένωση, EULEX Κοσσυφοπέδιο, Frontex, Οργανισμός Ευρωπαϊκής Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής

Abstract

The dissertation attempts to address issues concerning the immunities and the international responsibility of the European Union, in relation, specifically, to the protection of individuals and the means available to hold the EU accountable. The first part of this paper, analyzes the concept of international responsibility and the immunities of international organizations, highlighting the sui generis nature of the EU in the international system. Furthermore, the legal nature of the EU and its international legal personality are dealt with and clarified while, at the same time, the content and the legal sources of its immunities are reflected. In the second part, the analysis focuses on the regulation of EU responsibility, and its implementation, through internal accountability mechanisms and courts. These issues are addressed through two case studies, the EULEX Kosovo Mission and the European Border and Coast Guard (Frontex).

Key Words: Privileges and Immunities, International Responsibility, International Legal Personality, International Organizations, European Union, Accountability Mechanisms, EULEX Kosovo, Frontex

Περιεχόμενα

Συντομογραφίες	4
Περίληψη	6
Εισαγωγή	10
Α΄ ΜΕΡΟΣ: Διεθνής ευθύνη και δικαιοδοτική ασυλία διεθνών οργανισμών: το sui generis παράδειγμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης	15
Κεφάλαιο 1: Ο θεσμός της διεθνούς ευθύνης και των ασυλιών Διεθνών Οργανισμών	15
Κεφάλαιο 2: Το ιδίομορφο παράδειγμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης	26
2.1 Η θέση της ΕΕ στη διεθνή δικαιοταξία: διεθνής οργανισμός, ομοσπονδία κρατών ή υπερεθνικός οργανισμός;	27
2.2 Η νομική προσωπικότητα της ΕΕ	32
2.2.1 Το ζήτημα της νομικής προσωπικότητας της ΕΕ πριν τη Μεταρρυθμιστική Συνθήκη	32
2.2.2 Η νομική προσωπικότητα της ΕΕ μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας	33
2.3 Τα προνόμια και οι ασυλίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης: πηγές και πεδίο εφαρμογής	36
2.3.1 Η ρύθμιση των ασυλιών στο πρωτογενές δίκαιο της ΕΕ	36
2.3.2 Διεθνείς συμφωνίες, SOFAs, SOMAs	41
Β΄ ΜΕΡΟΣ: Η διεθνής ευθύνη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η δικαστική της επιδίωξη	44
Κεφάλαιο 3: Η διεθνής ευθύνη της Ευρωπαϊκής Ένωσης	45
3.1 Προβολές της διεθνούς ευθύνης στο σχέδιο άρθρων της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου για τη διεθνή ευθύνη διεθνών οργανισμών	45
3.2 Η Αποστολή EULEX Κοσσυφοπέδιο και η πιθανή διεθνής ευθύνη της ΕΕ	48
3.2.1 Η Επιτροπή Εξέτασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Human Rights Review Panel)	50
3.3 Ζητήματα ευθύνης σε σχέση με τον Οργανισμό Ευρωπαϊκής Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής (Frontex)	52
3.3.1 Ο μηχανισμός υποβολής καταγγελιών του Frontex	54
Κεφάλαιο 4: Η δικαστική επιδίωξη της ευθύνης της ΕΕ	55
4.1 Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τα όρια της δικαιοδοσίας του	56

4.2 Ο ρόλος των εθνικών δικαστηρίων και ζητήματα σε σχέση με τις ασυλίες της ΕΕ 59

Συμπεράσματα 61

Κείμενα Τεκμηρίωσης 64

Εισαγωγή

Μία ιστορική ανασκόπηση της πορείας των διεθνών οργανισμών, καταδεικνύει ότι, κατά το πρώιμο στάδιο της δημιουργίας τους, περί τα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα και την αυγή του εικοστού, αποτελούσαν ένα μάλλον περιορισμένης επιρροής κομμάτι της διεθνούς δικαιοταξίας, διαθέτοντας στοιχειώδη μορφή και έχοντας ως κύριο αντικείμενό τους υποθέσεις, προπάντων, τεχνικής φύσεως.¹ Ωστόσο, τις δεκαετίες που ακολούθησαν τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, παρατηρείται μια στροφή στον αρχικά υποτυπώδη χαρακτήρα των διεθνών οργανισμών, γεγονός που μεταφράζεται σε αξιοσημείωτη αύξηση, τόσο του αριθμού τους, όσο και της επιρροής τους, εν γένει.^{2 3}

Παρατηρώντας το σύγχρονο διεθνές σύστημα πολλαπλών δρώντων υπό μία ευρύτερη οπτική, διαπιστώνουμε ότι οι διεθνείς οργανισμοί αποτελούν θεσμούς εν εξελίξει, συνιστώντας σε πολυμερές επίπεδο, τους υλοποιητές ποικίλων πεδίων συνεργασίας ανάμεσα στα κράτη και παράλληλα, τους πλέον σημαντικούς μη κρατικούς δρώντες,⁴ σε μία διεθνή δικαιοταξία που χαρακτηρίζεται, αναντίλεκτα, από δυναμισμό και ανακατατάξεις εξαιτίας της διαμόρφωσης σχέσεων υπερεθνικού προσήμου αλλά και της κατ' επέκταση «συνθέτης αλληλεξάρτησης» (*“complex interdependence”*) ανάμεσα στους διεθνείς φορείς.⁵ Το πεδίο της δραστηριότητας των διεθνών οργανισμών, εμφανίζεται, σε ένα τέτοιο περιβάλλον, ολοένα και ευρύτερο· συνάπτουν διεθνείς συμφωνίες, συνεργάζονται με κυβερνήσεις, διοικούν εδάφη (όπως επί παραδείγματι στην περίπτωση του Κοσσυφοπεδίου),⁶ προσφέρουν ανθρωπιστική βοήθεια, επιβάλλουν κυρώσεις σε κράτη, αναπτύσσουν στρατιωτικές δυνάμεις για τη

¹Antonio Cassese, Διεθνές Δίκαιο, μτφρ Γιαννης Σαριδάκης, επιμ. Φωτεινή Παζαρτζή. Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2012, σελ. 166-167

²Guglielmo, Verdirame, *The UN and Human Rights, Who Guards the Guardians?*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011. σελ. 13

³Niels, Blokker, "Proliferation of International Organizations: An Exploratory Introduction", Κεφάλαιο σε: Niels M., Blokker and Henry G., Schermers(επιμ.) *Proliferation of International Organizations: Legal Issues*, Brill, Leiden, 2001, σελ. 1-2

⁴Στέλιος, Περράκης, Μαρία-Ντανιέλλα, Μαρούδα, Διεθνής Δικαιοταξία Θεωρία και Εφαρμογή Διεθνούς Δικαίου, Τόμος Α', Εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2016(2η έκδοση), σελ.146-147

⁵Bennett, A. LeRoy, Oliver, James K., Διεθνείς οργανισμοί. Αρχές και προβλήματα, μτφρ Ζιζή, Σαλίμπα-Χαράλαμπος, Κωνσταντινίδης, επιμ. Δημήτρης Μπουραντώνης. Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2006, σελ. σελ. 13-15

⁶James, Crawford, *“Sovereignty as a Legal Value”* Κεφάλαιο σε James Crawford, Martti Koskeniemi, *The Cambridge Companion to International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, σελ. 118-119

διατήρηση ή την επιβολή της ειρήνης,⁷ προάγουν τη διαφύλαξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και συμμετέχουν συχνά στη διαδικασία καθορισμού προτύπων καθώς και το σχεδιασμό και τη χάραξη διεθνούς πολιτικής.⁸

Και όμως, μολονότι το πεδίο της δράσης των διεθνών οργανισμών διευρύνεται σημαντικά, γεγονός παραμένει ότι οι ελεγκτικοί αλλά και οι δικαστικοί μηχανισμοί της δραστηριότητάς τους, δείχνουν ανεπαρκείς,⁹ ώστε, η απόδοση διεθνούς αδικοπραξίας σε διεθνή οργανισμό, και συνακολούθως η δικαστική της επιδίωξη, να εμφανίζει σημαντικές δυσχέρειες. Το κενό, που διαφαίνεται στην παρεχόμενη δικαστική προστασία, είναι πιο έντονο στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η δραστηριότητα των διεθνών οργανισμών επιδρά άμεσα σε φυσικά πρόσωπα, όπως είναι πιθανό να συμβεί στο πλαίσιο ειρηνευτικών επιχειρήσεων, που διεξάγονται από διεθνείς οργανισμούς. Μια απόπειρα, περαιτέρω εξέτασης της προβληματικής αναφορικά με τη διεθνή ευθύνη των διεθνών οργανισμών και τη δικαστική της επιδίωξη, καταδεικνύει την ύπαρξη, τόσο υπό το πρίσμα της διεθνούς πρακτικής όσο και υπό το φως της νομολογίας, μίας τάσης περιορισμού και «κάλυψης» της ευθύνης των διεθνών οργανισμών υπό το πέπλο μιας «ιδιότυπης ασυλίας».¹⁰ Χαρακτηριστικά, ο Blokker αναφέρεται στους διεθνούς οργανισμούς με τον όρο οι άθικτοι “the untouchables”, υπονοώντας, ανάμεσα σε άλλα, την αδυναμία ουσιαστικού ελέγχου της δραστηριότητάς τους.¹¹

Η επισκόπηση της πρακτικής και της νομολογίας στο εν λόγω πεδίο καταδεικνύει ότι, τα φυσικά πρόσωπα, που βλάπτονται από πράξεις οργάνων, αποδιδόμενες σε ΔΟ, εν τοις πράγμασι, «μένουν με άδεια χέρια»,¹² δεδομένου ότι δεν έχουν πρόσβαση (με εξαίρεση ορισμένους εσωτερικούς μηχανισμούς), σε δικαστικά όργανα για την εκδίκαση των υποθέσεων, που τους αφορούν και οι οποίες στρέφονται

⁷ Εμμανουέλα, Δούση, «Η διεθνής ευθύνη διεθνών οργανισμών», Κεφάλαιο σε: Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Κωνσταντίνος, Μαγκλιβέρας, (επιμ.), Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2017 (3η αναθεωρημένη έκδοση), σελ. 520

⁸ José E., Alvarez, International Organizations as Law-makers, Oxford University Press, Oxford, 2005 , σελ. 13

⁹ Δούση, ο.π. σελ. 520-521

¹⁰ Πετράκης, Μαρούδα, Διεθνής Δικαιοταξία, ο.π. σελ. 150-151

¹¹ Niels, Blokker, “International Organizations: The Untouchables?”, Κεφάλαιο σε: Niels Blokker, Nico, Schrijver(επιμ.), Immunity of International Organizations, Brill, Leiden, The Netherlands, 2015, σελ. 1-17

¹² Armin, von Bogdandy, Mateja, Steinbrück Platise, *ARIO and Human Rights Protection: Leaving the Individual in the Cold*, International Organizations Law Review, Vol. 9, No. 1, σελ. 67-76

εναντίον διεθνών οργανισμών, καθώς οι τελευταίοι απολαμβάνουν, κατ'αρχήν, δικαιοδοτικής ασυλίας (*jurisdictional immunity*) ενώπιων των εθνικών δικαστηρίων, ενώ, συγχρόνως, δεν υπάρχουν, κατά κανόνα, διεθνή δικαστήρια, στα οποία να μπορούν να προσφύγουν οι ιδιώτες προκειμένου να διεκδικήσουν αποζημίωση για αδικοπραξίες που αποδίδονται στο διεθνή οργανισμό. Μία από τις σπάνιες εξαιρέσεις στην παραπάνω διαπίστωση, είναι το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Court of Justice of the European Union),¹³ το οποίο έχει αρμοδιότητα, ανάμεσα σε άλλα, να αποφαινεται και επί των διαφορών αποζημιώσεως, που ασκούνται στο πλαίσιο αναγνώρισης της εξωσυμβατικής ευθύνης της Ένωσης.¹⁴

Περαιτέρω, η δικαιοδοσία του ΔΕΕ να ελέγχει τις πράξεις των ενωσιακών οργάνων μαρτυρά υπέρ της άποψης ότι η ΕΕ αποτελεί, από πολλές απόψεις, ένα ιδιόμορφο case study του θεσμού της διεθνούς ευθύνης των διεθνών οργανισμών και της δικαιοδοτικής τους ασυλίας. Προς τούτο συνηγορεί και το γεγονός ότι κατά το άρθρο 274 ΣΛΕΕ, όταν οι Συνθήκες δεν προβλέπουν αρμοδιότητα του ΔΕΕ, οι διαφορές στις οποίες η Ένωση είναι διάδικος δεν εκφεύγουν, εξαιτίας αυτού του λόγου, από την αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων των κρατών μελών.¹⁵

Επιπροσθέτως, η αξιοσημείωτη θέση και δράση της Ένωσης στη διεθνή δικαιοταξία, όπως αυτή διαφαίνεται και μέσα από τις σχέσεις της με άλλους διεθνείς οργανισμούς, όπου ενίοτε συμμετέχει και με το ρόλο του μέλους,¹⁶ οι ιδιαιτερότητες του ενωσιακού οικοδομήματος, αλλά και το ανεπτυγμένο κανονιστικό πλαίσιο, σε συνδυασμό με την ισχύ και υπεροχή του ευρωπαϊκού δικαίου στις εσωτερικές έννομες τάξεις των κρατών μελών, αναδεικνύει ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ένα κρίσιμο παράδειγμα για την περαιτέρω εξέταση και μελέτη της διεθνούς ευθύνης και των ασυλιών διεθνών οργανισμών. Παράλληλα, μολονότι τα ζητήματα ασυλιών και διεθνούς ευθύνης διεθνών οργανισμών έχουν αποτελέσει εκτενώς αντικείμενο επιστημονικής μελέτης, για την ίδια την Ευρωπαϊκή Ένωση και

¹³ Jacob Katz Cogan, Ian Hurd, Ian Johnstone(επιμ.), The Oxford Handbook of International Organizations, Oxford University Press, Oxford, 2017, σελ. 52-54

¹⁴ Άρθρο 268 και 340 παρ. 2 και 3 ΣΛΕΕ

¹⁵ Άρθρο 274 ΣΛΕΕ, Διαθέσιμο στο:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A12016E%2FTXT>(τ.π. 11-12-2021)

¹⁶ βλ. σχετικά Spyros Blavoukos, Dimitris Bourantonis(επιμ.), The EU Presence in International Organizations, Routledge, London and New York, 2011

τις ασυλίες της, η βιβλιογραφία εμφανίζεται περιορισμένη, γεγονός που ενισχύει το ερευνητικό ενδιαφέρον για την εξέταση του εν λόγω πεδίου.

Με βάση τα ανωτέρω, αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί η διερεύνηση αναφυόμενων ζητημάτων διεθνούς ευθύνης της Ένωσης, σε σχέση και με τις ασυλίες της. Η ανάλυση, υιοθετεί, κυρίως την οπτική των ζημιωθέντων φυσικών προσώπων και συνεπώς, επιχειρεί να εντοπίσει τους μηχανισμούς, δικαστικούς ή μη, στους οποίους μπορεί να προσφύγουν τα ανωτέρω υποκείμενα, προκειμένου να αποζημιωθούν για ζημία, που υπέστησαν στο πλαίσιο της δραστηριότητας της ΕΕ. Η υπόθεση εργασίας, επιγραμματικά, είναι ότι, όπως και με τη δικαστική επιδίωξη της ευθύνης άλλων διεθνών οργανισμών, έτσι και στην περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης εντοπίζονται ζητήματα ως προς την αποτελεσματικότητα της δικαστικής προστασίας και την αποζημίωση, ιδίως φυσικών προσώπων, θυμάτων των πράξεων ή παραλείψεων των οργάνων της Ένωσης. Από την άποψη αυτή, η παρούσα εργασία δεν επικεντρώνεται στα προνόμια ή τις διευκολύνσεις (για παράδειγμα απαλλαγές από δασμούς και φόρους), που μπορεί να απολαύουν οι υπάλληλοι και το λοιπό προσωπικό της Ένωσης.¹⁷

Η επιλογή δεν είναι τυχαία: η ΕΕ, συνεπής στις θεμελιώδεις αξίες της, πέρα από το ΔΕΕ, διαθέτει και εσωτερικούς μηχανισμούς λογοδοσίας, για τον έλεγχο των πράξεων των οργάνων της ανάμεσα στους οποίους είναι η Human Rights Review Panel (HRRP) της αποστολής EULEX Κοσσυφοπέδιο και ο μηχανισμός υποβολής καταγγελιών (Complaints Mechanism) του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής (Frontex). Είναι, όμως, επαρκής η προστασία που παρέχεται στο πεδίο των δικαιωμάτων του ανθρώπου, με τα διαθέσιμα εργαλεία που έχουν στα χέρια τους τα θύματα των παραβιάσεων;

Η απάντηση στο ειδικότερο αυτό ερώτημα, θα προκύψει ως λογικό επακόλουθο των ερωτημάτων που αναδεικνύονται ήδη από τον τίτλο της εργασίας. Ποιο είναι το περιεχόμενο και το πεδίο εφαρμογής των προνομίων και ασυλιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και των οργάνων της; Περαιτέρω, ποιες είναι οι πηγές των ασυλιών της; Ακόμη, ποιες είναι οι προϋποθέσεις για τη θεμελίωση διεθνούς ευθύνης

¹⁷ Η αναφορά στα συγκεκριμένα θέματα είναι σύντομη, στην ενότητα για το πεδίο εφαρμογής των ασυλιών της Ένωσης και γίνεται για λόγους πληρότητας της θεματικής.

της Ένωσης και σε ποιους μηχανισμούς μπορούν να προσφύγουν τα θύματα διεθνούς αδικοπραξίας, για την οποία η Ένωση υπέχει διεθνή ευθύνη; Προπάντων, υπό ποια λογική αλληλεπιδρούν(αν αλληλεπιδρούν) τα ως άνω ζητήματα και σε τι συμπέρασμα καταλήγουμε ως προς την υπόθεση εργασίας;

Η μέθοδος που ακολουθείται είναι κατά βάση περιγραφική. Ειδικότερα, το ερευνητικό κομμάτι της διπλωματικής εργασίας θα επικεντρωθεί στην ευθεία αναγωγή στα κανονιστικά κείμενα, τη θεωρία και τη νομολογία, προκειμένου να διαφανούν οι απόψεις και οι τάσεις της νομολογίας τόσο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και εθνικών δικαστηρίων. Στο πρώτο μέρος της εργασίας αναλύεται ο θεσμός της διεθνούς ευθύνης και των ασυλιών διεθνών οργανισμών, αναδεικνύοντας τον ιδιάζοντα χαρακτήρα της ΕΕ στη διεθνή δικαιοταξία γενικότερα, και στα ζητήματα ασυλιών, ειδικότερα. Επιπρόσθετα, αποσαφηνίζεται η νομική φύση της Ένωσης στο διεθνές σύστημα και η αναγνώριση της διεθνούς νομικής της προσωπικότητας. Στο δεύτερο μέρος, η ανάλυση επικεντρώνεται στη ρύθμιση της ευθύνης της ΕΕ, και της δικαστικής της επιδίωξης, που αποτελεί και το πεδίο, εντός του οποίου είναι δυνατό να γίνει επίκληση των ασυλιών, κατά την παραπάνω περιγραφή και ανάλυση της προβληματικής, όπως τέθηκε στην υπόθεση εργασίας.

Α΄ ΜΕΡΟΣ: Διεθνής ευθύνη και δικαιοδοτική ασυλία διεθνών οργανισμών: το sui generis παράδειγμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Κεφάλαιο 1: Ο θεσμός της διεθνούς ευθύνης και των ασυλιών Διεθνών Οργανισμών

Προκειμένου να αναλυθεί ο θεσμός της διεθνούς ευθύνης και των ασυλιών διεθνών οργανισμών, αναγκαίο είναι να έχει προηγηθεί μία απόπειρα ορισμού των συγκεκριμένων διεθνών δρώντων, η οποία θα συμπυκνώνει τις σημαντικές ιδιότητες και τα χαρακτηριστικά τους. Η ανάγκη να προσδιοριστεί η έννοια του διεθνούς οργανισμού και να μελετηθεί, εν συνεχεία η θεματική της διεθνούς ευθύνης και των ασυλιών τους, εξυπηρετεί με τη σειρά της και την οικονομία της εργασίας, καθώς θα χρησιμοποιηθεί για τον προσδιορισμό της νομικής φύσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την απάντηση των ερωτημάτων που τέθηκαν στην εισαγωγή.

Μία πρώτη εννοιολογική προσέγγιση καταδεικνύει ότι η διατύπωση ενός ορισμού, που να γίνεται αποδεκτός από το σύνολο της διεθνούς κοινότητας, αποτελεί ένα μάλλον δυσχερές εγχείρημα, εξαιτίας της ποικιλομορφίας που χαρακτηρίζει τη συγκεκριμένη κατηγορία διεθνών δρώντων αλλά και του μεγάλου αριθμού τους. Λαμβάνοντα υπόψη τα ανωτέρω και σε μια προσπάθεια να συγκεντρωθούν τα πλέον σημαντικά χαρακτηριστικά που περιγράφουν την έννοια του ΔΟ, ο Μαγκλιβέρας παραθέτει τον εξής ορισμό:

«Διεθνής οργανισμός είναι ένας δρώντας στην παγκόσμια κοινότητα, ο οποίος αποτελείται από τρία ή περισσότερα μέλη, δημιουργήθηκε για συγκεκριμένους σκοπούς και με συγκεκριμένους στόχους που υλοποιούνται μέσω της θεσμικής συνεργασίας όλων των μελών, νομιμοποιείται βάσει ενός ιδρυτικού κειμένου (πολυμερής συνθήκη), έχει τουλάχιστον ένα όργανο με δική του βούληση ανεξάρτητη από αυτή των μελών, η δραστηριότητα του μπορεί να περιοριστεί μέσω των διατάξεων του ιδρυτικού κειμένου, και δέον να διαθέτει διεθνή νομική προσωπικότητα».¹⁸

Σε μία πιο αφαιρετική προσέγγιση, οι Κυριακόπουλος και Μπρεδήμας, ορίζουν το διεθνή οργανισμό ως «μία ένωση υποκειμένων του διεθνούς δικαίου, ιδρυμένη με διεθνή συνθήκη, διαθέτουσα μόνιμα όργανα και αυτονομία απέναντι στα μέλη της και

¹⁸ Κωνσταντίνος, Μαγκλιβέρας, «Οι Διεθνείς Οργανισμοί», Κεφάλαιο σε: Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Κωνσταντίνος, Μαγκλιβέρας, (επιμ.), Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2017 (3η αναθεωρημένη έκδοση), σελ. 169

επιφορτισμένη με την πραγματοποίηση ορισμένου σκοπού». ¹⁹ Παράλληλα, ο Ρούκουνας ορίζει το διεθνή οργανισμό ως:

*«ένα φορέα ο οποίος α) δημιουργείται με διεθνή συνθήκη μεταξύ κρατών, β) χαρακτηρίζεται από μονιμότητα, γ) αποβλέπει σε κοινούς σκοπούς, δ) δρα στο πλαίσιο διεθνούς νομιμότητας, ε) διαθέτει ιδιαίτερα όργανα χωριστά από εκείνα των κρατών μελών του, στ) τα όργανα αυτά εκδηλώνουν δική τους βούληση και ζ) έχει κατά κανόνα ιδιαίτερη νομική προσωπικότητα».*²⁰

Οι παραπάνω ορισμοί, ο καθένας με τη δική του διατύπωση, περιγράφουν εν τέλει τον ίδιο διεθνή δρώντα εμπεριέχοντας κοινά σημεία όπως η ίδρυση με διεθνή συνθήκη και η επιδίωξη κοινού σκοπού. Από τα χαρακτηριστικά που αναφέρουν, ιδιαίτερο ενδιαφέρον, ιδίως για το θεσμό της διεθνούς ευθύνης και των ασυλιών διεθνών οργανισμών, παρουσιάζει η έννοια της νομικής προσωπικότητας, η οποία απονέμεται συνήθως με ρητή διάταξη στις ιδρυτικές συνθήκες των ΔΟ και αποτελεί τη νομική ιδιότητα χάρι στην οποία καθίσταται κανείς φορέας δικαιωμάτων και ταυτόχρονα υποχρεώσεων.²¹

Ωστόσο, όπως διαφαίνεται και από τους παραπάνω ορισμούς, δεν διαθέτουν όλοι οι διεθνείς οργανισμοί διεθνή νομική προσωπικότητα. Ειδικότερα, η ίδρυση ενός ΔΟ από μία ομάδα κρατών, δε συνεπάγεται ipso facto, ότι η νέα αυτή οντότητα θα έχει δικαιοπρακτική ικανότητα, ότι θα μπορεί να παρίσταται ενώπιον δικαστηρίων, να συνάπτει συμφωνίες με άλλα κράτη ή διεθνείς οργανισμούς. Προκειμένου να είναι σε θέση ο ΔΟ να κινείται και να δρα ως αυτόνομος φορέας τόσο στο διεθνές σύστημα όσο και εντός της έννομης τάξης του κράτους ή των κρατών,²² στην επικράτεια των οποίων βρίσκεται η έδρα και τα όργανα του, αναγκαίο είναι τα μέλη να αποδώσουν στο ΔΟ νομική προσωπικότητα, η έκταση της οποίας αποτελεί προϊόν της βούλησης τους.²³ Το συγκεκριμένο ζήτημα απασχόλησε, αρχικά, το Διεθνές Δικαστήριο στη Γνωμοδότηση του για τις Ζημίες στην Υπηρεσία των Ην. Εθνών(1949).²⁴ Σε κάθε

¹⁹ Αντώνης Μπρεδήμας, Γιώργος, Κυριακόπουλος, Δίκαιο Διεθνών Οργανισμών, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2016, σελ. 57

²⁰ Εμμανουήλ Ρούκουνας, Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011 (1η Έκδοση), σελ. 471

²¹ Idem, σελ. 474

²² Για το ζήτημα της νομικής προσωπικότητας των ΔΟ εντός της έννομης τάξης τρίτων κρατών που δεν αποτελούν μέλη του ΔΟ, βλ. Μπρεδήμας, Κυριακόπουλος, ο.π. σελ. 95-96

²³ Μαγκλιβέρας, ο.π.σελ. 196

²⁴ Reparation of Injuries Suffered in Service of the United Nations, Advisory Opinion, 1949 I.C.J. 174 (Apr. 11)

περίπτωση, η σχετική συζήτηση στη θεωρία φαίνεται να έχει ατονήσει ώστε, κατ'αρχήν και εφόσον ρητά δεν προβλέπεται διαφορετικά, να θεωρείται ότι σε ένα διεθνή οργανισμό έχει αποδοθεί νομική προσωπικότητα και, κατ' αναλογία με την έκταση αυτής, ο Διεθνής οργανισμός δύναται να ασκεί τη δραστηριότητα του στο διεθνές σύστημα, διαθέτοντας, *in concreto*, πλήρη ή μερική ικανότητα διαδίκου.²⁵

Αξίζει να υπογραμμισθεί ότι η απόδοση της διεθνούς νομικής προσωπικότητας συνεπιφέρει την ιδιότητα του υποκειμένου του διεθνούς δικαίου. Ως εκ τούτου, εξαιτίας της αναγνώρισης νομικής προσωπικότητας, οι διεθνείς οργανισμοί χαρακτηρίζονται ως δευτερογενή ή δευτερεύοντα υποκείμενα του διεθνούς δικαίου.²⁶

²⁷ Βέβαια, στο σημείο αυτό αναγκαίο είναι να γίνει μία επισήμανση: στη Γνωμοδότηση του ΔΔ σχετικά με την *«Αποζημίωση για Βλάβες που Προκλήθηκαν κατά την Υπηρεσία στα ηνωμένα Έθνη»*, σημειώθηκε ότι η νομική προσωπικότητα των διεθνών οργανισμών είναι αναγκαίο στοιχείο, προκειμένου να επιτευχθούν οι σκοποί για τους οποίους ιδρύθηκαν και συνεπώς, η απόδοση ή όχι νομικής προσωπικότητας αποδεικνύεται διαμέσου των λειτουργιών, που ασκεί εν τοις πράγμασι ένας διεθνής οργανισμός. Όμως, το Δικαστήριο δεν διευκρίνισε αν η νομική προσωπικότητα έπεται ή προηγείται του χαρακτηρισμού ενός φορέα ως υποκειμένου του διεθνούς δικαίου, αν, με διαφορετική διατύπωση, είναι επακόλουθο ή προαπαιτούμενο της συγκεκριμένης έννοιας.²⁸

Οποιαδήποτε και αν είναι η απάντηση στο παραπάνω ερώτημα, είναι εμφανές ότι η ικανότητα των ΔΟ να δρουν ως αυτοτελή υποκείμενα στη διεθνή δικαιοταξία, πρέπει, αναντίλεκτα να συνοδεύεται από κανόνες που διέπουν τη ρύθμιση και

²⁵ Μαγκλιβέρας, ο.π.,σελ. 197

²⁶ Μιλτιάδης Σαρηγιαννίδης, «Γενική Θεωρία Διεθνών Οργανισμών», Κεφάλαιο σε: Παρασκευή Νάσκου-Περράκη, Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Μιλτιάδης Σαρηγιαννίδης, Διεθνείς Οργανισμοί, Εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2019(2η Έκδοση), σελ. 62-63

²⁷ Ο συγκεκριμένος χαρακτηρισμός ερείδεται εννοιολογικά στο ότι η ίδια η δημιουργία και υπόσταση των διεθνών οργανισμών αποτελεί απότοκο της εκπεφρασμένης επιθυμίας και βούλησης των κρατών, που τους απαρτίζουν, να προβούν στην ίδρυσή τους.Συνεπώς, ο όρος αντιδιαστέλλεται με την έννοια του πρωτογενούς υποκειμένου του διεθνούς δικαίου, που αποτελούν τα κράτη, δεδομένου ότι τα τελευταία ως ιστορικές, πολιτικές και κοινωνιολογικές οντότητες αναδείχθηκαν σε ένα πρωθύστερο στάδιο σε συνάρτηση με το ίδιο το διεθνές δίκαιο, το οποίο εμφανίζεται ως εκδήλωση της ανάγκης να οργανωθεί η νομική ύπαρξη και συμμετοχή των κρατών στις διεθνείς σχέσεις. Πηγή: Κώστας Θ., Χατζηκωνσταντίνου, Χαράλαμπος Ελ, Αποστολίδης, Μιλτιάδης Χ. Σαρηγιαννίδης, *Θεμελιώδεις Έννοιες στο Διεθνές Δημόσιο Δίκαιο*, Εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013(1η Έκδοση), σελ. 176-177

²⁸ Σαρηγιαννίδης, «Γενική Θεωρία Διεθνών Οργανισμών», ο.π., σελ. 65-67

αναγνώριση της διεθνούς ευθύνης τους, ιδίως, αν ληφθεί υπόψη, η θεαματική διεύρυνση των δραστηριοτήτων τους, στο σύγχρονο διεθνές σύστημα. Και αντιστρόφως: η νομική προσωπικότητα είναι, συμπερασματικά, εννοιολογικό προαπαιτούμενο για τη θεμελίωση της διεθνούς ευθύνης ενός ΔΟ. Όπως καίρια υπογράμμισε ο M. Huber στη διαιτησία «Ισπανική Ζώνη Μαροκινών Αξιώσεων»²⁹: *«Η έγερση διεθνούς ευθύνης είναι η άλλη όψη του νομίσματος ενός δικαιώματος. Όλα τα δικαιώματα διεθνούς χαρακτήρα εγείρουν διεθνή ευθύνη. Εάν η εν λόγω υποχρέωση δεν ακολουθούνταν, τότε η ευθύνη περιλαμβάνει την υποχρέωση αποζημίωσης»*.³⁰ Έτσι, στο Σχέδιο Άρθρων της Επιτροπής Διεθνούς Δίκαιου για τη Διεθνή Ευθύνη Διεθνών Οργανισμών (Draft articles on the responsibility of international organizations-DARIO),³¹ η αναγνώριση ίδιας νομικής προσωπικότητας στους ΔΟ, λαμβανεται ως προαπαιτούμενο ήδη από τον ορισμό, που παρατίθεται για τους εν λόγω διεθνείς δρώντες.³² Ειδικότερα, στο άρθρο 2 του Σχεδίου Άρθρων επισημαίνεται ότι: *«για τις ανάγκες του εν λόγω σχεδίου άρθρων ως διεθνής οργανισμός νοείται ένας οργανισμός, που έχει ιδρυθεί με διεθνή συνθήκη ή άλλο μέσο, το οποίο καθορίζεται από το δημόσιο δίκαιο και διαθέτει τη δική του διεθνή νομική προσωπικότητα...»*.³³

Το Σχέδιο Άρθρων για την ευθύνη διεθνών οργανισμών, το οποίο σε μεγάλο βαθμό συντάχθηκε κατά το πρότυπο των άρθρων για τη διεθνή ευθύνη των κρατών της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου, δεν αποτελεί καθεαυτό ένα δεσμευτικό κείμενο. Μπορεί, όμως να χρησιμοποιηθεί ως πρώτη ύλη προκειμένου να αποκρυσταλλωθούν κανόνες του διεθνούς εθιμικού δικαίου, στο πεδίο της διεθνούς ευθύνης των διεθνών οργανισμών. Με διαφορετική διατύπωση, η δυναμική του Σχεδίου Άρθρων για τη διεθνή ευθύνη διεθνών οργανισμών, έγκειται στο ότι συνιστούν ένα συνεκτικό κείμενο κανόνων και προτάσεων, που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν μακροπρόθεσμα με

²⁹ Spanish Zone of Morocco Claims (1925). Spain, United Kingdom. Rapporteur: Huber (Switzerland). Reports of International Arbitral Awards, Vol. II, p. 615. 2.

³⁰ Όπως παρατίθεται σε Περράκης, Μαρούδα, Διεθνής Δικαιοταξία, σελ 207

³¹ 'Draft articles on the Responsibility of International Organizations, with commentaries 2011', Report of the International Law Commission on the Work of its Sixty-third Session, Gen. Ass. Off. Recs., Sixty-sixth Session, Supp. No. 10 (A/66/10), 69–172, Διαθέσιμο στο: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_11_2011.pdf (τ.π. 19-12-2021)

³² Δούση, ο.π. σελ. 522

³³ Κατά το πρωτότυπο κείμενο: *“For the purposes of the present draft articles, (a) “international organization” means an organization established by a treaty or other instrument governed by international law and possessing its own international legal personality. International organizations may include as members, in addition to States, other entities;”*, Διαθέσιμο στο: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_11_2011.pdf (τ.π. 14-12-2021)

σκοπό τη ρύθμιση της διεθνούς ευθύνης των συγκεκριμένων διεθνών φορέων, για την οποία δεν έχει αναπτυχθεί πλήρως, ούτε συμβατικό ούτε εθιμικό δίκαιο.³⁴

Η αναγνώριση της διεθνούς ευθύνης των διεθνών οργανισμών έχει καταγραφεί και σε νομολογιακό επίπεδο, όπως, ενδεικτικά, στη Γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου για τις Ζημίες στην Υπηρεσία των Ηνωμένων Εθνών (1949), που ήδη έχει αναφερθεί, καθώς και στην Υπόθεση Cumaraswamy(1999).³⁵ Στα άρθρα 46-53 του σχεδίου άρθρων για την ευθύνη των ΔΟ, εντυπώνεται η θέση ότι η διεθνής ευθύνη είναι δυνατό να συνυπάρχει σωρευτικά, υπό προϋποθέσεις, με την ευθύνη κρατών μελών του διεθνούς οργανισμού ή να έχει αυτοτελή χαρακτήρα, ενώ όπως υπογραμμίζεται στο άρθρο 4 του εν λόγω σχεδίου, για την απόδοση αδικοπρακτικής συμπεριφοράς απαιτείται αφενός η παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης, αφετέρου η διαπίστωση πράξης οργάνου ή εκπροσώπων, δυνάμενης να αποδοθεί στον διεθνή οργανισμό.³⁶ Περαιτέρω, απαιτείται να μη συντρέχει πιθανότητα άρσης του άδικου χαρακτήρα της πράξης ή παράλειψης, η οποία αποδίδεται σε όργανο του διεθνούς οργανισμού, επίσημο ή de facto.³⁷

Η συνδρομή των παραπάνω προϋποθέσεων έχει ως απότοκο τη δημιουργία μίας καινούριας έννομης σχέσης, μεταξύ του διεθνούς οργανισμού και του προσώπου, που έχει υποστεί τη ζημία, ο οποίος δύναται να είναι ένας μεμονωμένος ιδιώτης, ένα ή περισσότερα κράτη ή και ένας άλλος διεθνής οργανισμός.³⁸ Πρόκειται για μία σχέση ευθύνης από την οποία πηγάζουν υποχρεώσεις, δευτερογενούς χαρακτήρα, που στοχεύουν στην απαλοιφή των συνεπειών της αδικοπραξίας και, τελικά, στην επαναφορά στην προγενέστερη κατάσταση διεθνούς νομιμότητας.³⁹

Η αναγνώριση της διεθνούς ευθύνης ενός διεθνούς οργανισμού, θα ήταν κενή νοήματος, αν τα υποκείμενα, που είχαν ζημιωθεί, δεν είχαν πρόσβαση σε μηχανισμούς

³⁴David, Schnalek, “*The Responsibility of the European Union under International Law*”, Κεφάλαιο σε: Alexander J. Bělohlávek, Naděžda Rozehnalová(επιμ.), *Czech Yearbook of International Law*, Vol 9, 2018, σελ. 293, Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/339285602_The_Responsibility_of_the_European_Union_under_International_Law

³⁵ Difference Relating to Immunity From Legal Process of a Special Rapporteur of the Commission on Human Rights, Advisory Opinion, 1999 I.C.J. 62 (Apr. 29)

³⁶ Περράκης, Μαρούδα, *Διεθνής Δικαιοταξία*, ο.π., σελ.150-151, 214-216

³⁷ Σαρηγιαννίδης, «Γενική Θεωρία Διεθνών Οργανισμών», ο.π., σελ. 72-73

³⁸ Δούση, ο.π., σελ. 530-531

³⁹Ibid

και προπάντων σε δικαστήρια, στα οποία θα μπορούσαν να προσφύγουν προκειμένου να επιτύχουν την παύση της διεθνώς άδικης πράξης και την επιδίκαση αποζημίωσης. Ωστόσο, στο σημείο αυτό ο ζημιωθείς θα έρθει αντιμέτωπος με ένα σημαντικό εμπόδιο: σε επίπεδο διεθνούς δικαιοδοσίας, με λίγες εξαιρέσεις, εντοπίζεται αναρμοδιότητα εκδίκασης ζητημάτων, σχετικών με τη δράση των διεθνών οργανισμών.⁴⁰ Χαρακτηριστικά, ούτε ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών ούτε οι ειδικευμένες Οργανώσεις των Ηνωμένων Εθνών διαθέτουν *locus standi* σε διαφορές που εκδικάζονται ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου (Cour Internationale de Justice/International Court of Justice). Πράγματι, στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 34 του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου επισημαίνεται ότι «μόνο κράτη δύνανται να είναι διάδικοι σε υποθέσεις ενώπιον του Δικαστηρίου» ενώ στη δεύτερη παράγραφο του ίδιου άρθρου⁴¹ καθίσταται σαφές πως οι διεθνείς οργανισμοί έχουν δικαίωμα μόνο να παρουσιάσουν ενώπιον του Δικαστηρίου πληροφορίες που αφορούν υποθέσεις αντιδικίας με συγκεκριμένο αντικείμενο όπως για παράδειγμα η ερμηνεία της ιδρυτικής πράξης ενός διεθνούς οργανισμού.⁴²

Παράλληλα, δυσχέρειες στη δικαστική επιδίωξη της ευθύνης διεθνών οργανισμών δημιουργεί και το προνόμιο ή δικαίωμα ετεροδικίας που απολαμβάνουν οι τελευταίοι ενώπιων εσωτερικών δικαιοδοτικών οργάνων αναφορικά με τις πράξεις αλλά και την εν γένει δραστηριότητα τους. Πρόκειται για ένα είδος ασυλίας δικαιοδοσίας, δηλαδή εξουσίας εκδίκασης, καθώς και εκτέλεσης, ενώπιον εγχώριων δικαστηρίων αναφορικά με τις πράξεις, στις οποίες προέβησαν οι οργανισμοί προς επίτευξη των διατυπωμένων στο καταστατικό ή στο συντακτικό τους κείμενο σκοπών.⁴³ Η δικαιοδοτική αυτή ασυλία (*jurisdictional immunity*), που παραχωρείται στους ΔΟ με αποτέλεσμα την έλλειψη αρμοδιότητας των εσωτερικών δικαστηρίων, τόσο των κρατών μελών του ΔΟ όσο και τρίτων κρατών, είναι απόλυτη και έχει ανυποχώρητο χαρακτήρα, εκτός αν ο ίδιος ο ΔΟ παραιτηθεί της ασυλίας του.⁴⁴

⁴⁰ Δούση, ο.π., σελ. 521 και 530-531

⁴¹ Κατά την ακριβή διατύπωση της αγγλικής έκδοσης του άρθρου 34 παρ. 2 ΚΔΔ: “*The Court, subject to and in conformity with its Rules, may request of public international organizations information relevant to cases before it, and shall receive such information presented by such organizations on their own initiative.*”, Διαθέσιμο στο: <https://www.icj-cij.org/en/statute> (τ.π. 18-12-2021)

⁴² Πεπράκης, Μαρούδα, Διεθνής Δικαιοταξία, ο.π., σελ. 152-153

⁴³ Cassese, ο.π., σελ. 169

⁴⁴ Σαρηγιαννίδης, «Γενική Θεωρία Διεθνών Οργανισμών», ο.π., σελ. 76

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι υπάλληλοι των διεθνών οργανισμών δικαιούνται του προνομίου ασυλίας μόνο για τη δραστηριότητα τους, που αφορά στην εκτέλεση των επίσημων καθηκόντων τους.⁴⁵ Στο πλαίσιο του πεδίου δράσης τους οι ίδιοι, όπως και διπλωμάτες και άλλοι κρατικοί αξιωματούχοι που συμμετέχουν σε συσκέψεις διεθνών οργανισμών, απολαμβάνουν δικαιοδοτικής ασυλίας αλλά και σειράς άλλων προνομίων, μεταξύ των οποίων και διευκολύνσεις οικονομικού χαρακτήρα(για παράδειγμα φοροαπαλλαγές). Η σύνδεση της ασυλίας των υπαλλήλων διεθνών οργανισμών με πράξεις αναγόμενες στο εύρος των καθηκόντων τους, εξηγεί γιατί σε πιο πρόσφατες συνθήκες περί προνομίων, συνήθως αποκλείονται οι υποθέσεις, με αντικείμενο αυτοκινητιστικά ατυχήματα, από τη δυνατότητα επίκλησης δικαιοδοτικής ασυλίας.⁴⁶ Εξάιρεση στον κανόνα περιορισμού της ασυλίας των υπαλλήλων διεθνών οργανισμών, σε πράξεις αναγόμενες στα επίσημα καθήκοντά τους, αποτελούν οι ασυλίες συγκεκριμένων ανώτατων αξιωματούχων διεθνών οργανισμών,⁴⁷ όπως επί παραδείγματι ο Γενικός Γραμματέας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών και οι βοηθοί Γενικοί Γραμματείς που απολαμβάνουν ασυλίας και για πράξεις σχετιζόμενες με τον ιδιωτικό τους βίο.⁴⁸

Στον πυρήνα της δικαιολογητικής θεμελίωσης των ασυλιών που απολαμβάνουν ενώπιον διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων οι διεθνείς οργανισμοί, βρίσκεται η ανάγκη αποτελεσματικής λειτουργίας τους. Στην απρόσκοπτη λειτουργία των ΔΟ, εντοπίζεται και η θεμελίωση των διαφόρων προνομίων(φοροαπαλλαγές κτλ), στον οργανισμό και τους υπαλλήλους του.⁴⁹ Οι ασυλίες εμφανίζονται, εντός αυτού του πλαισίου, ως απαραίτητη συνθήκη προκειμένου οι διεθνείς οργανισμοί να επιτελέσουν τις λειτουργίες τους και να διεκπεραιώσουν αποτελεσματικά τους στόχους τους, καθώς, έτσι, διασφαλίζεται η αυτονομία τους.⁵⁰ Σε αντιδιαστολή με τα κράτη, όπου η

⁴⁵ August Reinisch, “*Privileges and Immunities*”, Κεφάλαιο σε: Jacob Katz Cogan, Ian Hurd, and Ian Johnstone(επιμ.), *The Oxford Handbook of International Organizations*, Oxford University Press, Oxford, 2016, σελ. 1051

⁴⁶ Anthony, Aust, *Handbook of International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012 σελ. 181-183

⁴⁷ Aust, *ibid*

⁴⁸ Βασιλική, Σαράντη, «*Ετεροδικία/Ασυλίες*», Κεφάλαιο σε: Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Κωνσταντίνος, Μαγκλιβέρας, (επιμ.), *Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2017 (3η αναθεωρημένη έκδοση), σελ. 278

⁴⁹ Reinisch, “*Privileges and Immunities*”, ο.π., σελ. 1055-1056

⁵⁰ Niels, Blokker., “*Jurisdictional Immunities of International Organisations – Origins, Fundamentals and Challenges*”, Κεφάλαιο σε. Tom Ruys, Nicolas, Angelet, Luca, Ferro, (επιμ.) *The Cambridge*

ετεροδικία εμφανίζεται ως απότοκο της κυριαρχικής ισότητας, αλλά και σύμφωνα με το δόγμα *par in parem non habet imperium*, οι ασυλίες των διεθνών οργανισμών δεν φαίνεται να ανάγονται σε μία παρόμοια αρχή. Επεκτείνοντας τη συγκεκριμένη θέση αναγκαίο είναι να υπογραμμισθεί ότι οι διεθνείς οργανισμοί διαφέρουν ουσιωδώς από τα κράτη και δεν είναι μεταξύ τους ούτε ισότιμοι αλλά ούτε και κυρίαρχοι. Πρόκειται, όπως είδαμε, για δευτερογενή υποκείμενα του διεθνούς δικαίου, που δεν έχουν τη δική τους επικράτεια και, σε γενικές γραμμές, βρίσκονται σε μειονεκτικότερη θέση σε σχέση με τα κράτη, έτσι ώστε η θεμελίωση της ασυλίας τους, ενώπιον δικαιοδοτικών οργάνων σε διεθνές, αλλά και εσωτερικό επίπεδο, να εμφανίζεται ολοένα και πιο επιβεβλημένη.⁵¹

Στην πραγματικότητα, το δικαιοπολιτικό θεμέλιο της ασυλίας αυτής, καθρεφτίζει την αναγκαιότητα τα κράτη να μην παρεμβαίνουν ή επιδρούν στη λειτουργία των διεθνών οργανισμών.⁵² Οι διεθνείς οργανισμοί θα έχαναν την αυτονομία τους και θα ήταν έρμαιο των εθνικών δικαστηρίων-και συνεπώς και των αντίστοιχων εθνικών σκοπιμοτήτων- εάν μπορούσαν αυτά να επιληφθούν των σχετικών υποθέσεων. Δύσκολα ένα κράτος μέλος διεθνούς οργανισμού θα αποδεχόταν τη δικαιοδοσία των δικαστηρίων ενός άλλου κράτους να εκδικάσει τις πράξεις, αλλά και την εν γένει δραστηριότητα ενός διεθνούς οργανισμού, στο οποίο είναι επίσης μέλος.⁵³ Παράλληλα, προβλήματα θα ανέκυπταν και σχετικά με την εκτέλεση αποφάσεων που θα επιδίκαζαν αποζημίωση σε διαδίκους καθώς τότε το δικαστήριο θα ήταν σε θέση να κατάσχει περιουσιακά στοιχεία του οργανισμού, αναγκαία για την αποτελεσματική λειτουργία του. Σύμφωνα με τα ανωτέρω, η ανάγκη ουσιαστικής αυτονομίας των διεθνών οργανισμών, αναδεικνύεται ως ο ακρογωνιαίος λίθος της δικαιολογητικής βάσης για τη θεμελίωση των ασυλιών.

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι νομικές πηγές, στις οποίες θεμελιώνονται τα

Handbook of Immunities and International Law, Cambridge University Press, Cambridge, 2019
σελ.185-188

⁵¹ Emmanuel, Gaillard, Isabelle, Pingel-Lenuzza, International Organisations and Immunity from Jurisdiction: To Restrict or to Bypass, The International and Comparative Law Quarterly, Vol.51, no. 1, 2002, σελ.4-6

⁵² Josef L., Kunz, Privileges and Immunities of International Organizations, The American Journal of International Law, Vol. 41, no. 4,σελ. 836-838

⁵³ Blokker, “*Jurisdictional Immunities of International Organisations – Origins, Fundamentals and Challenges*”,ο.π. σελ. 185-187

προνόμια και οι ασυλίες διεθνών οργανισμών, ποικίλουν. Ειδικότερα, όπως επισημαίνει ο Reinisch, σχετικές διατάξεις και προβλέψεις μπορούν να εντοπιστούν στα ιδρυτικά κείμενα των διεθνών οργανισμών, σε ξεχωριστές, ειδικές διεθνείς συμβάσεις περί προνομίων και ασυλιών αλλά και σε συμφωνίες έδρας, ανάμεσα στο διεθνή οργανισμό και το κράτος, στην επικράτεια του οποίου βρίσκεται η έδρα του, (“headquarters” ή “seat agreements”) καθώς και σε συμφωνίες υποδοχής (“host agreements” ή “technical assistance and supply agreements”), δηλαδή συμφωνίες με κράτη, που δεν αποτελούν έδρα του διεθνούς οργανισμού, αλλά εντός των οποίων ο τελευταίος δραστηριοποιείται σε τακτική βάση.⁵⁴ Ειδικά για τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών και τις Ειδικευμένες Οργανώσεις του, το ζήτημα των ασυλιών διέπεται από τις Συμβάσεις περί Προνομίων και Ασυλιών των Ηνωμένων Εθνών (1946)⁵⁵ και Περί προνομίων και ασυλιών των Ειδικευμένων Οργανισμών(1947).⁵⁶ Πρόκειται για τα θεμελιώδη νομικά εργαλεία, τα οποία εξειδικεύουν τα άρθρα 104 και 105 ΧάρτηΗΕ, όπου περιγράφεται η νομική υπόσταση των Ηνωμένων Εθνών καθώς και τα προνόμια και τις ασυλίες που απολαμβάνει τόσο ο ίδιος ο Οργανισμός όσο και οι εκπρόσωποι του.^{57 58}

Παραδείγματα συμφωνιών για τα προνόμια και τις ασυλίες άλλων διεθνών οργανισμών αποτελούν η Συμφωνία για τα Προνόμια και τις Ασυλίες της Ένωσης Χωρών της Νοτιοανατολικής Ασίας (Association of South East Asian Nations-ASEAN) του 2009⁵⁹ καθώς και η Συμφωνία για τα Προνόμια και τις Ασυλίες του Διεθνή Οργανισμού Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας(International Renewable Energy Agency- IRENA) του 2012.^{60 61} Ακόμη, ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε περιφερειακό

⁵⁴ August Reinisch, “Privileges and immunities”, Κεφάλαιο σε: Jan Klabbbers and Åsa Wallendahl, (επιμ.) Research Handbook on the Law of International Organizations, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2011, σελ. 135

⁵⁵ UN General Assembly, *Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations*, 13 February 1946

⁵⁶ UN General Assembly, *Convention on the Privileges and Immunities of the Specialized Agencies*, 21 November 1947

⁵⁷ Bennett, Oliver, ο.π., σελ. 90

⁵⁸ Kristen, E. Boon “*Immunities of the United Nations and Specialised Agencies*”, Κεφάλαιο σε: Tom Ruys, Nicolas, Angelet, Luca, Ferro, (επιμ.) *The Cambridge Handbook of Immunities and International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2019, σελ. 202-203

⁵⁹ *Agreement on the Privileges and Immunities of the Association of South East Asian Nations*, 25 October 2009

⁶⁰ *Agreement on the Privileges and Immunities of the International Renewable Energy Agency*, 23 January 2013

⁶¹ Οι ανωτέρω συμφωνίες όπως αναφέρονται ως παραδείγματα σε Boon, ο.π., σελ. 192-194

επίπεδο παρουσιάζει ο Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου (North Atlantic Treaty Organization-NATO), οι ασυλίες και τα προνόμια του οποίου διέπονται από τη Συμφωνία της Ottawa του 1951⁶², το Πρωτόκολλο του Παρισιού του 1952⁶³ και η Συμφωνία για το καθεστώς των δυνάμεων του NATO.^{64 65}

Παρά την ύπαρξη πολλών σχετικών διεθνών συμφωνιών, η αναγωγή της δικαιοδοτικής ασυλίας των διεθνών οργανισμών σε κανόνα του εθιμικού διεθνούς δικαίου δεν μπορεί να στοιχειοθετηθεί, καθώς δε συνδυάζεται με την αναγκαία εκτεταμένη πρακτική με *opinio juris* που αποτελεί εννοιολογικό στοιχείο της έννοια του διεθνούς εθίμου.⁶⁶ Έτσι, όπως παρατηρεί ο Wood, ενώ είναι εφικτό να εντοπίσουμε πολλές διεθνείς συμφωνίες με αντικείμενο τις ασυλίες διεθνών οργανισμών, η σημασία τους για την αποκρυστάλλωση εθίμου, αμφισβητείται.⁶⁷ Αδιαμφισβήτητη, από την άλλη, είναι η συμπληρωματική χρήση της εσωτερικής νομοθεσίας των κρατών, ως πηγής των ασυλιών διεθνών οργανισμών, όταν, για παράδειγμα, απαιτείται να υπάρχει νόμος, στην εθνική έννομη τάξη, που θα ενσωματώνει τη διεθνή συμφωνία περί προνομίων και ασυλιών(πχ η International Organisations Act του Ηνωμένου Βασιλείου-1968) ή όταν ένα κράτος επιθυμεί να παραχωρήσει προνόμια και δικαιοδοτική ασυλία σε ένα ΔΟ, με τον οποίο δεν έχει προχωρήσει ακόμη στην υπογραφή σχετικής διεθνούς συμφωνίας και δεν αποτελεί μέλος του (πχ η US International Organizations Immunities Act-1945).⁶⁸

Κλείνοντας το συγκεκριμένο κεφάλαιο, που αποδίδει τις βασικές έννοιες των ασυλιών και της διεθνούς ευθύνης των ΔΟ, οφείλουμε να υπογραμμίσουμε ότι, ως προς τη δικαστική επιδίωξη της ευθύνης των διεθνών οργανισμών, τόσο η πρακτική

⁶² Agreement on the Status of the North Atlantic Treaty Organization, National Representatives and International Staff, 20 September 1951

⁶³ Protocol on the Status of International Military Headquarters Set Up Pursuant to the North Atlantic Treaty, 28 August 1952

⁶⁴ Agreement between the Parties to the North Atlantic Treaty Regarding the Status of Their Forces, 19 June 1951

⁶⁵ Η συγκέντρωση του ως άνω θεσμικού πλαισίου σε Peter, Olson, Immunities of International Organizations. International Organizations Law Review, Vol. 10, No 2, σελ. 420-422

⁶⁶ Alexander Orakhelashvili, “*Jurisdictional Immunity of International Organisations: from Abstract Functionality to Absolute Immunity*”, Κεφάλαιο σε: Alexander Orakhelashvili (επιμ.), Research Handbook on Jurisdiction and Immunities in International Law, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2015, σελ. 497-499

⁶⁷ Michael, Wood, Do International Organizations Enjoy Immunity Under Customary International Law? International Organizations Law Review, Vol. 10, no 2, 2014, σελ. 288-291

⁶⁸ Reinisch, “*Privileges and immunities*”, ο.π., σελ. 136

όσο και η νομολογία παρουσιάζουν αξιοπρόσεκτο ενδιαφέρον.⁶⁹ Για παράδειγμα, στην Υπόθεση *Stichting Mothers of Srebrenica* και λοιποί κατά Ολλανδίας⁷⁰ ενώπιον του ΕυρΔΔΑ, εξετάστηκε το ζήτημα της δικαιοδοτικής ασυλίας του ΟΗΕ. Η ανάδειξη της Σρεμπρένιτσα σε «ασφαλή περιοχή», βάσει της Απόφασης 819/1993 του Συμβουλίου Ασφαλείας, αποτέλεσε κίνητρο ώστε να καταφύγει σε αυτή άμαχος μουσουλμανικός πληθυσμός, με ολέθριες, όμως, συνέπειες, καθώς η ειρηνευτική δύναμη UNPROFOR του ΟΗΕ που ήταν επιφορτισμένη με την ευθύνη προστασίας, απέτυχε να αποτρέψει τη σφαγή 8.000 ανδρών και παιδιών, κατά την κατοχή της πόλης από σερβοβοσνιακές δυνάμεις τον Ιούλιο του 1995.⁷¹ Όσοι επέζησαν της σφαγής, μέσω του ιδρύματος “*Mothers of Srebrenica*”, στράφηκαν ενώπιον των Ολλανδικών δικαστηρίων κατά του ΟΗΕ και του ολλανδικού κράτους, ισχυριζόμενοι ότι η αποτυχία αποτροπής της γενοκτονίας οφειλόταν σε πλημμελή εκτέλεση των καθηκόντων της ειρηνευτικής δύναμης του ΟΗΕ, ο οποίος, όμως, επικαλέστηκε, την ασυλία δικαιοδοσίας του, ενώπιον εθνικών δικαστηρίων, γεγονός που επικυρώθηκε και από το ΕυρΔΔΑ, στη σχετική απόφαση.⁷²

Σε γενικές γραμμές, το δικαίωμα να έχει κανείς πρόσβαση σε δίκαιη δίκη όπως αποτυπώνεται σε διεθνείς συμβάσεις για τα δικαιώματα του ανθρώπου (π.χ. άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου-ΕΣΔΑ), προϋποθέτει, εξ ορισμού, ότι θα υπάρχει, σε ένα πρώτο επίπεδο, η δυνατότητα πρόσβασης σε δίκη.⁷³ Επεκτείνοντας το συλλογισμό αυτό, σε σχέση με τη δικαιοδοτική ασυλία διεθνών οργανισμών, το ΕυρΔΔΑ στην υπόθεση *Waite και Kennedy* κατά Γερμανίας,⁷⁴ υπογράμμισε ότι το δικαίωμα πρόσβασης σε δίκη, μπορεί να περιοριστεί για νόμιμους σκοπούς, όπως η προστασία της αυτονομίας και της αποτελεσματικής λειτουργίας ενός ΔΟ, στο μέτρο όμως που ο περιορισμός αυτός πληροί το κριτήριο της αναλογικότητας,

⁶⁹ Η ανάλυση που ακολουθεί εστιάζει κυρίως στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Για υποθέσεις διεθνών οργανισμών ενώπιον εθνικών δικαστηρίων, βλ. August, Reinisch, *International Organizations before National Courts*. Cambridge Studies in International and Comparative Law, Cambridge University Press, Cambridge, 2000

⁷⁰ ECtHR, *Stichting Mothers of Srebrenica and others v The Netherlands*, Admissibility, 11th June 2013, (App No 65542/12)

⁷¹ Σαράντη, ο.π., σελ. 279

⁷² Σαράντη, ο.π., *idem*

⁷³ August Reinisch, “*Privileges and immunities, The Impact of Access to Justice Considerations on Jurisdictional Immunity*”, Κεφάλαιο σε: Jacob Katz Cogan, Ian Hurd, Ian Johnstone (επιμ.), *The Oxford Handbook of International Organizations*, Oxford University Press, Oxford, 2016, σελ. 1062-1063

⁷⁴ ECtHR, *Waite and Kennedy v. Germany*, 18th February 1999, (App No. 26083/94)

το οποίο συνεπάγεται την ύπαρξη «λογικής εναλλακτικής λύσης» (“reasonable alternative means”) για την προστασία των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ.⁷⁵

Άλλες σημαντικές, σχετικές υποθέσεις σε σχέση με τη διεθνή ευθύνη διεθνών οργανισμών αποτελούν η Υπόθεση για τη Νομιμότητα χρήσης βίας (προσφυγές Σερβίας στο Διεθνές Δικαστήριο κατά 10 κρατών-μελών του NATO για τους βομβαρδισμούς στο Κόσοβο το 1999),⁷⁶ οι υποθέσεις Bancovic (2001)⁷⁷, Marcovic (2006), Bosphorus κατά Ιρλανδίας(2005)⁷⁸, Al-Jedda κατά Ηνωμένου Βασιλείου(2011),⁷⁹ Nada κατά Ελβετίας(2012),⁸⁰ Al-Dulimi κατά Ελβετίας(2013)⁸¹ και Behrami και Saramati κατά Γαλλίας, Γερμανίας και Νορβηγίας(2007)⁸², κοινός παρονομαστής των οποίων αποτελεί η επιλογή των προσφευγόντων να στραφούν κατά επιμέρους κρατών-μελών διεθνούς οργανισμού, προκειμένου να έχουν πρόσβαση σε δικαιοδοτικά όργανα και να παρακάμψουν το σκόπελο της ασυλίας.⁸³

Κεφάλαιο 2: Το ιδιόμορφο παράδειγμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Στην ανάλυση που προηγήθηκε, επιχειρήθηκε μια αποτύπωση του θεσμού των ασυλιών και της ευθύνης των διεθνών οργανισμών, σκιαγραφώντας το ευρύτερο πλαίσιο. Ο στόχος ήταν να αποσαφηνιστούν οι σχετικές έννοιες σε γενικό επίπεδο, ώστε να διαπιστωθεί, στη συνέχεια, πως διαρθρώνονται τα σχετικά ζητήματα σε επίπεδο ΕΕ. Υπό αυτό το πρίσμα, στις ενότητες που θα ακολουθήσουν, η εργασία εστιάζει στην ΕΕ και στα ειδικότερα θέματα της. Αναντίλεκτα, οποιαδήποτε απόπειρα εξέτασης των αναφερόμενων ζητημάτων αναφορικά με τις ασυλίες και τη διεθνή ευθύνη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι αναγκαίο, σε ένα πρώτο επίπεδο, να εκκινεί

⁷⁵ August Reinisch, “Privileges and immunities, The Impact of Access to Justice Considerations on Jurisdictional Immunity”, ο.π., σελ. 1063-1064

⁷⁶ Legality of the Use of Force (Yugoslavia v. Belgium), (Yugoslavia v. Canada), (Yugoslavia v. France), (Yugoslavia v. Germany), (Yugoslavia v. Italy), (Yugoslavia v. Netherlands), (Yugoslavia v. Portugal), (Yugoslavia v. Spain), (Yugoslavia v. United Kingdom) and (Yugoslavia v. United States), orders of 2nd June 1999, International court of Justice, ICJ Reports 1999

⁷⁷ ECtHR, Bankovic and Others v. Belgium and 16 Other States, 12th December 2001, (App No. 52207/99)

⁷⁸ ECtHR, Bosphorus Airways v. Ireland, 30th June 2005, (App No 45036/98)

⁷⁹ ECtHR, Al-Jedda v. the United Kingdom, 7th July 2011, (App No. 27021/08)

⁸⁰ ECtHR, Nada v. Switzerland, 12th September 2012, (App No. 10593/08)

⁸¹ ECtHR, Al-Dulimi and Montana Management Inc v Switzerland, 21st June 2016, (App. No. 5809/08)

⁸² ECtHR, Behrami and Behrami v. France and Saramati v. France, Germany & Norway, 2nd May 2007, (App. No. 71412/07)

⁸³ Δούση, ο.π., σελ. 521

από τον προσδιορισμό της νομικής φύσης και του ρόλου της συγκεκριμένης οντότητας στη διεθνή δικαιοταξία. Η αναγνώριση των χαρακτηριστικών της ΕΕ, σε συνδυασμό με την αναγωγή της σε υποκείμενο του διεθνούς δικαίου και, κατά προέκταση, σε φορέα δικαιωμάτων αλλά και υποχρεώσεων, αποτελεί λογικό προαπαιτούμενο για τη θεμελίωση της διεθνούς της ευθύνης.

Παράλληλα, η χαρτογράφηση των ιδιαιτεροτήτων της Ένωσης, αναδεικνύει τον πρόσφορο χαρακτήρα της, ως παράδειγμα εξέτασης της προβληματικής των ασυλιών διεθνών οργανισμών, όπως αυτή αποτυπώθηκε και αναλύθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας. Υπό το φως των ανωτέρω, στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να προσδιορίσουμε τη νομική φύση της Ένωσης, κατηγοριοποιώντας τη στο διεθνές σύστημα, βάσει των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της και να απαντήσουμε στο ερώτημα, αναφορικά με το αν διαθέτει η Ένωση νομική προσωπικότητα, αναλύοντας το περιεχόμενο της τελευταίας σε σχέση με το τί ίσχυε πριν τη Συνθήκη της Λισαβόνας αλλά και το τι ισχύει σήμερα. Τέλος, επιχειρείται η αποτύπωση του πεδίου εφαρμογής των ασυλιών της Ένωσης, και των πηγών τους.

2.1 Η θέση της ΕΕ στη διεθνή δικαιοταξία: διεθνής οργανισμός, ομοσπονδία κρατών ή υπερεθνικός οργανισμός;

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί από πολλές απόψεις έναν ιδιαίτερο φορέα στη διεθνή δικαιοταξία, γεγονός που οφείλεται και στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του δικαίου της. Πράγματι, τα κύρια γνωρίσματα της Ένωσης, ήτοι η αυτονομία της σε σχέση με τα κράτη μέλη της, η μεταβίβαση αρμοδιοτήτων προς τα ενωσιακά όργανα και ο εξελιγμένος χαρακτήρας τους, σε σχέση με τα όργανα άλλων διεθνών οργανισμών, η ιδιαίτερη θεσμική της δομή και η άμεση εφαρμογή και υπεροχή των ενωσιακών κανόνων στο εσωτερικό των κρατών μελών, όπως αυτές οι αρχές εκφράστηκαν μέσα από τις θεμελιώδεις αποφάσεις του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων(ΔΕΚ)

Van Gend & Loos⁸⁴ και Costa κατά E.N.E.L.,⁸⁵ εξηγούν και αντικατοπτρίζουν, σε γενικές γραμμές, το προσδιορισμό της νομικής φύσης της Ένωσης με χαρακτηρισμούς όπως ιδιάζουσα, ιδιαίτερη, μοναδική κτλ.⁸⁶

Η αποσαφήνιση της νομικής της φύσης, είναι, κατ' επέκταση ένα αρκετά σύνθετο ζήτημα, το οποίο δεν έχει επιλυθεί έως σήμερα κατά τρόπο οριστικό, καθώς διατυπώνονται πολλές διαφορετικές αφηγήσεις, κάθε μία από τις οποίες, δείχνει, εκ πρώτης όψεως, πειστική. Η αμφιταλάντευση της Ένωσης ανάμεσα στο κλασικό μοντέλο των διεθνών οργανισμών και τις οντότητες ομοσπονδιακού χαρακτήρα⁸⁷, διαθέτοντας γνωρίσματα και των δύο, έχει οδηγήσει συχνά στον προσδιορισμό της στη διεθνή βιβλιογραφία, ως *sui generis*.^{88 89 90 91} Έτσι, άλλοτε δίνεται έμφαση σε εκείνα τα χαρακτηριστικά της ΕΕ που την εντάσσουν στους διεθνείς οργανισμούς, όπως είναι η ίδρυση της με διεθνή συνθήκη και άλλοτε σε εκείνα, τα οποία προσιδιάζουν στη λειτουργία του ομοσπονδιακού κράτους, με έμφαση στο γεγονός ότι τα κράτη μέλη της Ένωσης έχουν παραχωρήσει μέρος των κυριαρχικών τους δικαιωμάτων υπέρ αυτής.⁹² Στα επιχειρήματα της δεύτερης άποψης συγκαταλέγεται και μια απόπειρα να διατυπωθούν αναλογίες σε σχέση με τα θεσμικά όργανα της ΕΕ και τους πολιτειακούς θεσμούς ενός κράτους (για παράδειγμα, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σε σχέση με τα

⁸⁴ Case 26/62, NV Algemene Transporten Expeditie Onderneming van Gend en Loos v Nederlandse Administratie der Belastingen, Διαθέσιμο στο:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:61962CJ0026>

⁸⁵ Case 6/64, Flaminio Costa v E.N.E.L., Reference for a preliminary ruling: Giudice conciliatore di Milano - Italy, Διαθέσιμο στο:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:61964CJ0006&from=DE>

⁸⁶ Klaus-Dieter, Borchardt, *Το αλφάβητο του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο, 2018, σελ. 45- 49 διαθέσιμο στο:

<https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/5d4f8cde-de25-11e7-a506-01aa75ed71a1>

⁸⁷ βλ. σχετικά και

⁸⁸ William, Phelan, *What Is Sui Generis About the European Union? Costly International Cooperation in a Self-Contained Regime*, International Studies Review, Vol. 14, no. 3, 2012 σελ. 367–385, Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2486.2012.01136.x> (τ.π.

⁸⁹ Katarina, Peročević, European Union Legal Nature: Eu As Sui Generis - A Platypus-Like Society. InterEULawEast: Journal for the International and European Law, Economics and Market Integrations. 4. 2017, σελ. 101-116

⁹⁰ Robert. Schütze, Two-and-a-half Ways of Thinking about the European Union, *Politique européenne*, vol. 53, no. 3, 2016, σελ. 28-37

⁹¹ Alexander H., Türk, *“Comitology”*, Κεφάλαιο σε : Damian, Chalmers, Anthony, Arnall, (επιμ.) *The Oxford Handbook of European Union Law*, Oxford University Press, 2015, σελ 345

⁹² Borchardt, ο.π. σελ 48

εθνικά, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ως εκτελεστική εξουσία κτλ).⁹³ Διατυπώνεται, ακόμη, και η άποψη ότι η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης (ΕΥΕΔ) αποτελεί, κατα κάποιο τρόπο, μια «οιονεί διπλωματική υπηρεσία», «ένα άτυπο υπουργείο εξωτερικών».⁹⁴

Προκειμένου να συγκεραστούν οι ανωτέρω δύο οπτικές για την ΕΕ, προτάθηκε, από μερίδα της θεωρίας ο όρος υπερεθνικός οργανισμός ή οργανισμός ολοκλήρωσης (*supranational organization*). Ο όρος δίνει έμφαση στο άμεσο αποτέλεσμα, που αναπτύσσουν οι πράξεις των ενωσιακών οργάνων εντός της έννομης τάξης των κρατών μελών, με αποτέλεσμα, μέρος της κυριαρχία τους, να συρρικνώνεται υπέρ τη Ένωσης.⁹⁵ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι Κανονισμοί (*Regulations*), οι οποίοι αξιώνουν, από τη δημοσίευσή τους, άμεσης εφαρμογής και υπέχουν θέση νόμου, αυξημένης τυπικής ισχύος, στην εθνική έννομη τάξη των κρατών, που αποτελούν μέλη της Ένωσης.⁹⁶ Κατά προέκταση των παραπάνω, μπορούμε να πούμε ότι ο υπερεθνικός οργανισμός εμφανίζεται ως κάτι περισσότερο από το φαινόμενο της διακρατικότητας και συνιστά μια ιδιαίτερη νομική και πολιτική οργάνωση, πολύ κοντά εννοιολογικά στην ομοσπονδία.^{97 98}

Από την άλλη, αξίζει να σημειωθεί ότι, ο χαρακτηρισμός της Ένωσης ως υπερεθνικού οργανισμού, εμπεριέχει πολλά κενά, ένα από τα πιο σημαντικά από τα οποία είναι το γεγονός ότι η υπερεθνικότητα, ως έννοια, δεν έχει αποσαφηνιστεί πλήρως.⁹⁹ Επιπλέον, η ΕΕ φαίνεται ότι αποτελεί επί της ουσίας, το μόνο παράδειγμα

⁹³ Marek, Hlaváč, „Less than a State, More than an International Organization: The Sui Generis Nature of the European Union.” *European Public Law: EU eJournal*, 2010, σελ. 5 Διαθέσιμο στο : <https://ssrn.com/abstract=1719308> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1719308> (τ.π. 13-12-2021)

⁹⁴ Ευγενία, Σαχπεκίδου, *Ευρωπαϊκό δίκαιο*, Β' Έκδοση, Εκδ. Σάκκουλα. Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013, σελ. 261, υποσημ. 51, όπως σε Παρασκευή-Νάσκου, Περράκη, Νίκος, Ζαΐκος, *Διπλωματικό και Προξενικό Δίκαιο, Κοινοβουλευτική, Πολιτιστική, Οικονομική Διπλωματία*, Εκδ. Σάκκουλα. Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2016, σελ. 132

⁹⁵ Σαρηγιαννίδης, «Γενική Θεωρία Διεθνών Οργανισμών», ο.π. σελ. 61

⁹⁶ Μπρεδήμας, Κυριακόπουλος, ο.π. σελ. 50-52

⁹⁷ Χαράλαμπος, Αποστολίδης, «Οι Διεθνείς Οργανισμοί: δευτερογενή υποκείμενα του διεθνούς δικαίου», Κεφάλαιο σε: Παρασκευή Νάσκου-Περράκη, Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Μιλτιάδης Σαρηγιαννίδης, *Διεθνείς Οργανισμοί*, Εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2019(2η Έκδοση), σελ. 62-63, σελ. 181

⁹⁸ βλ. και Armin von Bogdandy, "Neither an International Organization Nor A Nation State: The EU as a Supranational Federation", Κεφάλαιο σε: Erik Jones, Anand Menon, and Stephen Weatherill(επιμ.), *The Oxford Handbook of the European Union*, Oxford University Press, Oxford, 2012, σελ. 761-776

⁹⁹ Μπρεδήμας, Κυριακόπουλος, ο.π. σελ. 50

υπερεθνικού οργανισμού,¹⁰⁰ ¹⁰¹ γεγονός που, συνηγορεί, μάλλον, υπέρ της αμφισβήτησης της συγκεκριμένης ορολογίας. Η Ένωση, μπορεί να εμφανίζει ορισμένες λειτουργίες που παραδοσιακά ανήκουν σε κράτη,¹⁰² η ίδια, όμως, δεν αποτελεί ομοσπονδιακό κράτος, καθώς δεν διαθέτει δικό της «ευρωπαϊκό λαό», παρά τις απόπειρες να δημιουργηθεί αυτός, μέσω κοινών συμβόλων, αλλά και της καθιέρωσης της ευρωπαϊκής υπηκοότητας, συμπληρωματικά με την αντίστοιχη εθνική.¹⁰³ Ακόμη, η ΕΕ δεν διαθέτει, καθεαυτή, κυριαρχία (εννοιολογικό στοιχείο του κράτους), ούτε και υλικά μέσα καταναγκασμού των επιταγών της, ενώ, οι διαφορετικές πολιτικές επιλογές των κρατών μελών της, ιδίως σε αμυντικά θέματα και ζητήματα άσκησης εξωτερικής πολιτικής, καταδεικνύουν ότι η ΕΕ δεν έχει καταφέρει να απορροφήσει πλήρως τα κράτη, τα οποία είναι μέλη της.¹⁰⁴ Η ολοκλήρωση, συνεπώς, είναι μία διαδικασία εν εξελίξει και δεν έχει επιτευχθεί πλήρως, καθώς τα ίδια τα κράτη μέλη, θέτουν, συχνά, ανασταλτικούς παράγοντες.

Μήπως είναι δογματικά ορθότερο, συνεπώς, να προσδιορίσουμε, εν τέλει, την Ένωση ως διεθνή οργανισμό; Πράγματι, η ΕΕ πληροί αρκετά από τα στοιχεία που περιέχουν συνήθως οι ορισμοί της συγκεκριμένης έννοιας: ιδρύθηκε με διεθνή συνθήκη, αποτελεί ένωση 27 κρατών, αποβλέπει σε συγκεκριμένους στόχους, που αποτυπώνονται στα καταστατικά της κείμενα, έχει δικά της όργανα. Υιοθετώντας τη συγκεκριμένη οπτική, ο Klabbers, εστιάζει στο περιεχόμενο της ΣΕΕ και της ΣΛΕΕ και συμπεραίνει ότι οι Συνθήκες περιέχουν ενδείξεις ότι ΕΕ είναι ένας διεθνής οργανισμός, και μάλιστα διακυβερνητικός (*intergovernmental*). Ειδικότερα, επισημαίνει πως το επιχείρημα ότι η Ένωση διαθέτει μόνο τις εκχωρούμενες από τα κράτη μέλη της αρμοδιότητες, και η αντίστροφη διατύπωση του (ό,τι δεν έχει παραχωρηθεί στην ΕΕ ανήκει στην εξουσία των κρατών-μελών), αν ληφθεί υπόψη κατά κυριολεξία, αποδεικνύει ότι τα κράτη- μέλη ασκούν ισχυρή επιρροή και έλεγχο

¹⁰⁰ Σαρηγιαννίδης, «Γενική Θεωρία Διεθνών Οργανισμών», ο.π. σελ. 61

¹⁰¹ Jan Klabbers, “Sui Generis? The European Union as an International Organization”, Κεφάλαιο σε: Dennis Patterson, Anna Södersten(επιμ.), *A Companion to European Union Law and International Law*, Wiley, 2016, σελ. 1-2

¹⁰² Διαθέτει για παράδειγμα ακόμη και διπλωματική υπηρεσία, την Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης (EYED), η οποία ξεκίνησε επίσημα τη λειτουργία της το 2011. Πηγή: https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/foreign_security_policy.html?locale=el

¹⁰³ Αποστολίδης, ο.π., σελ. 181-182

¹⁰⁴ Αποστολίδης, *ibid*

πάνω στην Ένωση, και, συμπερασματικά, αυτή θα πρέπει να θεωρείται ως ένας ακόμη διεθνής οργανισμός.¹⁰⁵

Βέβαια, όπως είδαμε η Ένωση, σε σχέση με τους υπόλοιπους διεθνείς οργανισμούς, έχει κάποια ιδιόμορφα χαρακτηριστικά, τα οποία πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στην περιγραφή της νομικής της φύσης. Υπό αυτή την οπτική, δικαιολογείται και ο χαρακτηρισμός της ως “*sui generis*”, χωρίς όμως να συνεπάγεται ότι με μόνο το χαρακτηρισμό ότι θα έχει διαφορετική αντιμετώπιση κατά το διεθνές δίκαιο, εν συγκρίσει με άλλους διεθνείς οργανισμούς. Προς την αποδοχή της νομικής φύσης της Ένωσης, ως διεθνούς οργανισμού φαίνεται να συνηγορεί, εν τέλει και η ίδια, όταν της δόθηκε η ευκαιρία να εκφραστεί, διαμέσου των οργάνων της. Σε σχόλιο της για το Σχέδιο Άρθρων της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή σημείωσε ότι, κατά την κατάρτιση του εν λόγω Σχεδίου Άρθρων, είναι αναγκαίο να ληφθεί η μεγάλη ποικιλομορφία, που εμφανίζουν οι διεθνείς οργανισμοί ως προς τα χαρακτηριστικά τους, τονίζοντας ότι η ΕΕ αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα του πλουραλισμού της συγκεκριμένης κατηγορίας διεθνών δρώντων, καθώς «είναι ένας διεθνής οργανισμός με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά όπως εμπνευστηκαν από τις ιδρυτικές συνθηκές».¹⁰⁶ Το σχόλιο αυτό είναι, εν τέλει αντιπροσωπευτικό του πως το ίδιο το ενωσιακό οικοδόμημα αντιλαμβάνεται τη νομική του υπόσταση στο διεθνές στερέωμα. Σε κάθε περίπτωση, η αποσαφήνιση της νομικής φύσης της Ένωσης και ο χαρακτηρισμός της, ως διεθνή οργανισμό, έχει σημαντικές προεκτάσεις για την εφαρμογή του διεθνούς δικαίου, ιδίως σε ζητήματα ευθύνης της ΕΕ, τα οποία θα εξεταστούν στην πορεία της εργασίας. Στο επόμενο κεφάλαιο, αποσαφηνίζεται η αναγνώριση νομικής προσωπικότητας στην ΕΕ, ένα ζήτημα, το οποίο δεν υπήρξε πάντοτε ξεκάθαρο.

¹⁰⁵ Jan Klabbbers, “*Sui Generis? The European Union as an International Organization*”, ο.π., σελ. 9 επ.

¹⁰⁶ Βλ. UN Doc A/CN.4/556, 12 May 2005 και UN Doc A/CN.4/593, 31 March 2008, όπως εμφανίζονται σε Klabbbers, *supra* n., σελ. 9 και 12-14

2.2 Η νομική προσωπικότητα της ΕΕ

2.2.1 Το ζήτημα της νομικής προσωπικότητας της ΕΕ πριν τη Μεταρρυθμιστική Συνθήκη

Η Ευρωπαϊκή Ένωση ιδρύθηκε με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ(1992). Ωστόσο, η συγκεκριμένη Συνθήκη δεν περιείχε κάποια ειδική διάταξη ή πρόβλεψη αναφορικά με την απόδοση νομικής προσωπικότητας στην ΕΕ, με αποτέλεσμα η τελευταία να βασίζεται στη νομική προσωπικότητα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (ΕΚ). Ήταν η Συνθήκη του Άμστερνταμ (1997) που καθιέρωσε το δικαίωμα σύναψης διεθνών συμφωνιών της ΕΕ.¹⁰⁷ Το ζήτημα, βέβαια, περί αναγνώρισης διεθνούς νομικής προσωπικότητας δεν είχε ούτε τότε επιλυθεί, γεγονός που δημιουργούσε, εν τοις πράγμασι, δυσκολίες στη δικαστική της επιδίωξη. Χωρίς διεθνή νομική προσωπικότητα, το status της Ένωσης στο διεθνές σύστημα ετίθετο υπό αμφισβήτηση.

Η σχετική προβληματική απασχόλησε εκτενώς την ακαδημαϊκή βιβλιογραφία μέχρι και τη σύναψη της Μεταρρυθμιστικής Συνθήκης. Ειδικότερα, οι απόπειρες να απαντηθεί το ακανθώδες ερώτημα αναφορικά με τη νομική προσωπικότητα της Ένωσης περιστρέφονταν γύρω από το δίπολο, αφενός της ικανότητας της τελευταίας να συνάπτει διεθνείς συνθήκες και, αφετέρου, ερμηνευτικών αναλύσεων και προεκτάσεων της Υπόθεσης για επανορθώσεις για ζημία κατά την υπηρεσία στα Ηνωμένα Έθνη.(Reparations for Injuries Suffered in the Service of the United Nations-1949), χωρίς να δίνεται ιδιαίτερη έμφαση και προσοχή στο ρόλο της Ένωσης ως αυτόνομο φορέα διεθνών υποχρεώσεων, ξεχωριστών από τις αντίστοιχες υποχρεώσεις, που είχαν τα κράτη μέλη της.¹⁰⁸ Ενδεικτικά, τη συλλογιστική αυτή για τη διεθνή νομική προσωπικότητα της Ένωσης πριν τη Συνθήκη της Λισαβόνας με

¹⁰⁷Παρασκευή, Νάσκου-Περράκη, «Οικονομικοί Οργανισμοί», Κεφάλαιο σε: Παρασκευή, Νάσκου-Περράκη, Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Μιλτιάδης Σαρηγιαννίδης, Διεθνείς Οργανισμοί, Εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2019(2η Έκδοση), σελ.395-396

¹⁰⁸ Eileen, Denza, “Responsibility of European Union in the Context of Investment”, Κεφάλαιο σε Malcolm, Evans, Panos, Koutrakos(επιμ.) The International Responsibility of the European Union European and International Perspectives, Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2013 σελ.215

αναγωγή στη Reparation for Injuries ανέπτυξαν οι Klabbers,¹⁰⁹ Gautier,¹¹⁰ de Schoutheete και Andoura.¹¹¹ Η προσέγγιση της νομικής προσωπικότητας της Ένωσης κατά τον ανωτέρω τρόπο, όπως επισημαίνει η Denza σε μελέτη για τη διεθνή ευθύνη της ΕΕ στο πλαίσιο των επενδύσεων, φαίνεται ότι είχε αρνητικό αντίκτυπο και στη δικαστική επιδίωξη της ευθύνης της ΕΕ, καθώς καμία υπόθεση κατά της Ένωσης ενώπιον εθνικών δικαστηρίων δεν τελεσφόρησε, ενώ δεν υπήρχε και η δυνατότητα προσφυγής σε διεθνή δικαστήρια, ελλείψει σχετικής πρόβλεψης.¹¹²

2.2.2 Η νομική προσωπικότητα της ΕΕ μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας

Το διφορούμενο και περίπλοκο ζήτημα της νομικής προσωπικότητας της ΕΕ, έλαβε τέλος με τη Μεταρρυθμιστική Συνθήκη (2009). Πράγματι, στο άρθρο 47 της ΣΕΕ, κωδικοποιείται η διεθνής νομική προσωπικότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και με μία λιτή διατύπωση ορίζεται ότι: «Η Ένωση έχει νομική προσωπικότητα».¹¹³ Με την αναγνώριση διεθνούς νομικής προσωπικότητας στην Ένωση ξεκαθαρίζεται το νομικό status της ως φορέα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων στο διεθνές σύστημα, γεγονός το οποίο συνεπάγεται ότι μπορεί να ασκεί κάθε δραστηριότητα, που αναγνωρίζεται ως σύνηνομη κατά το διεθνές δίκαιο. Υπό αυτό το πρίσμα, η ΕΕ δύναται, μεταξύ άλλων, να γίνεται μέλος σε διεθνείς οργανισμούς και να προσχωρεί σε διεθνείς συμβάσεις. Ακόμη, μπορεί να προβαίνει στη διαπραγμάτευση και στη σύναψη διεθνών συμφωνιών με τρίτα κράτη, που δεν αποτελούν μέλη της, ή άλλους διεθνείς

¹⁰⁹ Jan, Klabbers, “*Presumptive Personality: The European Union in International Law*” Κεφάλαιο σε Martti Koskeniemi (επιμ.), *International Law Aspects of the European Union*, Kluwer Law International, The Hague, 1998 σελ.. 231–253

¹¹⁰ Philippe, Gautier, *The Reparation for Injuries Case Revisited: The Personality of the European Union*, Max Planck Yearbook of United Nations Law Online, Vol. 4, no. 1, Διαθέσιμο στο: https://www.mpil.de/files/pdf2/mpunyb_gautier_4.pdf

¹¹¹ Philippe, de Schoutheete, Sami, Andoura *The Legal Personality of the European Union*, *Studia Diplomatica* Vol.60, no1, 2007, Διαθέσιμο στο: <https://aei.pitt.edu/9083/1/Legal.Personality.EU-PDS-SA.pdf>

¹¹² Denza, ο.π. σελ. 215-216

¹¹³ Άρθρο 47 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας-2009, διαθέσιμο στο: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A12016M%2FTXT\(τ.π.11-12-2021\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A12016M%2FTXT(τ.π.11-12-2021))

οργανισμούς, οι οποίες έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα τόσο για τα θεσμικά όργανα της Ένωσης όσο και για τα κράτη μέλη της.¹¹⁴

Εκτός από τη διεθνή νομική προσωπικότητα της ΕΕ στο άρθρο 47 ΣΕΕ, πρόβλεψη υπάρχει και για τη νομική προσωπικότητα της Ένωσης στο εσωτερικό των κρατών μελών, την αποκαλούμενη και εσωτερική νομική προσωπικότητα, που ρυθμίζεται στο άρθρο 335 ΣΛΕΕ.¹¹⁵ Ειδικότερα, μία πρώτη γραμματική ερμηνεία του εν λόγω άρθρου, καταδεικνύει ότι η Ένωση αποκτά δικαιοπρακτική ικανότητα, ήτοι ικανότητα να διαχειρίζεται περιουσιακά στοιχεία, καθώς και ικανότητα δικαστικής παράστασης, ή, με άλλη διατύπωση, ικανότητα να «παρίσταται ενώπιον δικαστηρίου».

¹¹⁶ Η αναφορά, βέβαια, όπως υποδηλώνει και η χρήση του επιρρήματος «ιδίως», είναι ενδεικτική. Επί της ουσίας, η νομική προσωπικότητα της ΕΕ στο εσωτερικό των κρατών μελών της λογίζεται, εκ των προτέρων, ως δεδομένη και μάλιστα στην ευρύτερη δυνατή εκδοχή της, αναγνωριζόμενης εντός του εσωτερικού δικαίου των κρατών μελών, νομικής ικανότητας των νομικών προσώπων. Επιπροσθέτως, διαφαίνεται, ότι οι αποδιδόμενες στην Ένωση δυνατότητες, δεν βρίσκονται σε συνάρτηση μόνο με την επίτευξη των σκοπών και την ομαλή άσκηση των καθηκόντων της, δεν περιορίζονται, άλλως ειπείν από κάποιο λειτουργικό κριτήριο όπως συμβαίνει στην περίπτωση διαφορετικών διεθνών οργανισμών, ενώ η ίδια αντιμετωπίζεται στο εσωτερικό δίκαιο ως ημεδαπό νομικό πρόσωπο.¹¹⁷

Με βάση τα παραπάνω, καθίσταται εμφανές ότι η εσωτερική νομική προσωπικότητα έχει σημαντικές προεκτάσεις για την εκδίκαση υποθέσεων με διάδικο την Ένωση στα εθνικά δικαστήρια των κρατών μελών, καθώς μια συνδυαστική ερμηνεία των άρθρων 335 και 274 ΣΛΕΕ¹¹⁸, υποδεικνύει ότι για τις διαφορές για τις

¹¹⁴ Ευγενία, Σαχπεκίδου, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011 (1η έκδοση) σελ. 120-121

¹¹⁵ Στο Άρθρο 335 ΣΛΕΕ, που αντικατέστησε το άρθρο 282 της ΣΕΚ, ορίζεται ότι: «Η Ένωση έχει σε κάθε κράτος μέλος την ευρύτερη δυνατή νομική ικανότητα που αναγνωρίζεται από τις εθνικές νομοθεσίες στα νομικά πρόσωπα δύναται ιδίως να αποκτά ή να διαθέτει κινητή και ακίνητη περιουσία και να παρίσταται ενώπιον δικαστηρίου. Προς τον σκοπό αυτόν, η Ένωση αντιπροσωπεύεται από την Επιτροπή. Ωστόσο, η Ένωση αντιπροσωπεύεται από το κάθε θεσμικό όργανο, δυνάμει της διοικητικής αυτονομίας του, για τα θέματα που αφορούν την αντίστοιχη λειτουργία του.» Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A12016E%2FTXT> (τ.π. 11-12-2021)

¹¹⁶ Idem

¹¹⁷ Σαχπεκίδου, ο.π., σελ. 123-125

¹¹⁸ Το Άρθρο 274 ΣΛΕΕ (πρώην άρθρο 240 της ΣΕΚ), προβλέπει ότι: «Εφόσον οι Συνθήκες δεν προβλέπουν αρμοδιότητα του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι διαφορές στις οποίες η Ένωση

οποίες δεν ορίζεται από τις Συνθήκες αρμοδιότητα του ΔΕΕ, τα εθνικά δικαστήρια δεν χάνουν, εξαιτίας του συγκεκριμένου λόγου, τη δικαιοδοσία τους, αλλά η Ένωση μπορεί να παρίσταται ενώπιον τους, ανεξαρτήτως βαθμίδας και δικαιοδοτικού κλάδου καθώς και με οποιαδήποτε ιδιότητα.¹¹⁹ Η πρόβλεψη αυτή συνιστά και αξιοσημείωτη διαφορά σε σχέση με άλλους διεθνείς οργανισμούς, οι οποίοι, κατά κανόνα, απολαμβάνουν του προνομίου της ετεροδικίας ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, όπως σημειώθηκε και σε προηγούμενο σημείο της παρούσας εργασίας.

Τέλος, στη συζήτηση αναφορικά με τη νομική προσωπικότητα της Ένωσης, ένα σημαντικό σημείο αποτελεί ότι τα θεσμικά όργανα της ΕΕ δεν διαθέτουν διακριτή, σε σχέση με την Ένωση, νομική προσωπικότητα. Εξάιρεση αποτελεί η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα,¹²⁰ η οποία συγκαταλέγεται στα ενωσιακά θεσμικά όργανα, σύμφωνα με την παρ 1. του άρθρου 13 ΣΕΕ παράλληλα, όμως, κατά το άρθρο 282 ΣΛΕΕ, διαθέτει νομική προσωπικότητα και είναι ανεξάρτητη ως προς την άσκηση των εξουσιών της αλλά και τη διαχείριση των οικονομικών της.¹²¹ Περαιτέρω, εντός του πλαισίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης δραστηριοποιείται ένα ευρύ φάσμα οργανισμών και φορέων, εκ των οποίων αρκετοί διαθέτουν νομική προσωπικότητα, όπως Ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Ασφάλειας της Αεροπορίας (European Aviation Safety

είναι διάδικος δεν εξαιρούνται εκ του λόγου αυτού από την αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων.» Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A12016E%2FTXT>(τ.π. 19-12-2021)

¹¹⁹ Σαχπεκίδου, ο.π., σελ. 125-126

¹²⁰ Niels Blokker, The Macro Level: The Structural Impact of General International Law on EU Law: International Legal Personality of the European Communities and the European Union: Inspirations from Public International Law, Yearbook of European Law, Vol. 35, no. 1, 2016, σελ. 479-480

¹²¹ Κατά την ακριβή διατύπωση της παρ. 3 του άρθρου 282 ΣΛΕΕ: «Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα έχει νομική προσωπικότητα. Έχει το αποκλειστικό δικαίωμα να επιτρέπει την έκδοση του ευρώ. Είναι ανεξάρτητη κατά την άσκηση των εξουσιών της και τη διαχείριση των οικονομικών της. Τα θεσμικά και λοιπά όργανα και οι οργανισμοί της Ένωσης καθώς και οι κυβερνήσεις των κρατών μελών σέβονται την ανεξαρτησία αυτή.»

Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A12016E%2FTXT>(τ.π. 19-12-2021)

Agency, EASA)¹²² και ο Οργανισμός Ευρωπαϊκής Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής (European Border and Coast Guard Agency- Frontex).^{123 124}

2.3 Τα προνόμια και οι ασυλίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης: πηγές και πεδίο εφαρμογής

Στην ανάλυση που προηγήθηκε διαπιστώσαμε ότι η ΕΕ, στη διεθνή δικαιοταξία αποτελεί ένα διεθνή οργανισμό με ιδιόμορφα χαρακτηριστικά, η εσωτερική και διεθνής νομική προσωπικότητα του οποίου, αναγνωρίζεται ρητά στις ιδρυτικές συνθήκες. Η αναγνώριση στην Ένωση νομικής προσωπικότητας επιφέρει, όπως και στην περίπτωση έτερων διεθνών οργανισμών, και τη διεθνή ευθύνη της αλλά και το δικαίωμα ενεργητικής και παθητικής πρέσβευσης(ή αντιπροσώπευσης), που με τη σειρά του συνεπάγεται την απόλαυση προνομίων και ασυλιών¹²⁵ για την ΕΕ και το προσωπικό της.

2.3.1 Η ρύθμιση των ασυλιών στο πρωτογενές δίκαιο της ΕΕ

Σε ένα πρώτο επίπεδο, οι ασυλίες της Ένωσης, των οργανισμών και των υπαλλήλων της, ρυθμίζονται από το πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο. Ειδικότερα, στο άρθρο 343 της ΣΛΕΕ, προβλέπεται ότι η Ένωση απολαμβάνει, εντός της επικράτειας των κρατών μελών της, των προνομίων και ασυλιών, που είναι απαραίτητα προκειμένου να εκπληρώσει την αποστολή της.¹²⁶ Η διάταξη παραπέμπει στο πρωτόκολλο της “8ης

¹²²Άρθρο 94 της Απόφασης (ΕΕ) 2018/1139 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 4ης Ιουλίου 2018 για τη θέσπιση κοινών κανόνων στον τομέα της πολιτικής αεροπορίας και την ίδρυση Οργανισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Αεροπορική Ασφάλεια
Διαθέσιμο στο:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32018R1139&from=EN>(τ.π. 19-12-2021)

¹²³Άρθρο 93 Κανονισμού (ΕΕ) 2019/1896 της 13ης Νοεμβρίου 2019 για την Ευρωπαϊκή Συνοριοφυλακή και Ακτοφυλακή και για την κατάργηση των κανονισμών (ΕΕ) αριθ. 1052/2013 και (ΕΕ) 2016/1624, Διαθέσιμο στο:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019R1896&from=EN#d1e6350-1-1>

¹²⁴ Blokker, supra n.117 , σελ. 480-482

¹²⁵ βλ. Σαρηγιαννίδη, «Γενική Θεωρία Διεθνών Οργανισμών», ο.π., σελ. 74 επ.

¹²⁶ Άρθρο 343 ΣΛΕΕ: «Η Ένωση απολαύει, στην επικράτεια των κρατών μελών, των αναγκαίων προνομίων και ασυλιών για την εκπλήρωση της αποστολής της, υπό τους όρους που καθορίζονται στο πρωτόκολλο της 8ης Απριλίου 1965 περί των προνομίων και ασυλιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το αυτό ισχύει και για την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, και την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων.»

Απριλίου 1965 περί των προνομίων και ασυλιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης”, το οποίο έχει προσαρτηθεί με τροποποιήσεις, αρχικά, με τη Συνθήκη του Αμστερνταμ(1999) και στη συνέχεια με τη συνθήκη της Λισαβόνας(2009) ως Πρωτόκολλο αριθ. 7 περί των προνομίων και των ασυλιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.^{127 128} Το Πρωτόκολλο αριθ. 7, θεωρείται το θεμέλιο του διπλωματικού δικαίου της Ένωσης, περιλαμβάνοντας διατάξεις, που αναγνωρίζουν ότι προνόμια και ασυλίες θα απολαύουν η ίδια η ΕΕ,¹²⁹ τα όργανά, οι υπάλληλοι και το λοιπό προσωπικό της,¹³⁰ τα μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (Ευρωβουλευτές),¹³¹ οι αντιπρόσωποι των κρατών μελών στις εργασίες των ενωσιακών θεσμικών οργάνων, καθώς και οι σύμβουλοί τους και τεχνικοί εμπειρογνώμονες,¹³² και, τέλος, οι διαπιστευμένες στην Ένωσης αποστολές τρίτων χωρών.^{133 134}

Μια εξαντλητική παράθεση του περιεχομένου του Πρωτοκόλλου με αναφορά στο σύνολο των ρυθμίσεων, τις οποίες περιλαμβάνει, θα ήταν περιττή στο πλαίσιο της παρούσας ανάλυσης. Σκόπιμο κρίνεται να εστιάσουμε την προσοχή μας, στις ασυλίες και τα προνόμια της ίδιας της Ένωσης, των οργάνων και των υπαλλήλων της, διότι εντός αυτού του πεδίου, εμφανίζονται συγκλίνοντα σημεία ως προς τα ζητήματα ευθύνης. Τα θεσμικά όργανα της Ένωσης, όπως αυτά προκύπτουν από το άρθρο 13 ΣΛΕΕ, ήτοι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Ελεγκτικό Συνέδριο, απολαύουν, σύμφωνα με το άρθρο 5 του Πρωτοκόλλου υπ’ αριθ. 7, εντός της επικράτειας των

¹²⁷ Αξίζει να σημειωθεί ότι και το ίδιο το Πρωτόκολλο παραπέμπει στο άρθρο 343 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και στο άρθρο 191 της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας [ΕΚΑΕ], τονίζοντας ότι τόσο η ΕΕ όσο και η ΕΚΑΕ απολαύουν στην επικράτεια των κρατών μελών των απαραίτητων προνομίων και ασυλιών για την εκπλήρωση της αποστολής τους. (Από το προίμιο του Πρωτοκόλλου υπ’ αριθ. 7, Διαθέσιμο στο : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A12012E%2FPRO%2F07-τ..π>. 15-12-2021)

¹²⁸ Δέσποινα, Αναγνωστοπούλου, «Προνόμια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, των οργάνων των οργανισμών και των υπαλλήλων της», Κεφάλαιο σε: Παρασκευή-Νάσκου, Περράκη, Νίκος, Ζαΐκος. Διπλωματικό και Προξενικό Δίκαιο, Κοινοβουλευτική, Πολιτιστική, Οικονομική Διπλωματία, Εκδ. Σάκκουλα. Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2016, σελ. 121-122

¹²⁹ Άρθρα 1-4 του Πρωτοκόλλου υπ’ αριθ. 7, Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A12012E%2FPRO%2F07>

¹³⁰ Άρθρα 5, 6 και 11-15 ibid

¹³¹ Άρθρα 7-9 ibid

¹³² Άρθρο 10 ibid

¹³³ Άρθρο 16 ibid

¹³⁴ Αναγνωστοπούλου, ο.π. σελ. 122

κρατών μελών της Ένωσης, της μεταχείρισης, που επιφυλάσσεται από έκαστο κράτος μέλος στις διπλωματικές αποστολές, ως προς τη διακίνηση των εγγράφων τους και την υπηρεσιακή τους επικοινωνία. Περαιτέρω, η υπηρεσιακή αλληλογραφία καθώς και οι υπόλοιπες υπηρεσιακές επικοινωνίες των ενωσιακών θεσμικών οργάνων, δεν υπόκεινται σε λογοκρισία.¹³⁵

Στα προνόμια των μελών και του λοιπού προσωπικού των θεσμικών οργάνων περιλαμβάνεται η κατοχή ειδικών ταυτοτήτων, οι οποίες υπέχουν τη θέση έγκυρων πιστοποιητικών κυκλοφορίας από τις αρχές των κρατών μελών, ενώ, υπό προϋποθέσεις, μπορούν να εκδοθούν ταυτότητες και για τους υπαλλήλους της Ένωσης και το υπόλοιπο προσωπικό της. Η χρήση των ταυτοτήτων, ως έγκυρων πιστοποιητικών κυκλοφορίας, είναι δυνατό να αναγνωριστεί στην επικράτεια χωρών, που δεν αποτελούν μέλη της Ένωσης, δυνάμει συμφωνιών τις οποίες θα συνάψει η Επιτροπή με τα εν λόγω κράτη.¹³⁶ Οι υπάλληλοι και το λοιπό προσωπικό των ενωσιακών οργάνων απολαύουν και άλλων προνομίων όπως το δικαίωμα να εισάγουν ατελώς το αυτοκίνητο και την οικοσκευή τους και άλλες αντίστοιχες διευκολύνσεις, οι οποίες προβλέπονται στο άρθρο 11 του Πρωτοκόλλου.

Το πλέον, ίσως αξιοπρόσεκτο, από τα προνόμια, που παραχωρεί το Πρωτόκολλο στους υπαλλήλους των ενωσιακών οργάνων είναι το δικαίωμα ετεροδικίας, που τους αναγνωρίζεται στην επικράτεια κάθε κράτους μέλους και ανεξάρτητα από την ιθαγένειά τους. Συγκεκριμένα, όπως ορίζεται στο άρθρο 11, προβλέπεται ότι:

*«..απολαύουν ετεροδικίας για πράξεις στις οποίες προέβησαν, συμπεριλαμβανομένου του προφορικού ή γραπτού λόγου, ενεργώντας υπό την επίσημη ιδιότητά τους, με την επιφύλαξη της εφαρμογής των διατάξεων των που αφορούν, αφενός μεν, τους κανόνες περί ευθύνης των υπαλλήλων και του λοιπού προσωπικού έναντι της Ένωσης, αφετέρου δε, περί της αρμοδιότητας του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης επί των διαφορών μεταξύ της Ένωσης και των υπαλλήλων και λοιπού προσωπικού της..»*¹³⁷

¹³⁵ Άρθρο 5 παρ. 2 του Πρωτοκόλλου υπ' αριθ. 7, *ibid*

¹³⁶ Άρθρο 6, *ibid*

¹³⁷ Άρθρο 17, Διαθέσιμο στο:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A12012E%2FPRO%2F07>

Στην ίδια διάταξη, επισημαίνεται ότι η ασυλία αυτή διατηρείται σε ισχύ και μετά τη λήξη της θητείας τους.

Σημαντικό είναι να υπογραμμίσουμε, στο σημείο αυτό, ότι κατά το άρθρο 17 του Πρωτοκόλλου, τα προνόμια, οι ασυλίες και οι διευκολύνσεις παραχωρούνται στους υπαλλήλους και το λοιπό προσωπικό της Ένωσης, προς το συμφέρον της Ένωσης και μόνο, ώστε η ασυλία οποιουδήποτε υπαλλήλου ή μέλους του προσωπικού της ΕΕ, να αίρεται υποχρεωτικά από τα θεσμικά ενωσιακά όργανα, όταν τα τελευταία κρίνουν ότι η άρση της ασυλίας δεν είναι αντίθετη προς τα συμφέροντα της Ένωσης.¹³⁸ Η διάταξη αυτή, θεμελιώδης για την ερμηνεία των ασυλιών και του Πρωτοκόλλου αριθ. 7, αποτυπώνει με ενάργεια το λειτουργικό τους χαρακτήρα, το γεγονός, δηλαδή, ότι η παραχώρηση έγκειται στη διασφάλιση της αυτονομίας των οργάνων της Ένωσης και, κατά συνέπεια, την αποτελεσματική και απρόσκοπτη λειτουργία τους. Συνεπώς, όταν η ασυλία δεν επικουρεί το ενωσιακό συμφέρον, η άρση της καθίσταται επιβεβλημένη. Από την άλλη, η ρητή αναγνώριση των προνομίων και των ασυλιών προς όφελος των υπαλλήλων των θεσμικών οργάνων της ένωσης αλλά και των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, γεννά δικαίωμα υπέρ των συγκεκριμένων προσώπων, το οποίο διασφαλίζεται με το σχετικό δικαίωμα προσφυγής.¹³⁹

Η πρακτική του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πιστή στις επιταγές, τις οποίες θέτει το λειτουργικό κριτήριο, είναι να απορρίπτει την σχετική προσφυγή, όταν αποδεικνύεται ότι η άρση της ασυλίας έγινε προκειμένου να δικαστεί ο προσφεύγων, για πράξεις που δεν εμπίπτουν του πεδίου των επίσημων καθηκόντων του, και, κατά προέκταση, δεν επηρεάζουν το συμφέρον της Ένωσης. Έτσι, συνέβη, επί παραδείγματι, στις υποθέσεις, Bruno Gollnisch/Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου¹⁴⁰, Mylène Troszczynski/ Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου¹⁴¹ καθώς και την υπόθεση Oriol Junqueras,¹⁴² οι οποίες αφορούσαν την άρση ασυλίας Ευρωβουλευτών.

¹³⁸ Άρθρο 17, Ibid

¹³⁹ Αναγνωστοπούλου, ο.π., σελ 123-124

¹⁴⁰ Case T-42/06, Bruno Gollnisch v. European Parliament, Judgement of the General Court (third Chamber) of 19 March 2010

¹⁴¹ Case C-12/19 P, Mylène Troszczynski v European Parliament, 17 September 2020

¹⁴² Case C-502/19, Criminal proceedings against Oriol Junqueras, 19 December 2019

Αναφορικά με την ίδια την Ένωση και τις ασυλίες της, το Πρωτόκολλο αριθ. 7, περιέχει επίσης ειδικές διατάξεις. Πιο συγκεκριμένα, στα άρθρα 1-4 του Πρωτοκόλλου, ρυθμίζεται το απαραβίαστο των αρχείων της ΕΕ¹⁴³. Προβλέπονται, επίσης, απαλλαγές της Ένωσης από δασμούς και από όλους τους άμεσους φόρους, οι οποίοι αφορούν τα στοιχεία του ενεργητικού, τα έσοδα και υπόλοιπα περιουσιακά της στοιχεία.¹⁴⁴ ¹⁴⁵ Ακόμη, η ΕΕ απαλλάσσεται από το σύνολο των δασμών, καθώς και τις απαγορεύσεις και τα εμπόδια, που θα επιβάλλονταν στις εισαγωγές και εξαγωγές ειδών για υπηρεσιακή χρήση. Το αυτό ισχύει και ως προς την απαλλαγή της Ένωσης για δασμούς και πιθανούς περιορισμούς στις εισαγωγές και εξαγωγές, που αφορούν τις δημοσιεύσεις της.¹⁴⁶ Τέλος, ως προς το καθεστώς των ασυλιών της Ένωσης, η πλέον σημαντική διάταξη είναι το πρώτο άρθρο του Πρωτοκόλλου, που προβλέπει το απροσπέλαστο και απαραβίαστο των χώρων και των κτιρίων της ΕΕ, τα οποία απαγορεύεται να αποτελέσουν αντικείμενο έρευνας, κατάσχεσης, επίταξης ή απαλλοτρίωσης.¹⁴⁷

Παράλληλα, στο ίδιο άρθρο, ορίζεται ότι κανένα αναγκαστικό μέτρο διοικητικής ή δικαστικής αρχής επί των περιουσιακών στοιχείων και των στοιχείων ενεργητικού της Ένωσης, δεν θα επιβληθεί χωρίς να έχει προηγηθεί η χορήγηση άδειας από το ΔΕΕ. Και στην περίπτωση αυτή, υπογραμμίζεται ο λειτουργικός χαρακτήρας της ασυλίας εκτέλεσης, δηλαδή η διασφάλιση της αυτονομίας και της απρόσκοπτης επιτέλεσης των λειτουργιών της, όπως έχει υπογραμμιστεί σε πολλές αποφάσεις του ΔΕΕ (πχ. στις υποθέσεις SA Universe Tankship/Ευρωπαϊκής Επιτροπής,¹⁴⁸ Antippas/Ευρωπαϊκής Επιτροπής,¹⁴⁹ SA Statistical Agency of the Republic of Kazakhstan/Επιτροπής,¹⁵⁰ Alt Ylmy/Επιτροπής).¹⁵¹ ¹⁵² Με βάση τα παραπάνω, καθίσταται εμφανές ότι η ασυλία εκτέλεσης της ΕΕ, σκιαγραφείται με

¹⁴³ Άρθρο 2, Πρωτοκόλλου υπ' αριθμ. 7

¹⁴⁴ Άρθρο 3, *ibid*

¹⁴⁵ Δεν ισχύουν όμως απαλλαγές από τους φόρους, τα τέλη και τα δικαιώματα που επιβάλλονται ως ανταπόδοση για παροχές υπηρεσιών κοινής ωφελείας. Άρθρο 3, *ibid*

¹⁴⁶ Άρθρο 4, *ibid*

¹⁴⁷ Άρθρο 1, *ibid*

¹⁴⁸ Case 1/87 SA Universe Tankship v Commission , 11 April 1989

¹⁴⁹ Case 1/02 SA Antippas v Commission, 14 December 2004

¹⁵⁰ Case C-3/05 SA Statistical Agency of the Republic of Kazakhstan v Commission, 13 October 2005

¹⁵¹ Case C-4/05 SA Alt Ylmy v Commission, 24 November 2005

¹⁵² Koen Lenaerts, Ignace Maselis, and Kathleen Gutman, EU Procedural Law, σε επιμέλεια Janek Tomasz Nowak, Oxford University Press, Oxford , 2014, σελ. 619

αρκετά απόλυτους όρους. Ως προς τούτο το στοιχείο, ομοιάζει, συνεπώς, με τις ασυλίες άλλων διεθνών οργανισμών.

Αντιθέτως, όπως υπογραμμίσαμε και στην ενότητα για την εσωτερική νομική προσωπικότητα της ΕΕ, η δικαιοδοτική ασυλία της Ένωσης ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων των κρατών μελών της, διαφέρει ουσιωδώς από τις ασυλίες άλλων διεθνών οργανισμών. Ειδικότερα, η Ένωση δεν εξαιρείται, καταρχήν, από την αρμοδιότητα των δικαστηρίων των κρατών-μελών, όπως προκύπτει από τη συνδυαστική ερμηνεία και ανάγνωση των άρθρων 335 και 274 ΣΛΕΕ. Το γεγονός αυτό, υπό το πρίσμα και της εκτεταμένης δικαιοδοσίας του ΔΕΕ, όπως επί ζητημάτων εξωσυμβατικής ευθύνης της Ένωσης δείχνει, με μία πρώτη ματιά, ότι η ΕΕ, αποδέχεται, *a priori*, τη δυνατότητα δικαστικής επιδίωξης της ευθύνης της.¹⁵³

2.3.2 Διεθνείς συμφωνίες, SOFAs, SOMAs

Εκτός από το πρωτογενές δίκαιο που ρυθμίζει τις ασυλίες της ΕΕ, με τον τρόπο που εκτέθηκε παραπάνω, ειδικά για το στρατιωτικό και πολιτικό προσωπικό, το οποίο είναι αποσπασμένο στα ενωσιακά όργανα αλλά και γενικά, για τις δυνάμεις, που έχουν τεθεί στη διάθεση της ΕΕ, αναγνωρίζονται επίσης προνόμια και ασυλίες, στο εσωτερικό των άλλων κρατών μελών, βάσει της Συμφωνίας SOFA (Status of forces agreement-) της Ευρωπαϊκής Ένωσης.¹⁵⁴ Προκειται για προνόμια και ασυλίες που αναγνωρίζονται στο στρατιωτικό και πολιτικό προσωπικό κρατών μελών, το οποίο έχει διατεθεί και υπηρετεί στο εσωτερικό άλλων κρατών μελών της Ένωσης, στο πλαίσιο της Κοινής Πολιτικής και Πολιτικές Ασφάλειας (ΚΠΑΑ). Η Συμφωνία SOFA της ΕΕ(2003), την οποία μέχρι το 2008 είχαν υπογράψει 23 κράτη μέλη,¹⁵⁵ δεν θα πρέπει

¹⁵³ Ramses A., Wessel, Immunities of the European Union, International Organizations Law Review Vol. 10 no 2, 2014, σελ. 404

¹⁵⁴ Συμφωνία μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με το καθεστώς του στρατιωτικού και πολιτικού προσωπικού του αποσπασμένου στα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, των αρχηγείων και δυνάμεων που μπορεί να τίθενται στη διάθεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα πλαίσια της προετοιμασίας και της εκτέλεσης των καθηκόντων που αναφέρονται στο άρθρο 17, παράγραφος 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, συμπεριλαμβανομένων των ασκήσεων, και του στρατιωτικού και πολιτικού προσωπικού των κρατών μελών που τίθεται στη διάθεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για να ενεργεί στη συνάρτηση αυτή (Συμφωνία SOFA της ΕΕ), (2003/C 321/02) Διαθέσιμο στο: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:42003A1231\(01\)&from=E](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:42003A1231(01)&from=E)

¹⁵⁵ Aurel, Sari, The European Union Status of Forces Agreement (EU SOFA), Journal of Conflict & Security Law, Vol. 13 no. 3, 2009, 353–391, 353-355

να συγχέεται με άλλες συμφωνίες για το νομικό καθεστώς του πολιτικού και στρατιωτικού προσωπικού,¹⁵⁶ εντός της επικρατείας τρίτων χωρών,¹⁵⁷ τις οποίες θα εξετάσουμε στη συνέχεια.

Στη Συμφωνία SOFA της ΕΕ, ανάμεσα σε φορολογικά και άλλα προνόμια (ενδεικτικά: ταχυδρομικές, τηλεπικοινωνιακές και ταξιδιωτικές διευκολύνσεις,¹⁵⁸ ρυθμίσεις για την αποτροπή της διπλής φορολόγησης,¹⁵⁹ δικαίωμα επείγουσας ιατρικής και οδοντιατρικής κάλυψης αλλά και νοσηλείας),¹⁶⁰ προβλέπεται και η αναγνώριση του δικαιώματος ετεροδικίας του προσωπικού (στρατιωτικού και πολιτικού), για πράξεις, στις οποίες προέβη συνεπεία της επίσημης ιδιότητας του, καθώς και για τον προφορικό και γραπτό του λόγου, το οποίο δικαίωμα αναγνωρίζεται ακόμη και μετά το πέρας της απόσπασης του προσωπικού στα όργανα της Ένωσης,¹⁶¹ Το εν λόγω προνόμιο ετεροδικίας, φαίνεται να έχει, και στη συγκεκριμένη περίπτωση, λειτουργικό χαρακτήρα, υπό το πρίσμα ότι αναγνωρίζεται υπέρ του ενωσιακού συμφέροντος και όχι του εκάστοτε προσώπου. Έτσι, η ετεροδικία δύναται να αρθεί, τόσο από την αρμόδια αρχή του κράτους, από το οποίο προέρχεται το μέλος στρατιωτικού ή πολιτικού προσωπικού, όσο και από τα οικεία ενωσιακά όργανα, σε περίπτωση που δημιουργεί εμπόδια στην απονομή δικαιοσύνης και υπό το όρο ότι η άρση της, δεν θα βλάψει τα συμφέροντα της Ένωσης.¹⁶²

Στόχος, όπως, διαφαίνεται στην παρ. 4 του άρθρου 8 της Συμφωνία SOFA της ΕΕ, είναι η πρόληψη πιθανής κατάχρησης της ασυλίας. Για την εκπλήρωση του σκοπού αυτού, τα ενωσιακά όργανα συνεργάζονται σε κάθε περίπτωση με τις αρμόδιες αρχές των κρατών μελών προς διευκόλυνση της εύρυθμης δικαστικής λειτουργίας.¹⁶³

¹⁵⁶ Οι συμφωνίες για το καθεστώς των δυνάμεων και των αποστολών (Status of forces agreements -SOFAs, status of mission agreements (SOMAs) αποτελούν διμερείς ή πολυμερείς συμφωνίες, που καθαρίζουν το νομικό καθεστώς του στρατιωτικού και πολιτικού προσωπικού, το οποίο έχει διατεθεί από ένα ή περισσότερα κράτη ή από ένα ΔΟ, στην επικράτεια άλλου κράτους, με τη σύμφωνη άδειά του. Πηγή: Erickson, Status of Forces Agreements: A Sharing of Sovereign Prerogative, 37 *Air Force L Rev*, 1994, σελ. 137, όπως σε Aurel Sari, Status of Forces and Status of Mission Agreements under the ESDP: The EU's Evolving Practice, *European Journal of International Law*, Vo. 19, Issue 1, February 2008, Διαθέσιμο στο: <https://academic.oup.com/ejil/article/19/1/67/430816#6414690> (τ.π. 16-1-2021)

¹⁵⁷ Wessel, Immunities of the European Union, *supra* n.150, σελ. 404-405

¹⁵⁸ Άρθρο 14, Συμφωνία SOFA της ΕΕ

¹⁵⁹ Άρθρο 16, *Ibid*

¹⁶⁰ Άρθρο 10, *Ibid*

¹⁶¹ Άρθρο 8, παρ. 1 της Συμφωνία SOFA της ΕΕ

¹⁶² Άρθρο 8, παρ. 2 και 3, *ibid*

¹⁶³ Άρθρο 8, παρ. 4

Η διαπίστωση σχετικά με το αν συντρέχει ή όχι κατάχρηση της ασυλίας, εξετάζεται, *in concreto*, κατόπιν διαβούλευσης της αρμόδια αρχής του κράτους προέλευσης και το οικείο όργανο της ΕΕ, με την αρμόδια αρχή του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους, μετά από σχετικό αίτημα δικαστικού οργάνου ή άλλης αρμόδιας αρχής.¹⁶⁴ Περαιτέρω ζητήματα, ποινικής και πειθαρχικής δικαιοδοσίας ρυθμίζονται λεπτομερώς από το άρθρο 17 της Συμφωνίας SOFA της ΕΕ.

Ως προς τις ασυλίες και τα προνόμια της ΕΕ σε τρίτες χώρες ή διεθνείς οργανισμούς, παρατηρούμε ότι η αναγνώριση τους βασίζεται στην υπογραφή διεθνών συμβάσεων. Ειδικότερα, υπάρχουν συμφωνίες που ρυθμίζουν τα προνόμια και τις ασυλίες των μελών μίας αποστολής της ΕΕ σε τρίτα κράτη(μή μέλη της ΕΕ) ή ΔΟ στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Εξωτερικής Δράσης (EYED)-European Union External Action Service(EEAS). Παράλληλα, το στρατιωτικό και πολιτικό προσωπικό, το οποίο διατίθεται και υπηρετεί στο πλαίσιο επιχειρήσεων κοινής πολιτικής ασφάλειας και άμυνας- ΚΠΑΑ (CSDP missions), στην επικράτεια τρίτων κρατών, απολαύει επίσης, ασυλιών και προνομίων βάσει συμφωνιών για το καθεστώς των δυνάμεων (Status of forces Agreement-SOFAs) και των αποστολών (Status of Missions Agreement-SOMAs).¹⁶⁵

Τα προνόμια και οι ασυλίες, που αναγνωρίζονται, είναι σε σχέση με τις προβλέψεις σε αντίστοιχες συμφωνίες άλλων διεθνών οργανισμών, αρκετά διευρυμένα¹⁶⁶ και περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, την απαγόρευση λήψης μέτρων περιορισμού της ελευθερίας του προσωπικού, φοροαπαλλαγές, τη διασφάλιση του απαραβίαστου των εγγράφων των μελών, την εξαίρεση του προσωπικού από την υποχρέωση μαρτυρικής κατάθεσης, αλλά και την μη διεξαγωγή πράξεων εκτέλεσης, εναντίον τους, με εξαίρεση τις περιπτώσεις, που εμπίπτουν στο πεδίο της αστικής ευθύνης και δεν ανάγονται στη σφαίρα των υπηρεσιακών τους καθηκόντων.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Άρθρο 8, παρ. 5, 6 και 7

¹⁶⁵ Ramses A. Wessel, “*Jurisdictional Immunity of Regional Organisations – Substantive Unity in Instrumental Diversity?*”, Κεφάλαιο σε: Tom Ruys, Nicolas, Angelet, Luca, Ferro, (επιμ.) *The Cambridge Handbook of Immunities and International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2019, σελ. 239-240

¹⁶⁶ Aurel Sari, Status of Forces and Status of Mission Agreements under the ESDP: The EU's Evolving Practice, *European Journal of International Law*, Volume 19, no. 1, 2008, σελ. 67-68, Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.1093/ejil/chn003> (τ.π. 16-12-2021)

¹⁶⁷ Wessel, *Immunities of the European Union*, ο.π., σελ. 409-410

Β' ΜΕΡΟΣ: Η διεθνής ευθύνη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η δικαστική της επιδίωξη

Στην ανάλυση που προηγήθηκε, επιχειρήσαμε, σε ένα πρώτο επίπεδο, να θέσουμε ένα γενικό πλαίσιο της προβληματικής της ευθύνης των διεθνών οργανισμών και του κενού δικαστικής προστασίας, που διαφαίνεται σε σχέση με τον έλεγχο των πράξεων τους, εξαιτίας και της δικαιοδοτικής ασυλίας, η οποία τους αναγνωρίζεται. Ακόμη, αναδείχθηκε ο ρόλος της ΕΕ στη διεθνές σύστημα και διασαφηνίστηκε ότι αποτελεί διεθνή οργανισμό, με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Παράλληλα, διαπιστώθηκε ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση διαθέτει εσωτερική και διεθνή νομική προσωπικότητα και αναλύθηκε το πεδίο εφαρμογής των ασυλιών της Ένωσης καθώς και οι πηγές τους.

Έχοντας θέσει το ευρύτερο πλαίσιο της προβληματικής και αποδεικνύοντας τους λόγους για τους οποίους η ΕΕ αποτελεί, τω όντι, μία ειδική, *sui generis*, περίπτωση, στο δεύτερο μέρος της εργασίας θα επικεντρωθούμε στις προϋποθέσεις και τις συνέπειες της αναγνώρισης της διεθνούς ευθύνης της Ένωσης. Ειδικότερα, θα επιχειρηθεί η αποτύπωση τόσο του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με έμφαση στη συμβατική και εξωσυμβατική της ευθύνη, όσο και των κανόνων του διεθνούς δικαίου. Η αναφορά στο ενωσιακό δίκαιο, κρίνεται σκόπιμη καθώς, μέσω αυτού, ρυθμίζονται οι προϋποθέσεις και τα μέσα επιδίωξης της ευθύνης της ΕΕ. Παράλληλα, η ανάλυση της διεθνούς ευθύνης της Ένωσης, είναι εστιασμένη στο σχέδιο άρθρων της ΕΔΔ για την ευθύνη των διεθνών οργανισμών και τους σχετικούς κανόνες.

Περαιτέρω, θα επιχειρήσουμε να δούμε τη σχετική προβληματική μέσω από δύο περιπτώσεις μελέτης, αυτή της αποστολής EULEX Κοσσυφοπέδιο και του Frontex, ώστε να γίνει μία χαρτογράφηση των ζητημάτων διεθνούς ευθύνης. Το θεωρητικό πλαίσιο, θα συμπληρώσει η πρακτική εφαρμογή της διεθνούς ευθύνης της ΕΕ, όπως διαφαίνεται μέσα από τη δικαστική της επιδίωξη, καθώς και μέσα από εσωτερικούς μηχανισμούς λογοδοσίας (*accountability mechanisms*). Στόχος είναι να επαληθευθεί ή να διαψευστεί η αρχική υπόθεση εργασίας, η ύπαρξη δηλαδή προβλημάτων ως προς τη δικαστική προστασία, ιδίως φυσικών προσώπων, θυμάτων των πράξεων των οργάνων ή των οργανισμών της Ένωσης. Τα εν λόγω ζητήματα, θα μας απασχολήσουν στο τέταρτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

Κεφάλαιο 3: Η διεθνής ευθύνη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

3.1 Προβολές της διεθνούς ευθύνης στο σχέδιο άρθρων της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου για τη διεθνή ευθύνη διεθνών οργανισμών

Όπως σημειώθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο της ανα χείρας εργασίας, η ΕΕ αποτελεί, ένα διεθνή οργανισμό με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και ιδιότητες, ένα διεθνή οργανισμό *sui generis*. Ωστόσο, το διεθνές δίκαιο, όπως και το δίκαιο γενικότερα, θεσπίζει κανόνες για κατηγορίες υποκειμένων, ρυθμίζοντας με ομοιόμορφο τρόπο τη συμπεριφορά τους. Το γεγονός ότι η ΕΕ, σε σχέση με με την αλληλεπίδραση της με άλλους δρώντες στο διεθνές σύστημα, και ανεξαρτήτως των ιδιαιτεροτήτων της εσωτερικής της δικαιοταξίας, αποτελεί, ως προς τη νομική της φύση, ένα διεθνή οργανισμό, συνεπάγεται τη δέσμευση της από το διεθνές δίκαιο, όπως σημειώθηκε και στην υπόθεση Kadi.^{168 169}

Ακόμη, οι ιδιομορφίες της ευρωπαϊκής έννομης τάξης και η ιδιαίτερη σχέση της ΕΕ με τα κράτη μέλη της, δεν επηρεάζουν την αλληλεπίδραση της Ένωσης με τρίτα κράτη ή άλλους ΔΟ, κατά την αρχή *pacta tertiis nec nocent nec prosunt*· για τα κράτη, άλλως ειπείν, τα οποία δεν είναι μέλη της Ένωσης και τους άλλους ΔΟ, οι ιδρυτικές συνθήκες της ΕΕ, αποτελούν συμφωνία μεταξύ τρίτων και, συνεπώς, δεν τους δεσμεύουν.¹⁷⁰ Υπό αυτό το πρίσμα, αναγκαίο είναι να αντιμετωπίσουμε την ΕΕ, ως προς τη διεθνή της ευθύνη, με τον ίδιο, καταρχήν τρόπο, με τον οποίο θα αντιμετωπίζαμε ένα διεθνή οργανισμό, που βρίσκεται περισσότερο κοντά στο παραδοσιακό μοντέλο της συγκεκριμένης κατηγορίας διεθνώς δρώντων, οι οποίοι, ούτως ή άλλως παρουσιάζουν, μεταξύ τους, αρκετή ανομοιογένεια. Έτσι, μολονότι η ΕΕ αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση διεθνούς οργανισμού, η πλειονότητα των ζητημάτων, αναφορικά με τη διεθνή της ευθύνη, βρίσκει απάντηση στους κανόνες, οι

¹⁶⁸ Joined cases C-402/05 P and C-415/05 P, Yassin Abdullah Kadi and Al Barakaat International Foundation v Council of the European Union and Commission of the European Communities, Judgment of the Court (Grand Chamber) of 3 September 2008, παρ. 291: «Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι οι αρμοδιότητες της Κοινότητας πρέπει να ασκούνται τηρουμένων του διεθνούς δικαίου...»

¹⁶⁹ Christos Zois, The EU and its int'l responsibility for the living conditions in Moria, EURIS Jean Monnet project, Διαθέσιμο στο: [https://www.jm-euris.eu/the-eu-and-its-international-responsibility-for-the-living-conditions-in-moria/\(τ.π. 18-12-2021\)](https://www.jm-euris.eu/the-eu-and-its-international-responsibility-for-the-living-conditions-in-moria/(τ.π. 18-12-2021))

¹⁷⁰ Wessel, *Immunities of the European Union*, ο.π. σελ. 400-401

οποίοι περιλαμβάνονται στο Σχέδιο Άρθρων της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου για τη διεθνή ευθύνη των διεθνών οργανισμών, (στο εξής: Σχέδιο Άρθρων ή Σχέδιο).^{171 172}

Ειδικότερα, εκκινώντας από το άρθρο 4 του Σχεδίου Άρθρων, παρατηρούμε πως η διεθνής ευθύνη της ΕΕ πηγάζει από διεθνή αδικοπραξία, δηλαδή από «*πράξη ή παράλειψη, που στοιχειοθετεί παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης*»¹⁷³ της Ένωσης, απαιτείται δε, όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο μέρος της εργασίας, η σωρευτική συνδρομή τριών προϋποθέσεων: κατά πρώτον, συμπεριφορά που παραβιάζει διεθνή υποχρέωση της ΕΕ, κατά δεύτερον, απόδοση, καταλογισμός της εν λόγω συμπεριφοράς στην ΕΕ, και κατά τρίτον, να μη συντρέχουν λόγοι άρσης του άδικου χαρακτήρα της συγκεκριμένης συμπεριφοράς(π.χ. άμυνα, κατάσταση ανάγκης).¹⁷⁴ Οι προτεινόμενοι στα άρθρα κανόνες αποτελούν δευτερογενείς κανόνες· δεν εγκαθιστούν απευθείας διεθνείς υποχρέώσεις στην ΕΕ ούτε διαθέτουν, όπως έχουμε ήδη επισημάνει, δεσμευτικό χαρακτήρα.¹⁷⁵ Ως παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης νοείται οποιαδήποτε υποχρέωση πηγάζει από το συμβατικό ή εθιμικό διεθνές δίκαιο,¹⁷⁶ συμπεριλαμβανομένου των ιδρυτικών συνθηκών της Ένωσης, τις δεσμευτικές αποφάσεις και άλλες πράξεις της¹⁷⁷ ή και πιο σπάνια γενικές αρχές του δικαίου.¹⁷⁸

Από τις παραπάνω προϋποθέσεις, το πιο σύνθετο και αξιοσημείωτο είναι το ζήτημα της απόδοσης συγκεκριμένης συμπεριφοράς στην Ένωση, που εκφράζεται και λειτουργεί μέσω των οργάνων, των αντιπροσώπων και των υπαλλήλων της, των οποίων η δραστηριότητα, κατά την εκτέλεση των επίσημων καθηκόντων τους, καταρχήν τη δεσμεύει, ακόμη και στην περίπτωση που δρουν *ultra vires*(άρθρο 6 Σχεδίου).^{179 180} Η Ένωση, όπως και άλλοι διεθνείς οργανισμοί, δεσμεύεται από τις

¹⁷¹ Andrés, Delgado Casteleiro, *The International Responsibility of the European Union: From Competence to Normative Control*. Cambridge Studies in European Law and Policy, Cambridge University Press, Cambridge, 2016, σελ.56

¹⁷² Στην ανάλυση που ακολουθεί, αξιοποιείται η γενική θεωρία για τη διεθνή ευθύνη ΔΟ, εφαρμοζόμενη στην ΕΕ, εξού και οι παραπομπές, οι οποίες γίνονται, αφορούν, μεταξύ άλλων και σε γενική για τους ΔΟ βιβλιογραφία.

¹⁷³ Σαρηγιαννίδης, *Γενική Θεωρία Διεθνών Οργανισμών*, ο.π., σελ. 65-67

¹⁷⁴ Ibid

¹⁷⁵ Draft articles on the Responsibility of International Organizations, with commentaries, ο.π., σελ. 46

¹⁷⁶ Ibid, σελ. 53

¹⁷⁷ Δούση, ο.π. σελ. 529

¹⁷⁸ Μπρεδήμας, Κυριακόπουλος, ο.π. 126

¹⁷⁹ Ibid, σελ. 125

¹⁸⁰ Σαρηγιαννίδης, *Γενική Θεωρία Διεθνών Οργανισμών*, ο.π., ibid

πράξεις τιθέμενων στη διάθεση της οργάνων, αρκεί να ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο (“effective control”), στη δραστηριότητά τους.¹⁸¹ Όπως σημειώθηκε και στο οικείο μέρος της ανάλυσης σχετικά με τη διεθνή ευθύνη των διεθνών οργανισμών γενικά, είναι δυνατή η σωρευτική ευθύνη κράτους-μέλους της Ένωσης και διεθνούς οργανισμού, υπό συγκεκριμένους όρους, οι οποίοι παρατίθενται στα άρθρα 14 έως 17 του Σχεδίου Άρθρων.¹⁸² Ως προς την ΕΕ και τα κράτη-μέλη της, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι «μικτές συμφωνίες» (mixed agreements), τις οποίες συνάπτει η ΕΕ δεσμεύοντας, τόσο τα όργανα της, όσο και τα κράτη μέλη της, με αποτέλεσμα να ευθύνονται εξίσου εις ολόκληρον.^{183 184}

Παράλληλα, ιδιαίτερη σημασία ως προς τη διεθνή ευθύνη της ΕΕ έχει το άρθρο 64 του Σχεδίου (“*Lex specialis*”). Πιο συγκεκριμένα, στο εν λόγω άρθρο προβλέπεται η μη εφαρμογή του Σχεδίου Άρθρων όταν υπάρχουν ειδικοί κανόνες του διεθνούς δικαίου, που προβλέπουν τις προϋποθέσεις για τη συνδρομή μίας διεθνώς άδικης συμπεριφοράς, όπως είναι οι κανόνες που διέπουν τη σχέση μεταξύ ενός ΔΟ και των μελών του.¹⁸⁵ Στο σχολιασμό του Σχεδίου Άρθρων, ως σχετικό με τα ανωτέρω παράδειγμα, παρατίθεται η αναγνώριση διεθνούς ευθύνης της ΕΕ, όταν τα κράτη μέλη της παραβιάζουν τους συμβατικούς και εθιμικούς κανόνες του διεθνούς δικαίου, κατά την εφαρμογή του δικαίου της ΕΕ.^{186 187}

¹⁸¹ Περράκης, Μαρούδα, Διεθνή Δικαιοταξία, ο.π., σελ. 150

¹⁸² Draft articles on the Responsibility of International Organizations, with commentaries, ο.π., σελ. 66-69

¹⁸³ Μπρεδήμας, Κυριακόπουλος, ο.π. 126

¹⁸⁴ Pieter Jan, Kuijper, Esa Paasivirta, “EU International Responsibility and its Attribution: From the Inside Looking Out”, Κεφάλαιο σε Malcolm Evans and Panos Koutrakos(επιμ.) The International Responsibility of the European Union European and International Perspectives, Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2013, σελ.36

¹⁸⁵ Κατά το πρότυπο κείμενο: “These draft articles do not apply where and to the extent that the conditions for the existence of an internationally wrongful act or the content or implementation of the international responsibility of an international organization, or of a State in connection with the conduct of an international organization, are governed by special rules of international law. Such special rules of international law may be contained in the rules of the organization applicable to the relations between an international organization and its members.” Draft articles on the Responsibility of International Organizations, with commentaries, ο.π., σελ. 102

¹⁸⁶ Draft articles on the Responsibility of International Organizations, with commentaries, ο.π., σελ. 102-103

¹⁸⁷ βλ. σχετικά Delgado Casteleiro, The International Responsibility of the European Union: From Competence to Normative Control, ο.π. και Frank Hoffmeister, Litigating against the European Union and its member States: who responds under the ILC’s draft articles on international responsibility of international organizations?, European Journal of International Law, Vol. 21, no. 3, 2010

Τέλος, αναφορικά με την εφαρμογή του Σχεδίου Άρθρων και τις προεκτάσεις του, αναγκαίο είναι να προβούμε σε δύο παρατηρήσεις: η πρώτη αφορά τη μη δεσμευτικότητα των άρθρων, που μπορούν, βέβαια, να χρησιμοποιηθούν μακροπρόθεσμα για τη διαμόρφωση διεθνούς δικαίου, δε συνιστούν, ωστόσο, κωδικοποίηση υφιστάμενων κανόνων, ούτε μπορούμε να δεχτούμε, κατά το παρόν στάδιο, ότι αποκρυσταλλώνουν εθνικό δίκαιο. Η δεύτερη παρατήρηση, σχετίζεται με το ότι, όπως επισημαίνει η Δούση, μόνο κράτη και άλλοι διεθνείς οργανισμοί δύνανται να επικαλεστούν τη διεθνή ευθύνη ΔΟ και όχι ιδιώτες ή άλλοι μη κρατικοί φορείς.¹⁸⁸ Διαφαίνονται, έτσι, σημαντικές δυσχέρειες σε σχέση με την εφαρμογή του Σχεδίου Άρθρων και των κανόνων που περιέχει. Στην ανάλυση που ακολουθεί, προκειμένου να αποτυπωθεί στην πράξη το θεωρητικό κομμάτι της διεθνούς ευθύνης της ΕΕ, όπως αυτό αναλύθηκε, θα αποπειραθούμε να εξετάσουμε τα σχετικά ζητήματα μέσα από δύο παραδείγματα.

3.2 Η Αποστολή EULEX Κοσσυφοπέδιο και η πιθανή διεθνής ευθύνη της ΕΕ

Αξιοσημείωτο ενδιαφέρον ως προς τα ζητήματα διεθνούς ευθύνης της ΕΕ, παρουσιάζουν οι αποστολές, που διεξάγει στο πλαίσιο της Κοινής Πολιτικής Ασφάλειας και Άμυνας (ΚΠΑΑ), ως μέρους της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ), δεδομένης της εξάρτησης της ΕΕ για τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων και αποστολών από τα κράτη μέλη της.¹⁸⁹ Έχοντας ως στόχο να εξετάσουμε τα εν λόγω ζητήματα, στη συγκεκριμένη ενότητα θα αναφερθούμε στην πιθανή ευθύνη της ΕΕ για παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου από την Αποστολή EULEX Κοσσυφοπέδιο.

Η Αποστολή της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την επιβολή του κράτους δικαίου στο Κοσσυφοπέδιο, EULEX Κοσσυφοπέδιο, {The European Union Rule of Law Mission in Kosovo (EULEX)}, ξεκίνησε το 2008 με την Κοινή Δράση του

¹⁸⁸ Δούση, ο.π. σελ. 535-536

¹⁸⁹ Kuijper, Paasivirta, EU International Responsibility, ο.π., σελ. 40-41

Συμβουλίου 2008/124/ΚΕΠΠΑ, της 4ης Φεβρουαρίου 2008,^{190 191} σύμφωνα με την απόφαση 1244/1999 του ΣΑ των Ηνωμένων Εθνών¹⁹² και αποτελεί τη μεγαλύτερη μη στρατιωτική αποστολή, που έχει ξεκινήσει η ΕΕ στο πλαίσιο της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ),¹⁹³ με προσωπικό που φτάνει τον αριθμό των 800 μελών και χρηματοδότηση περίπου 90 εκ. ευρώ ετησίως.¹⁹⁴¹⁹⁵

Στόχος της συγκεκριμένης αποστολής, σύμφωνα με το άρθρο 2 και 3 Κοινής Δράσης του Συμβουλίου είναι να βοηθήσει τα όργανα και τις αρχές του Κοσσυφοπεδίου στην εγκαθίδρυση κράτους δικαίου και ανεξάρτητων θεσμών δικαιοσύνης, με σκοπό τη διατήρηση της δημόσιας τάξης και ασφάλειας, διαθέτοντας σημαντικές εξουσίες, εκτελεστικής και δικαστικής φύσεως, ανάμεσα στις οποίες συγκαταλέγεται και η αλλαγή ή ακύρωση των επιχειρησιακών αποφάσεων, τις οποίες έχουν λάβει οι αρμόδιες αρχές του Κοσσυφοπεδίου.^{196 197 198} Όπως επισημαίνει, ο Johansen, η ακύρωση μίας τέτοιας απόφασης θα μπορούσε να στοιχειοθετήσει μορφή δικαστικού ελέγχου των αποφάσεων αυτών, δημιουργώντας ενδεχομένως προβλήματα σε σχέση με το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου των εν λόγω αρχών, σύμφωνα με το άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, η οποία με τη σειρά της θα μπορούσε να αποτελέσει, εκ μέρους της EULEX

¹⁹⁰ Council Joint Action 2008/124/CFSP of 4 February 2008 on the European Union Rule of Law Mission in Kosovo (EULEX KOSOVO) Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32008E0124&from=en> (τ.π. 19-12-2021)

¹⁹¹ Έκτοτε η συνέχεια της έχει αποφασιστεί με σειρά από Κοινές Δράσεις του Συμβουλίου με τελευταία από τις οποίες την Council Decision (CFSP) 2021/904 of 3 June 2021 amending Joint Action 2008/124/CFSP on the European Union Rule of Law Mission in Kosovo * (EULEX KOSOVO), Διαθέσιμο στο: https://www.eulex-kosovo.eu/eul/repository/docs/CELEX_32021D0904_EN_TXT.pdf (τ.π. 19-12-2021)

¹⁹² UN Security Council, Security Council resolution 1244 (1999) [on the deployment of international civil and security presences in Kosovo], 10 June 1999, S/RES/1244 (1999), Διαθέσιμο στο: <https://www.refworld.org/docid/3b00f27216.html> (τ.π. 19-12-2021)

¹⁹³ European Union Rule of Law Mission in Kosovo, EULEX Kosovo, About EULEX, The mission, επίσημη ιστοσελίδα της EULEX Kosovo, Διαθέσιμο στο: <https://www.eulex-kosovo.eu/?page=2,60>

¹⁹⁴ Stian Øby, Johansen, Accountability Mechanisms for Human Rights Violations by CSDP Missions: Available and Sufficient?. International and Comparative Law Quarterly, 66, σελ. 188, Διαθέσιμο στο: <https://www.cambridge.org/core/journals/international-and-comparative-law-quarterly/article/accountability-mechanisms-for-human-rights-violations-by-csdp-missions-available-and-sufficient/B02E851D560A699D2B55A1192516C20C/share/a057d4a1a3c00a6e2c7f78b490e27a0bce26bc34>

¹⁹⁵ European External Action Service, Factsheet EULEX Kosovo, Διαθέσιμο στο: https://eeas.europa.eu/archives/docs/csdp/missions-and-operations/eulex-kosovo/pdf/factsheet_eulex_kosovo_en.pdf (τ.π. 19-12-2021)

¹⁹⁶ Άρθρο 2, Council Joint Action 2008/124/CFSP of 4 February 2008

¹⁹⁷ Άρθρο 3, ibid

¹⁹⁸ Johansen, ο.π., σελ. 184

Κοσσυφοπέδιο, παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης, αποδιδόμενη στην ΕΕ, με συνέπεια τη θεμελίωση της διεθνούς ευθύνης της τελευταίας.¹⁹⁹

3.2.1 Η Επιτροπή Εξέτασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Human Rights Review Panel)

Το υποθετικό παράδειγμα, που χρησιμοποιήθηκε, αν και απλό στη σύλληψη του φανερώνει ότι οι αποστολές και οι επιχειρήσεις της ΕΕ, είναι δυνατό, να διαπράξουν παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου, γεγονός που απαιτεί μηχανισμούς, στους οποίους τα θύματα των παραβιάσεων θα μπορούν να προσφύγουν, προκειμένου να παύσει συγκεκριμένη συμπεριφορά και τα αρμόδια όργανα να λογοδοτήσουν. Η λογοδοσία αποστολών όπως η EULEX Κοσσυφοπέδιο, σε σχέση με ενδεχόμενες παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου είναι αναγκαία, αφενός προκειμένου τα προστατευτούν τα φυσικά πρόσωπα από πιθανή επιβλαβή δραστηριότητα των εν λόγω αποστολών, αφετέρου προκειμένου να απολαύουν οι τελευταίες επιδοκιμασίας και να χαίρουν αξιοπιστίας.²⁰⁰

Με γνώμονα τα παραπάνω, το 2009 θεσμοθετήθηκε από την ΕΕ, η Επιτροπή Εξέτασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Human Rights Review Panel-HRRP), ένα ανεξάρτητο όργανο, επιφορτισμένο με τον έλεγχο πιθανών παραβιάσεων δικαιωμάτων του ανθρώπου από την αποστολή EULEX Κοσσυφοπέδιο κατά την εκτέλεση των εντολών της.²⁰¹ Πιο συγκεκριμένα, η HRRP εξετάζει καταγγελίες, από οποιοδήποτε πρόσωπο εκτός του προσωπικού της αποστολής, για παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων από την EULEX Κοσσυφοπέδιο, σε διάστημα έξι μηνών από την ημερομηνία πιθανής διάπραξής τους, και στην περίπτωση, που αποδειχθεί ότι οι

¹⁹⁹ Ibid

²⁰⁰ European Union Human Rights Review Panel, Case-Law Note On Principles Of Human Rights Accountability Of A Rule Of Law Mission, Διαθέσιμο στο: <https://hrrp.eu/docs/05072017%20HR%20ACCOUNTABILITY%20FOR%20INTER%20ORGANISATION.pdf> (τ.π. 19-12-2021)

²⁰¹ European Union Human Rights Review Panel, Διαθέσιμο στο: <https://hrrp.eu/index.php> (τ.π. 19-12-2021)

καταγγελίες ευσταθούν, προβαίνει στην έκδοση μη δεσμευτικών προτάσεων, προς τον Επικεφαλής της Αποστολής, αναφορικά με τη λήψη μέτρων αποκατάστασης.²⁰²

Μία από τις πλέον ενδιαφέρουσες υποθέσεις, την οποία έχει χειριστεί η HRRP, αφορά τη δηλητηρίαση από μόλυβδο, προσώπων που ανήκαν στην κοινότητα των Ρομά, κατά τη διαμονή τους σε σκηνές στη Mitrovica.²⁰³ Ο καταυλισμός, όπου διέμεναν μετά την καταστροφή των κατοικιών τους το 1999, βρισκόταν κοντά στα ορυχεία της Trepča, με αποτέλεσμα πολλοί από τους καταγγέλλοντες να εμφανίσουν συμπτώματα μολυβδίασης.²⁰⁴ Στη συγκεκριμένη υπόθεση, η HRRP διαπίστωσε ότι η αδράνεια της EULEX Κοσσυφοπέδιο να διεξάγει έρευνα σχετικά με τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, εντός ευλόγου χρόνου, εντός, δηλαδή του διαστήματος κατά το οποίο θα ήταν δυνατή ή διεξαγωγή της έρευνας, είχε ως αποτέλεσμα την παραβίαση του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής(άρθρο 13 ΕΣΔΑ και άρθρο 47 Χάρτη θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΕ) των συγκεκριμένων προσώπων.²⁰⁵

Βέβαια, αναγκαίο είναι να υπογραμμίσουμε, εκ νέου, ότι η αποφάσεις της HRRP, δεν έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα. Συνεπώς, η Επιτροπή δεν μπορεί να υποκαταστήσει ένα δικαιοδοτικό όργανο και φυσικά, ούτε και να επιδικάσει αποζημίωση στα θύματα ενδεχόμενων παραβιάσεων δικαιωμάτων του ανθρώπου από τη EULEX Κοσσυφοπέδιο. Η συμβολή της Επιτροπής έγκειται μάλλον στο γεγονός ότι συνιστά έναν ανεξάρτητο μηχανισμό λογοδοσίας, που μπορεί, σε ένα πρώτο στάδιο, να εντοπίσει και να διαπιστώσει παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ως εκ τούτου, η συνεισφορά της σε αυτή την κατεύθυνση δεν πρέπει να παραγράφεται εντελώς, ούτε, όμως, και να υπερεκτιμάται.

²⁰² European Union Human Rights Review Panel, Case-Law Note On Remedies For Human Rights Violations, σελ. 3 Διαθέσιμο στο: <https://hrrp.eu/docs/Case%20law%20note%20on%20REMEDIES%20FOR%20HR%20VIOLATIONS.pdf> (τ.π. 19-12-2021)

²⁰³ European Union Human Rights Review Panel, Case No. 2011-20, X and 115 Others Against EULEX, (“The Roma lead poisoning case”), Διαθέσιμο στο: <https://hrrp.eu/docs/decisions/Decision%20and%20Findings%202011-20.pdf>, (τ.π. 19-12-2021)

²⁰⁴ European Union Human Rights Review Panel, Jurisprudence, Διαθέσιμο στο: <https://hrrp.eu/jurisprudence.php> (τ.π. 19-12-2021)

²⁰⁵ Ibid

3.3 Ζητήματα ευθύνης σε σχέση με τον Οργανισμό Ευρωπαϊκής Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής (Frontex)

Σε σχέση με την εξέταση της διεθνούς ευθύνης της ΕΕ, ένα ιδιαίτερος ενδιαφέρον παράδειγμα είναι και αυτό του Οργανισμού Ευρωπαϊκής Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής (Frontex). Ο Frontex παρέχει βοήθεια στα κράτη μέλη της Ένωσης και τις συνδεδεμένες χώρες Σένγκεν, σε σχέση με τη διαχείριση των εξωτερικών συνόρων τους.²⁰⁶ Οι τεράστιες προσφυγικές και μεταναστευτικές ροές των πρόσφατων χρόνων έχουν οδηγήσει στη σημαντική οικονομική και θεσμική ενίσχυση του οργανισμού, ο ετήσιος προϋπολογισμός του οποίου αγγίζει τα 250 εκατ. ευρώ.²⁰⁷ Ωστόσο, όσο αυξάνεται ο ρόλος του συγκεκριμένου οργανισμού στη διαχείριση των ευρωπαϊκών εξωτερικών συνόρων, τόσο πληθαίνουν οι καταγγελίες εναντίον του, αναφορικά με παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου και παράνομες επαναπροωθήσεις.

Προκειμένου να εξετάσουμε την πιθανή διεθνή ευθύνη της ΕΕ, ως προς πράξεις ή παραλείψεις που διεξάγονται, από τον Frontex, αναγκαίο είναι, αρχικά, να διαπιστώσουμε αν ο ίδιος διαθέτει διεθνή νομική προσωπικότητα και συνεπώς, αν αποτελεί από μόνος του ένα διεθνή οργανισμό. Στο παραπάνω ερώτημα η απάντηση είναι αρνητική· το άρθρο 93 του Κανονισμού (ΕΕ) 2019-1986, αναφέρεται στην εσωτερική νομική προσωπικότητα του Frontex, γεγονός που συνεπάγεται ότι, ως όργανο της ΕΕ, η διεθνώς άδικη συμπεριφορά του, μπορεί να στοιχειοθετήσει τη διεθνή ευθύνη της.²⁰⁸ Έτσι, πιθανές επαναπροωθήσεις μεταναστών και προσφύγων από τον Frontex συνιστούν παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης της ΕΕ(την αρχή της μη επαναπροώθησης, ως εθιμικό δίκαιο).²⁰⁹

²⁰⁶ Οργανισμός Ευρωπαϊκής Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής (Frontex), Σύνομη, Ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Διαθέσιμο στο: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/institutions-and-bodies-profiles/frontex_el (τ.π. 19-12-2021)

²⁰⁷ Ibid

²⁰⁸ Christos Zois, 'Frontex' involvement in illegal pushbacks and EU's possible international responsibility, Euris Observatory, JM Project, Διαθέσιμο στο: <https://www.jm-euris.eu/frontex-involvement-in-illegal-pushbacks/> (τ.π. 19-12-2021)

²⁰⁹ Ibid

Σε πρόσφατη προσφυγή κατά του Frontex, ενώπιον του ΔΕΕ, οι προσφεύγοντες (δύο αιτούντες άσυλο, μία γυναίκα και ένας ασυνόδευτος ανήλικος),²¹⁰ προβάλλουν την ύπαρξη σοβαρών και συνεχιζόμενων προσβολών θεμελιωδών δικαιωμάτων (μεταξύ των οποίων και το δικαίωμα στη ζωή) και παραβιάσεων υποχρεώσεων διεθνούς προστασίας, οι οποίες σχετίζονται με τις επιχειρήσεις, που διεξάγει ο Frontex στο Αιγαίο Πέλαγος.²¹¹ Σύμφωνα με τους προβαλλόμενους ισχυρισμούς, η πολιτική που ακολουθείται, τόσο από την ελληνική πλευρά όσο και από τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής, σε σχέση με τις επιχειρήσεις, οι οποίες διεξάγονται για τον έλεγχο των συνόρων, «συνιστά, μεταξύ άλλων, προσβολή του δικαιώματος στη ζωή, παραβίαση της απαγόρευσης της συλλογικής απέλασης, παραβίαση της αρχής της μη επαναπροωθήσεως και προσβολή του δικαιώματος ασύλου».²¹²

Η εν λόγω προσφυγή ερείδεται στο άρθρο 265 ΣΛΕΕ (προσφυγή κατά παραλείψεως), με το σκεπτικό ότι ο Frontex απέτυχε να εκπληρώσει θετικές υποχρεώσεις, τις οποίες υπέχει σύμφωνα με το Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, σχετικά με την πρόληψη παραβιάσεων των παραπάνω θεμελιωδών δικαιωμάτων, που έλαβαν χώρα στο Αιγαίο, κατά την άσκηση της δραστηριότητας του.²¹³ Παράλληλα, ενώπιον του ΔΕΕ ασκήθηκε προσφάτως και αγωγή αποζημιώσεως, σύμφωνα με τα άρθρα 268 και 340 παρ. 2 ΣΛΕΕ, κατά του Frontex. Πρόκειται για την Υπόθεση WS κ.λπ. κατά Frontex, που αφορά επίσης ενδεχόμενες παραβιάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων από τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής.²¹⁴

²¹⁰ European Council on Refugees and Exiles, Greece: EU Funded Securitisation of Camps, Legal Action Against Frontex Before CJEU as Greek PM and Leggeri Exchange Mutual Praise on Reduction of Arrivals, 28 May 2021, Διαθέσιμο στο:

<https://ecre.org/greece-eu-funded-securitisation-of-camps-legal-action-against-frontex-before-cjeu-as-greek-pm-and-leggeri-exchange-mutual-praise-on-reduction-of-arrivals/> (τ.π. 19-12-2021)

²¹¹ ECJ, Case T-282/21, SS and ST v Frontex, 21 May 2021, Διαθέσιμο στο:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:62021TN0282&from=EN> (τ.π. 19-12-2021)

²¹² Ibid

²¹³ Ibid

²¹⁴ ECJ, Case T-600/21, WS and Others v Frontex, 20 September 2021, Διαθέσιμο

στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:62021TN0600&from=EN> (τ.π. 19-12-2021)

Το δύσκολο εγχείρημα, σε υποθέσεις όπως οι παραπάνω, είναι η απόδοση των εν λόγω πράξεων στον Frontex, αρχικά και στην Ένωση, στη συνέχεια, καθώς, στην πράξη, είναι δύσκολο να διαπιστωθεί πότε και υπό ποιες συνθήκες το προσωπικό του Frontex, προέβη στην παραβίαση θεμελιωδών δικαιωμάτων προσφύγων ή μεταναστών, λόγω της φύσης των επιχειρήσεων.²¹⁵ Ακόμη, όμως πιο δύσκολη είναι η πρόσβαση των θυμάτων παραβιάσεων δικαιωμάτων του ανθρώπου σε αποτελεσματικού μηχανισμού λογοδοσίας (*accountability mechanisms*), καθώς ακόμη και ο μηχανισμός υποβολής καταγγελιών, τον οποίο θα δούμε στη συνέχεια, έχει επικριθεί.²¹⁶ Για τους λόγους αυτούς, οι πρόσφατες απόπειρες δικαστικής επιδίωξης της ευθύνης του Frontex ενώπιον του ΔΕΕ, αποκτούν ιδιαίτερη σημασία.

3.3.1 Ο μηχανισμός υποβολής καταγγελιών του Frontex

Ο αριθμός των καταγγελιών για παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων του Frontex, οδήγησε, έπειτα από σύσταση του Ευρωπαϊκού Διαμεσολαβητή,²¹⁷ στη δημιουργία ενός μηχανισμού υποβολής καταγγελιών (Complaints Mechanism). Ο συγκεκριμένος μηχανισμός δίνει τη δυνατότητα να υποβάλουν ατομική καταγγελία πρόσωπα, τα οποία θεωρούν ότι έχουν υποστεί παραβίαση των θεμελιωδών τους δικαιωμάτων, εξαιτίας ενέργειας ή παράλειψης του προσωπικού, που συμμετέχει στις δραστηριότητες του Οργανισμού Ευρωπαϊκής Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής.²¹⁸

Η ευθύνη για την εξέταση των καταγγελιών, που υποβάλλονται μέσω του παραπάνω μηχανισμού, καθώς και των αναφορών σοβαρών περιστατικών, οι οποίες

²¹⁵ Melanie, Fink, The Action for Damages as a Fundamental Rights Remedy: Holding Frontex Liable. German Law Journal, 2020, Vol. 21, no 3, σελ. 540-541

²¹⁶ Melanie, Fink, Frontex: Human Rights Responsibility and Access to Justice, EU Immigration and Asylum Law and Policy Droit et Politique de l'Immigration et de l'Asile de l'UE, Διαθέσιμο στο: <https://eumigrationlawblog.eu/frontex-human-rights-responsibility-and-access-to-justice/>(τ.π. 19-12-2021)

²¹⁷ European Ombudsman, Decision in OI/5/2020/MHZ on the functioning of the European Border and Coast Guard Agency's (Frontex) complaints mechanism for alleged breaches of fundamental rights and the role of the Fundamental Rights Office, Διαθέσιμο στο: <https://www.ombudsman.europa.eu/en/decision/en/143108>(τ.π. 19-12-2021)

²¹⁸ Οργανισμός Ευρωπαϊκής Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής(Frontex), Θεμελιώδη δικαιώματα, Διαθέσιμο στο: <https://frontex.europa.eu/el/auto-pou-kanoume/themeliodikaionomata/>(τ.π. 19-12-2021)

συνδέονται με ενδεχόμενες παραβιάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων, στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του Frontex, βαρύνει τον υπεύθυνο θεμελιωδών δικαιωμάτων, που δημιουργήθηκε, όπως και το συμβουλευτικό φόρουμ για τα θεμελιώδη δικαιώματα, το 2011.²¹⁹ Πρόκειται για όργανα, που έχουν συσταθεί στο πλαίσιο της λογοδοσίας του Frontex για τη δραστηριότητά του.

Σε ό,τι αφορά το μηχανισμό υποβολής καταγγελιών, ο Κανονισμός 2016/1624,²²⁰ ο οποίος, δεν βρίσκεται πια σε ισχύ, καθώς τροποποιήθηκε με τον Κανονισμό 2019/1896,²²¹ σκιαγραφούσε τη λειτουργία του ως ένα διοικητικό μηχανισμό, χωρίς συνέπειες αναφορικά με την πρόσβαση των καταγγέλοντων σε διοικητικά και ένδικα μέσα.²²² Είναι, συνεπώς, εμφανές ότι ο μηχανισμός υποβολής καταγγελιών μπορεί να συνεισφέρει στην προσπάθεια λογοδοσίας του Frontex, ωστόσο, η εν τοις πράγμασι συμβολή του ως προς την προστασία και αποζημίωση των θυμάτων παραβιάσεων θεμελιωδών δικαιωμάτων, προσφέρει μικρό πρακτικό αντίκρισμα.

Κεφάλαιο 4: Η δικαστική επιδίωξη της ευθύνης της ΕΕ

Στην προηγούμενη ενότητα, έγινε μια απόπειρα αναφοράς των βασικών σημείων σχετικά με τη διεθνή ευθύνη της Ένωσης, με έμφαση ως προς τις ενδεχόμενες παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η λογοδοσία των οργάνων της ΕΕ και ο έλεγχος της νομιμότητας των πράξεων τους, αποτελεί, αναντίλεκτα, σημαντική προϋπόθεση για το κράτος δικαίου και τις θεμελιώδεις αξίες του ενωσιακού οικοδομήματος. Προς αυτή την κατεύθυνση, παρατηρήσαμε ότι η ΕΕ διαθέτει εσωτερικούς μηχανισμούς, στους οποίους μπορούν να απευθυνθούν τα θύματα παραβιάσεων δικαιωμάτων του ανθρώπου, που ενδεχομένως διέπραξε το προσωπικό, το οποίο έχει τεθεί στη διάθεση της Ένωσης.

²¹⁹ Ibid

²²⁰ Regulation (EU) 2016/1624 of The European Parliament And Of The Council, of 14 September 2016 on the European Border and Coast Guard and amending Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council and repealing Regulation (EC) No 863/2007 of the European Parliament and of the Council, Council Regulation (EC) No 2007/2004 and Council Decision 2005/267/EC

²²¹ Regulation (EU) 2019/1896 of the European Parliament and of the Council of 13 November 2019 on the European Border and Coast Guard and repealing Regulations (EU) No 1052/2013 and (EU) 2016/1624

²²² Regulation (EU) 2016/1624, ibid

Ανάμεσα σε αυτούς τους εσωτερικούς μηχανισμούς είναι, όπως σημειώθηκε, ο μηχανισμός υποβολής καταγγελιών του Frontex καθώς και η Επιτροπή Εξέτασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Human Rights Review Panel), που εξετάζει καταγγελίες σχετικά με τη δραστηριότητα της EULEX Κοσσυφοπέδιο. Ωστόσο, οι μηχανισμοί αυτοί, δεν διαθέτουν τα εχέγγυα και την αμεροληψία μίας ανεξάρτητης δικαστικής αρχής. Ακόμη, τα πορίσματα, στα οποία προβαίνουν, σχετικά με παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου, δεν είναι δεσμευτικά και συνεπώς, δεν μπορούν να παρέχουν αποτελεσματική προστασία. Στην περίπτωση της ΕΕ, τα θύματα της συμπεριφοράς των ενωσιακών οργάνων, σε αντίθεση με τους περισσότερους διεθνείς οργανισμούς, διαθέτουν και δικαστικές διεξόδους. Τις διεξόδους αυτές θα εξετάσουμε στη συνέχεια της εργασίας, προκειμένου να εξάγουμε συμπεράσματα, αναφορικά με την αποτελεσματικότητα τους και την ενδεχόμενη ύπαρξη κενού ως προς την αποζημίωση των ζημιωθέντων από τα όργανα, που έχουν τεθεί στη διάθεση της Ένωσης, προσώπων. Η ανάλυση εκκινεί με το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

4.1 Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τα όρια της δικαιοδοσίας του

Ο ρόλος του ΔΕΕ, στο πλαίσιο της ενωσιακής δικαιοταξίας, είναι πολυσήμαντος. Διαθέτει γνωμοδοτική αρμοδιότητα και ευρεία δικαιοδοσία, αναφορικά με την εκδίκαση υποθέσεων, έπειτα από προσφυγές ενωσιακών οργάνων, κρατών μελών, φυσικών και νομικών προσώπων καθώς και κατόπιν προδικαστικών ερωτημάτων, από τα εθνικά δικαστήρια.²²³ Ως προς τα εργαλεία, που διαθέτουν ενώπιον του ΔΕΕ τα φυσικά και νομικά πρόσωπα, τα πλέον σημαντικά είναι η ειδική προσφυγή ακύρωσης κατά των δεσμευτικών πράξεων των θεσμικών οργάνων της Ένωσης (άρθρο 263 ΣΛΕΕ), η προσφυγή κατά παραλείψεων των θεσμικών οργάνων (άρθρο 265 ΣΛΕΕ) και οι αγωγές αποζημίωσης.

²²³Στέλιος, Περράκης, Μαρία-Ντανιέλλα, Μαρούδα, Διεθνής Δικαιοσύνη, Θεσμοί, Διαδικασίες, Εφαρμογές Διεθνούς Δικαίου, Εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2018 (2η Έκδοση), σελ. 87

Η ΕΕ, σε αντίθεση με άλλους διεθνείς οργανισμούς, δέχεται a priori, τη δυνατότητα δικαστικής προσφυγής εναντίον της.²²⁴ Στο άρθρο 340 ΣΛΕΕ, που αποτελεί διάταξη ουσιαστικού δικαίου, ρυθμίζεται η συμβατική (άρθρο 340 παρ.1)²²⁵ και η εξωσυμβατική ή αδικοπρακτική ευθύνη(άρθρο 340 παρ. 2)²²⁶ της Ένωσης.²²⁷ Η εκδίκαση των αγωγών, που αφορούν αξιώσεις, οι οποίες πηγάζουν από σύμβαση της Ένωσης, ανατίθεται συχνά σε κάποιο εθνικό δικαστήριο, ενώ δυνάμει ρήτρας διαιτησίας, μπορεί, κατά το άρθρο 274 ΣΛΕΕ, να οριστεί ως αρμόδιο κάποιο δικαστήριο της ΕΕ και ιδίως, όταν η αγωγή ασκείται από ιδιώτη, το Γενικό Δικαστήριο.²²⁸

Η αγωγή αποζημίωσης για αδικοπρακτική ευθύνη (άρθρο 340 παρ.2) της Ένωσης, μπορεί να ασκηθεί από οποιοδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο, ανεξαρτήτως ιθαγένειας, το οποίο επικαλείται ότι έχει υποστεί ζημία από τη συμπεριφορά ή τις πράξεις των οργάνων -θεσμικών ή μη- της Ένωσης, των υπαλλήλων και του προσωπικού της, κατά την άσκηση των επίσημων καθηκόντων τους, ενώ δικαιοδοσία για την εκδίκαση των σχετικών αγωγών αποζημίωσης, έχει, κατ'αποκλειστικότητα ,το ΔΕΕ, (άρθρο 268 ΣΛΕΕ), και ειδικότερα, το Γενικό Δικαστήριο(άρθρο 256 ΣΛΕΕ).²²⁹ Κατά συνέπεια, τα εθνικά δικαστήρια δεν έχουν δικαιοδοσία να εκδικάσουν αγωγές που αφορούν την αδικοπρακτική ευθύνη της ΕΕ.

Οι εν λόγω διατάξεις, αποτελούν διατάξεις του ενωσιακού δικαίου και όχι του δημοσίου διεθνούς δικαίου, συνεπώς, κράτη, τα οποία δεν αποτελούν μέλη της ΕΕ, μπορούν να ασκήσουν αγωγή αποζημίωσης ενώπιον του ΔΕΕ, ως κοινά νομικά πρόσωπα, για ζημία που έχουν υποστεί, στο πλαίσιο της εξωσυμβατικής ευθύνης της Ένωσης αλλά όχι, στο πλαίσιο της διεθνούς της ευθύνης.²³⁰ Τα κράτη μέλη της ΕΕ

²²⁴ Wessel, Immunities of the European Union, ο.π., σελ. 404

²²⁵ Σύμφωνα με το άρθρο 340 παρ. 1 ΣΛΕΕ: «*Η συμβατική ευθύνη της Ένωσης διέπεται από το δίκαιο που εφαρμόζεται στη σχετική σύμβαση*», Διαθέσιμο στο : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex%3A12016ME%2FTXT> (τ.π. 19-12-2020)

²²⁶ Σύμφωνα με το άρθρο 340 παρ. 2 ΣΛΕΕ: «*Στο πεδίο της εξωσυμβατικής ευθύνης, η Ένωση υποχρεούται, σύμφωνα με τις γενικές αρχές του δικαίου που είναι κοινές στα δίκαια των κρατών μελών, να αποκαθιστά τη ζημία που προξενούν τα θεσμικά όργανα ή οι υπάλληλοί της κατά την άσκηση των καθηκόντων τους*». Διαθέσιμο στο : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex%3A12016ME%2FTXT> (τ.π. 19-12-2020)

²²⁷ Σαχπεκίδου, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, σελ. 596-597

²²⁸ Ibid

²²⁹ Lenaerts, Maselis, Gutman, EU Procedural Law, ο.π. σελ. 483 και 493-494

²³⁰ Σαχπεκίδου, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, ο.π. σελ. 602

μπορούν, επίσης, να ασκήσουν τη σχετική αγωγή αποζημίωσης εναντίον της, δεδομένου ότι από το συνδυασμό των άρθρων 268 και 340 παρ. 2 ΣΛΕΕ, δεν αποκλείεται, καταρχήν, αυτή η δυνατότητα, ωστόσο, κανένα κράτος μέλος, δεν έχει ασκήσει το συγκεκριμένο δικαίωμα.²³¹

Σε κάθε περίπτωση, η αρμοδιότητα του ΔΕΕ να ελέγχει τις πράξεις των ενωσιακών οργάνων, αποτελεί ένα κερτημένο δικαστικής προστασίας ως προς την, κατά κανόνα, έλλειψη διεθνών δικαστηρίων, με δικαιοδοσία να εκδικάσουν υποθέσεις κατά διεθνών οργανισμών. Υπό αυτό το πρίσμα, έχει χαρακτηριστεί ως «*θεματοφύλακας των ατομικών δικαιωμάτων έναντι της γραφειοκρατικής τυραννίας*».²³² Ωστόσο, η δικαιοδοσία του ΔΕΕ, έχει περιορισμούς, που προκύπτουν ήδη από τις ιδρυτικές συνθήκες · σύμφωνα με το άρθρο 275 ΣΛΕΕ «*το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν έχει αρμοδιότητα όσον αφορά τις διατάξεις σχετικά με την κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας, ούτε όσον αφορά τις πράξεις που θεσπίζονται βάσει αυτών*».²³³ ²³⁴ Βέβαια, σύμφωνα με τη δεύτερη παράγραφο του ίδιου άρθρου, δεν εξαιρούνται από την αρμοδιότητα του ΔΕΕ οι κατ' άρθρο 263 ΣΛΕΕ προσφυγές, που αφορούν τον έλεγχο της νομιμότητας των αποφάσεων του Συμβουλίου, με τι οποίες προβλέπονται περιοριστικά μέτρα κατά φυσικών ή νομικών προσώπων, θα πρέπει, όμως, ο προσφεύγων να αποδείξει ότι θίγεται άμεσα και ατομικά, από τις εν λόγω αποφάσεις, γεγονός που καταδεικνύει τον περιορισμένο ρόλο του ΔΕΕ, επί των συγκεκριμένων θεμάτων.²³⁵

Επιπλέον, στο άρθρο 272 ΣΛΕΕ, προβλέπεται η αναρμοδιότητα του Δικαστηρίου να ελέγξει το κύρος ή την αναλογικότητα επιχειρησιακών δράσεων της αστυνομίας. Περαιτέρω, κατά το ίδιο άρθρο, το ΔΕΕ δεν μπορεί να αποφανθεί επί της ενδεχόμενης ευθύνης που φέρουν τα κράτη ως προς τήρηση της δημόσιας τάξης και τη διαφύλαξη της εσωτερικής ασφάλειας.²³⁶ Συμπερασματικά, υπάρχουν περιορισμοί

²³¹ Lenaerts, Maselis, Gutman, EU Procedural Law, ο.π. σελ. 495

²³² Parish, Matthew, An Essay on the Accountability of International Organizations. International Organizations Law Review, Vol. 7, no. 2, 2010, όπως σε Δούση, Η διεθνής ευθύνη διεθνών οργανισμών, ό.π., σελ. 521

²³³ Άρθρο 275 ΣΛΕΕ, Διαθέσιμο στο :

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex%3A12016ME%2FTXT> (τ.π. 19-12-2020)

²³⁴ βλ. και άρθρο 24 παρ.1 ΣΕΕ

²³⁵ Wessel, Immunities of the European Union, ο.π., σελ.405- 406

²³⁶ Σαχπεκίδου, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, ο.π. σελ. 534

στην δικαιοδοσία του Δικαστηρίου, που μπορούν να έχουν αντίκρισμα και στην προστασία δικαιωμάτων του ανθρώπου. Στην ανάλυση που ακολουθεί θα εξετάσουμε ζητήματα σε σχέση με τις ασυλίες της ΕΕ, που μπορεί να ανακύψουν σε υποθέσεις ενώπιον εθνικών δικαστηρίων.

4.2 Ο ρόλος των εθνικών δικαστηρίων και ζητήματα σε σχέση με τις ασυλίες της ΕΕ

Απότοκο της νομικής προσωπικότητας της ΕΕ είναι, όπως ήδη σημειώθηκε, και η ικανότητα δικαστικής της παράστασης. Επιπροσθέτως, διαπιστώθηκε ότι, από το συνδυασμό των άρθρων 335 ΣΛΕΕ και 274 ΣΛΕΕ, τα εθνικά δικαστήρια έχουν δικαιοδοσία να εκδικάσουν υποθέσεις που αφορούν την Ένωση, όταν δεν προβλέπεται σχετική αρμοδιότητα του ΔΕΕ. Σε αυτό το πλαίσιο, η ΕΕ μπορεί να παρίσταται ενώπιον οποιουδήποτε εθνικού δικαστηρίου, και με οποιαδήποτε ιδιότητα, ενώ οι αποφάσεις που εκδίδονται σε δίκες με διάδικο την ΕΕ παράγουν κανονικά τα αποτελέσματά τους.²³⁷

Ωστόσο, στο σημείο αυτό είναι αναγκαίες δύο παρατηρήσεις. Κατά πρώτον, από την αντίστροφη ερμηνεία και ανάγνωση του άρθρου 274 ΣΛΕΕ, παρατηρούμε ότι οι υποθέσεις, που ρητά υπάγονται στη δικαιοδοσία του ΔΕΕ (πχ η αγωγή αποζημίωσης κατά της ΕΕ για την οποία έχει ρητά δικαιοδοσία το ΔΕΕ) εκφεύγουν από την αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων των κρατών μελών και συνεπώς, ως προς τις υποθέσεις με σχετικό αντικείμενο, η δικαιοδοτική ασυλία της ΕΕ αποκτά σημαντικές προεκτάσεις, σε σχέση με όσα διαφαίνονται, εκ πρώτης όψεως.²³⁸ Για παράδειγμα, σε πρόσφατο προδικαστικό ερώτημα του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Αθηνών προς το ΔΕΕ, που υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ ενός πρώην εκτάκτου υπαλλήλου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, και ενός πρώην Ευρωπαίου επιτρόπου ελληνικής ιθαγένειας, σχετικά με παράνομη συμπεριφορά του τελευταίου, η οποία είχε ως συνέπεια την καταγγελία της συμβάσεως εργασίας του πρώτου, το ΔΕΕ, κατ'εφαρμογή των άρθρων 343 ΣΛΕΕ και 11, 17 και 19 του πρωτοκόλλου περί των προνομίων και ασυλιών, αποφάνθηκε για την αποκλειστική του αρμοδιότητα,

²³⁷ Ibid, σελ. 124-126

²³⁸ Wessel, Immunities of the European Union, ο.π., σελ. 402

αποκλείοντας τα εθνικά δικαστήρια και επισημαίνοντας ότι «μια τέτοια αγωγή δεν πρέπει να στρέφεται κατά του οικείου μέλους της Επιτροπής, αλλά κατά της Ένωσης, εκπροσωπούμενης από την Επιτροπή».²³⁹

Η δεύτερη παρατήρηση, αφορά την ασυλία εκτελέσεως της ΕΕ, η οποία, όπως επισημάνθηκε και προηγουμένως είναι απόλυτη, καθώς μόνο με άδεια του ΔΕΕ μπορούν να λάβουν χώρα πράξεις αναγκαστικής εκτέλεσης εις βάρος της ΕΕ, όπως ορίζεται στο άρθρο 1 του Πρωτ. αριθ. 7 Περί προνομίων και ασυλιών.²⁴⁰ Όσο τα θύματα παραβιάσεων δικαιωμάτων του ανθρώπου μπορούν να επιδιώξουν δικαστικά την ευθύνη της ΕΕ, προβλήματα, καταρχήν, δεν διαφαίνονται. Η ουσία της σχετικής προβληματικής, έγκειται στις περιπτώσεις εκείνες, που το ΔΕΕ δεν μπορεί να επιληφθεί μιας υπόθεσης λόγω αναρμοδιότητας.

Στην υπόθεση Tomanović και άλλοι κατά της ΕΕ, το αγγλικό High Court of Justice κλήθηκε να αποφανθεί επί των συγκεκριμένων ζητημάτων. Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης αφορούν 9 πρόσωπα σερβικής ιθαγένειας, που βασανίστηκαν, σκοτώθηκαν ή οδηγήθηκαν σε αναγκαστική εξαφάνιση, εξαιτίας της εθνικότητας τους κατά τη διάρκεια των γεγονότων στο Κόσοβο. Υπό το πρίσμα της παραβίασης των άρθρων 2 (δικαίωμα στη ζωή) και 4 (απαγόρευση των βασανιστηρίων και των απάνθρωπων ή εξευτελιστικών ποινών ή μεταχείρισης) του Χάρτη Θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΕ, οι συγγενείς των θυμάτων στράφηκαν κατά της ΕΕ, καθώς σύμφωνα με τους ισχυρισμούς τους, η αποστολή της ΕΕ, EULEX Κοσσυφοπέδιο, δεν διεξήγαγε με τρόπο αποτελεσματικό έρευνα, για τα εγκλήματα που έλαβαν χώρα.²⁴¹

Σε σχέση με τις παραβιάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων, που σημειώθηκαν η Επιτροπή Εξέτασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Human Rights Review Panel), της αποστολής EULEX, είχε διατυπώσει προτάσεις, κατόπιν σχετικής αίτησης συγγενών των θυμάτων, οι οποίες, όμως δεν είχαν δεσμευτικό χαρακτήρα και δεν εφαρμόστηκαν

²³⁹ Case C-758/19, Judgment of the Court (First Chamber) of 15 July 2021

OH v ID, Διαθέσιμο στο:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:62019CJ0758&from=EN> (τ.π. 19-12-2021)

²⁴⁰ Lenaerts, Maselis, Gutman, EU Procedural Law, ο.π. σελ. 619-620

²⁴¹ Stian Øby Johansen, Suing the European Union in the UK: Tomanović et. al. v. the European Union et. al., European Papers, Διαθέσιμο στο:

https://www.europeanpapers.eu/en/europeanforum/suing-european-union-in-the-uk-tomanovic-v-european-union#_ftn9 (τ.π. 19-10-2021)

από την αποστολή της ΕΕ. Επιπλέον, αγωγή αποζημίωσης του άρθρου 340 παρ.2 ασκήθηκε κατά της Ένωσης και ενώπιον του ΔΕΕ, το οποίο την απέρριψε επικαλούμενο την αναρμοδιότητα του, αναφορικά με τον έλεγχο σχετικών με την ΚΕΠΠΑ διατάξεων και των πράξεων, που θεσπίζονται βάσει αυτών.²⁴²

Ωστόσο, όπως σημειώθηκε, από τη δικαιοδοσία του ΔΕΕ δεν εκφεύγουν όλες οι υποθέσεις, που άπτονται του πεδίου της ΚΕΠΠΑ. Αντιθέτως, το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να ελέγχει την τήρηση του άρθρου 40 της ΣΕΕ και να εκδικάζει προσφυγές, που ασκούνται σύμφωνα με τις προϋποθέσεις του άρθρου 263 ΣΛΕΕ και «*αφορούν τον έλεγχο της νομιμότητας των αποφάσεων που προβλέπουν περιοριστικά μέτρα κατά φυσικών ή νομικών προσώπων*».²⁴³ Το High Court of Justice έκρινε ότι στην υπόθεση Τομανονιέ, αρμόδιο ήταν το ΔΕΕ και όχι το ίδιο, αναφερόμενο, κατά τη διατύπωση του δικανικού του συλλογισμού, μεταξύ άλλων, στη δικαιοδοτική ασυλία της ΕΕ και επισημαίνοντας ότι, αν μία προσφυγή δεν έχει ως αντικείμενο την ακύρωση της σχετικής με την ΚΕΠΠΑ απόφασης, δεν θα πρέπει, με μόνο το γεγονός ότι άπτεται των θεμάτων της ΚΕΠΠΑ, να εξαιρείται από τη δικαιοδοσία του ΔΕΕ.²⁴⁴ Έτσι, η υπόθεση Τομανονιέ, μολονότι αποτελεί εξαίρεση, καταδεικνύει ότι τα ζημιωθέντα φυσικά πρόσωπα, μπορεί να μην διαθέτουν πάντοτε πρόσβαση σε αποτελεσματικούς μηχανισμούς δικαστικής προστασίας. Ειδικά, ως προς τα ζητήματα προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων, η προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ, ίσως θα μπορούσε να αναδειχθεί σε μια αποτελεσματική λύση. Ωστόσο, οι εν λόγω διαδικασίες φαίνεται ότι έχουν παγώσει.

Συμπεράσματα

Η παρούσα διπλωματική εργασία επιχείρησε να αναδείξει την ΕΕ, ως ένα διεθνή οργανισμό με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, ο οποίος διαθέτει διεθνή νομική προσωπικότητα και συνεπώς, είναι δυνατό να θεμελιωθεί η διεθνής του ευθύνη, όταν συντρέχουν συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Ως προς τα ζητήματα, που ανακύπτουν, σε επίπεδο πρακτικής και νομολογίας, σε σχέση με τις ασυλίες και τη διεθνή ευθύνη της

²⁴² Ibid

²⁴³ Άρθρο 275 ΣΛΕΕ, Διαθέσιμο στο:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex%3A12016ME%2FTXT> (τ.π. 19-10-2021)

²⁴⁴ Johansen, Suing the European Union in the UK: Tomanović et. al. v. the European Union et. al., ο.π.

ΕΕ, η τελευταία φαίνεται να δέχεται, εκ των προτέρων, τη δυνατότητα δικαστικής επιδίωξης της ευθύνης της,²⁴⁵ μέσω προσφυγής στο ΔΕΕ, χωρίς να αποκλείεται, σε περίπτωση αναρμοδιότητας αυτού, η προσφυγή ενώπιων εθνικών δικαστηρίων των κρατών μελών.²⁴⁶ Επιπροσθέτως, ο λειτουργικός χαρακτήρας της ασυλίας των υπαλλήλων και των οργάνων της Ένωσης, επιτάσσει την άρση των προνομίων και των ασυλιών τους, όταν η άρση αυτή δεν είναι αντίθετη, προς το ενωσιακό συμφέρον.²⁴⁷ ²⁴⁸ Με βάση τα παραπάνω, η ΕΕ δείχνει, εκ πρώτης όψεως, να διαφέρει από άλλους διεθνείς οργανισμούς, η δικαστική επιδίωξη της ευθύνης των οποίων προσκρούει στη δικαιοδοτική τους ασυλία.

Ωστόσο, η ανάλυση που προηγήθηκε, καταδεικνύει ότι η ανωτέρω παρατήρηση αποτυπώνει μόνο κατά το ήμισυ την αλήθεια. Στην πράξη, δεδομένου ότι οι υποθέσεις, που ρητά υπάγονται στη δικαιοδοσία του ΔΕΕ, εκφεύγουν από την αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων των κρατών μελών, η δικαιοδοτική ασυλία της ΕΕ, αποκτά αξιοσημείωτες προεκτάσεις, ως προς τις υποθέσεις με σχετικό αντικείμενο.²⁴⁹ Ακόμη, σημαντικά εμπόδια για την αποζημίωση φυσικών προσώπων, θυμάτων παραβιάσεων διεθνών υποχρεώσεων της ΕΕ, δημιουργεί και ο απόλυτος χαρακτήρας της ασυλίας εκτέλεσης της Ένωσης, καθώς για τη διενέργεια πράξεων αναγκαστικής εκτέλεσης κατά της τελευταίας, απαιτείται, όπως ήδη έχει σημειωθεί, άδεια του ΔΕΕ.²⁵⁰ Παράλληλα, μολονότι στην ευρωπαϊκή δικαιοταξία, υπάρχουν εσωτερικοί μηχανισμοί λογοδοσίας (όπως ο μηχανισμός υποβολής καταγγελιών του Frontex και η Επιτροπή Εξέτασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων), η προστασία, που προσφέρουν σε θύματα παραβιάσεων δικαιωμάτων του ανθρώπου έχει μικρό πρακτικό αντίκρισμα, ιδίως αν ληφθεί υπόψη η ανωτέρω ασυλία εκτέλεσης.

Εν κατακλείδι, καθοριστικός για τον έλεγχο των πράξεων των οργάνων της Ένωσης και την αποζημίωση φυσικών προσώπων είναι ο ρόλος του ΔΕΕ, η δικαιοδοσία, του οποίου, όμως, περιορίζεται από τις ιδρυτικές συνθήκες. Υπό το πρίσμα αυτό, ζητήματα σε σχέση με τη διεθνή ευθύνη, τις ασυλίες της Ένωσης και τη

²⁴⁵ Wessel, Immunities of the European Union, ο.π., σελ. 404

²⁴⁶ Σαχπεκίδου, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, ο.π. σελ. 124-126

²⁴⁷ Άρθρο 17 του Πρωτοκόλλου υπ' αριθ. 7

²⁴⁸ Αναγνωστοπούλου, ο.π., σελ 123-124

²⁴⁹ Wessel, Immunities of the European Union, ο.π., σελ. 402

²⁵⁰ Lenaerts, Maselis, Gutman, EU Procedural Law, ο.π. σελ. 619-620

δικαστική προστασία ιδιωτών, είναι δυνατό να ανακύψουν, όπως κατέδειξε η υπόθεση Tomanović, στις υποθέσεις όπου το ΔΕΕ κρίνει ότι είναι αναρμόδιο να εκδικάσει, όπως σε υποθέσεις που άπτονται της ΚΕΠΠΑ. Στις υποθέσεις με σχετικό αντικείμενο, διαπιστώνεται πράγματι κενό δικαίου με αποτέλεσμα, οι προσφεύγοντες να μην έχουν πρόσβαση σε αποτελεσματικούς μηχανισμούς δικαστικής προστασίας, καθώς και τα εθνικά δικαστήρια, όπως το High Court of Justice, δείχνουν μάλλον απροθυμία να επιληφθούν και να εκδικάσουν.^{251 252} Η επίλυση των αναφυόμενων ζητημάτων, αν και επιτακτική, αποτελεί ένα δύσκολο εγχείρημα. Προς το παρόν, η δικαστική επιδίωξη της ευθύνης της ΕΕ αναγκαίο είναι να στηρίζεται και να στοχεύει στα ήδη διαθέσιμα εργαλεία. Για τους λόγους αυτούς, οι επικείμενες υποθέσεις ενώπιον του ΔΕΕ που αφορούν τον Frontex, αποτελούν ένα στοίχημα για το αν το Δικαστήριο μπορεί να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων και του σημαντικού ρόλου του.

²⁵¹ Johansen, *Suing the European Union in the UK: Tomanović et. al. v. the European Union et. al.*, ο.π.

²⁵² βλ. σχετικά και Reinisch, August, *International Organizations before National Courts*. Cambridge Studies in International and Comparative Law, Cambridge University Press, Cambridge, 2000

Κείμενα Τεκμηρίωσης

Συμβατικά - Θεσμικά Κείμενα (κατά χρονολογική σειρά)

United Nations, Charter of the United Nations, 24 October 1945, 1 UNTS XVI

United Nations General Assembly, Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations, 13 February 1946

United Nations, Statute of the International Court of Justice, 18 April 1946

United Nations General Assembly, Convention on the Privileges and Immunities of the Specialized Agencies, 21 November 1947

Council of Europe, European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols Nos. 11 and 14, 4 November 1950

Agreement between the Parties to the North Atlantic Treaty Regarding the Status of Their Forces, 19 June 1951

Agreement on the Status of the North Atlantic Treaty Organization, National Representatives and International Staff, 20 September 1951

European Union, Treaty Establishing the European Community (Consolidated Version), Rome Treaty, 25 March 1957

Protocol on the Status of International Military Headquarters Set Up Pursuant to the North Atlantic Treaty, 28 August 1952

United Nations Security Council Resolution 1244 on the deployment of international civil and security presences in Kosovo 10 June 1999

Agreement on the Privileges and Immunities of the International Criminal Court, 9 September 2002

European Union, Charter of Fundamental Rights of the European Union, 26 October 2012, 2012/C 326/02

Agreement between the Member States of the European Union concerning the status of military and civilian staff seconded to the institutions of the European Union (EU SOFA), 2003/C 321/02

European Union, Protocol on the Statute of the Court of Justice of the European Union, 16 December 2004

UN Doc A/CN.4/556, 12 May 2005

European Union, Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community, 13 December 2007, 2007/C 306/01

European Union, Protocols to the Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union, 13 December 2007, 2008/C 115/01

Council Joint Action 2008/124/CFSP of 4 February 2008 on the European Union Rule of Law Mission in Kosovo (EULEX KOSOVO)

UN Doc A/CN.4/593, 31 March 2008

Agreement on the Privileges and Immunities of the Association of South East Asian Nations, 25 October 2009

Draft articles on the Responsibility of International Organizations, with commentaries 2011', Report of the International Law Commission on the Work of its Sixty-third Session, Gen. Ass. Off. Recs., Sixty-sixth Session, Supp. No. 10 (A/66/10), 69–172

European Union, Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union, 26 October 2012, OJ L. 326/47-326/390; 26.10.2012

Protocol (No 7) on the privileges and immunities of the European Union and Immunities of the European Union, 2012

Agreement on the Privileges and Immunities of the International Renewable Energy Agency, 23 January 2013

Regulation (EU) 2016/1624 of The European Parliament And Of The Council, of 14 September 2016 on the European Border and Coast Guard

Regulation (EU) 2018/1139 on common rules in the field of civil aviation and establishing a European Union Aviation Safety Agency

Regulation (EU) 2019/1896 on the European Border and Coast Guard and repealing Regulations (EU) No 1052/2013 and (EU) and (EU) 2016/1624

Έγγραφα της ΕΕ

European Union Rule of Law Mission in Kosovo, EULEX Kosovo, About EULEX, The mission, επίσημη ιστοσελίδα της EULEX Kosovo, Διαθέσιμο στο : <https://www.eulex-kosovo.eu/?page=2,60>

European External Action Service, Factsheet EULEX Kosovo, Διαθέσιμο στο: https://eeas.europa.eu/archives/docs/csdp/missions-and-operations/eulex-kosovo/pdf/factsheet_eulex_kosovo_en.pdf (τ.π. 19-12-2021)

European Union Human Rights Review Panel, Case-Law Note On Principles Of Human Rights Accountability Of A Rule Of Law Mission, Διαθέσιμο στο: <https://hrrp.eu/docs/05072017%20HR%20ACCOUNTABILITY%20FOR%20INTER%20ORGANISATION.pdf> (τ.π. 19-12-2021)

European Union Human Rights Review Panel, Διαθέσιμο στο: <https://hrrp.eu/index.php> (τ.π. 19-12-2021)

European Union Human Rights Review Panel, Case-Law Note On Remedies For Human Rights Violations, σελ. 3 Διαθέσιμο στο:

<https://hrrp.eu/docs/Case%20law%20note%20on%20REMEDIES%20FOR%20HR%20VIOLATIONS.pdf> (τ.π. 19-12-2021)

European Union Human Rights Review Panel, Case No. 2011-20, X and 115 Others Against EULEX, (“The Roma lead poisoning case”), Διαθέσιμο στο: <https://hrrp.eu/docs/decisions/Decision%20and%20Findings%202011-20.pdf>, (τ.π. 19-12-2021)

European Union Human Rights Review Panel, Jurisprudence, Διαθέσιμο στο:
<https://hrrp.eu/jurisprudence.php> (τ.π. 19-12-2021)

European Ombudsman, Decision in OI/5/2020/MHZ on the functioning of the European Border and Coast Guard Agency's (Frontex) complaints mechanism for alleged breaches of fundamental rights and the role of the Fundamental Rights Office, Διαθέσιμο στο: <https://www.ombudsman.europa.eu/en/decision/en/143108>

(τ.π. 19-12-2021)

Οργανισμός Ευρωπαϊκής Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής(Frontex), Θεμελιώδη δικαιώματα, Διαθέσιμο στο:

<https://frontex.europa.eu/el/auto-pou-kanoume/themeliod-dikaionomata/>

(τ.π. 19-12-2021)

Νομολογία (κατά χρονολογική σειρά)

Spanish Zone of Morocco Claims (1925). Spain, United Kingdom. Rapporteur: Huber (Switzerland). Reports of International Arbitral Awards, Vol. II, p. 615. 23

Reparation of Injuries Suffered in Service of the U.N., Advisory Opinion, 1949 I.C.J. 174 (Apr. 11)

ECJ, Case 26/62, NV Algemene Transporten Expeditie Onderneming van Gend en Loos v Nederlandse Administratie der Belastingen

ECJ, Case 6/64, Flaminio Costa v E.N.E.L., Reference for a preliminary ruling: Giudice conciliatore di Milano - Italy.

Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, ICJ Reports 1986

ECJ, Case 1/87 SA Universe Tankship v Commission , 11 April 1989

Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1996, p. 226, International Court of Justice (ICJ), 8 July 1996

ECtHR, Waite and Kennedy v. Germany, 18th February 1999, (App No. 26083/94)

Difference Relating to Immunity from Legal Process of a Special Rapporteur of the Commission on Human Rights, Advisory Opinion, 1999 I.C.J. 62 (Apr. 29)

Legality of the Use of Force (Yugoslavia v. Belgium), (Yugoslavia v. Canada), (Yugoslavia v. France), (Yugoslavia v. Germany), (Yugoslavia v. Italy), (Yugoslavia v. Netherlands), (Yugoslavia v. Portugal), (Yugoslavia v. Spain), (Yugoslavia v. United Kingdom) and (Yugoslavia v. United States), orders of 2nd June 1999, International court of Justice, ICJ Reports 1999

ECtHR, Bankovic and Others v. Belgium and 16 Other States, 12th December 2001, (App No. 52207/99)

Case 1/02 SA Antipapas v Commission, 14 December 2004

ECtHR, Bosphorus Airways v. Ireland, 30th June 2005, (App No 45036/98)

Case C-3/05 SA Statistical Agency of the Republic of Kazakhstan v Commission, 13 October 2005

Case C-4/05 SA Alt Ylmy v Commission, 24 November 2005

ECtHR, Markovic and Others v. Italy, 14th December 2006, App No. 1398/03)

ECtHR, Behrami and Behrami v. France and Saramati v. France, Germany & Norway, 2nd May 2007, (App. No. 71412/07)

ECtHR, Casparini v Italy and Belgium, Admissibility, 12th May 2009, (App No 10750/03)

ECJ, Case T-42/06, Bruno Gollnisch v. European Parliament, 19th March 2010

ECtHR, Al-Jedda v. the United Kingdom, 7th July 2011, (App No. 27021/08)

ECtHR, Nada v. Switzerland, 12th September 2012, (App No. 10593/08)

ECJ , Case T-167/08, Microsoft v. European Commission, 27 July 2012

ECJ , Case C-366/10 Air Transport Association of America and Others, 3 February 2013

ECtHR, Chapman v Belgium, Admissibility, 5th March 2013, (App No 39619/06)

ECJ , Case C-547/10 P Switzerland v. Commission, 7th March 2013

ECtHR, Stichting Mothers of Srebrenica and others v The Netherlands, Admissibility, 11th June 2013, (App No 65542/12)

ECtHR, Al-Dulimi and Montana Management Inc v Switzerland, 21st June 2016, (App. No. 5809/08)

English High Court of Justice, Tomanović et.al. v The European Union, The Council of the European Union, The High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy, and the European Union Rule of Law Missions in Kosovo, 13 February 2019

ECJ, Case C-502/19, Criminal proceedings against Oriol Junqueras, 19 December 2019

ECJ, Case C-12/19 P , Mylène Troszczynski v European Parliament, 17 September 2020

ECJ, Case T-282/21, SS and ST v Frontex, 21 May 2021

ECJ, Case T-600/21, WS and Others v Frontex, 20 September 2021

Βιβλιογραφία

Alvarez, José E. International Organizations as Law-makers, Oxford University Press, Oxford, 2005

Αντωνόπουλος, Κωνσταντίνος, Μαγκλιβέρας, Κωνσταντίνος, (επιμ.), Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2017 (3η αναθεωρημένη έκδοση)

Aust, Anthony,(επιμ.), Handbook of International Law, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, (2η Έκδοση)

Barbier, Sandrine, Cuq, Marie, Les immunités de l'Union Européenne, κεφάλαιο σε Benlolo-Carabot, Myriam, Candas, Ulas, και Cujo, Jacqueline, (επιμ.), Union Européenne et Droit International, Εκδ. Pedone, Paris, 2012

Bekker, Peter, H.F, The Legal Position of International Governmental Organizations – A Functional Necessity Analysis of their Legal Status and Immunities, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1994

Bělohávek, Alexander J., Rozehnalová, Naděžda, (επιμ.), Czech Yearbook of International Law, Vol 9, 2018

Boisson de Chazournes, Laurence, Romano Cesare, Mackenzie, Ruth(επιμ.) International Organizations and International Dispute Settlement: Trends and Prospects, Transnational Publishers, Ardsley, N.Y. , 2002

Borchardt, Klaus-Dieter, Το αλφάβητο του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο, 2018,

Blokker, Niels M., Schermers, Henry G., (επιμ.) Proliferation of International Organizations: Legal Issues, Brill, Leiden, 2001

Blokker, Niels, Schrijver, Nico, (επιμ.), Immunity of International Organizations, Brill, Leiden, The Netherlands, 2015

Cassese, Antonio, Διεθνές Δίκαιο, μτφρ Γιάννης Σαριδάκης, επιμ. Φωτεινή Παζαπτζή. Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2012

Chalmers, Damian, Arnall, Anthony(επιμ.) The Oxford Handbook of European Union Law, Oxford University Press, 2015

Crawford, James, Koskenniemi, Martti, The Cambridge Companion to International Law, Cambridge University Press, Cambridge, 2012

Γρηγορίου, Παναγιώτης, Ευρωπαϊκή διακυβέρνηση και Ευρωπαϊκή περιφέρεια, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 2006

Γρηγορίου, Παναγιώτης, L'Europe Unie et sa Fédéralisation, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 2009

Γρηγορίου, Παναγιώτης, Το μέλλον της Ευρώπης και η συνοχή του ευρωπαϊκού χώρου, Η κοινωνική, πολιτική και θεσμική διάσταση της χωρικής συνοχής στην προοπτική της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2002

Delgado Casteleiro, Andrés. The International Responsibility of the European Union: From Competence to Normative Control. Cambridge Studies in European Law and Policy. Cambridge: Cambridge University Press, 2016

Δίπλα, Χαριτίνη, Δούση, Εμμανουέλα, Εξήντα χρόνια από την ίδρυση των Ηνωμένων Εθνών, Ειρήνη, ανθρώπινα δικαιώματα, βιώσιμη ανάπτυξη, θεσμική μεταρρύθμιση, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2007

Evans, Malcolm, Koutrakos, Panos, (επιμ.) The International Responsibility of the European Union European and International Perspectives, Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2013

Fink, Melanie, Frontex and Human Rights Responsibility in 'Multi-Actor Situations' under the ECHR and EU Public Liability Law, Oxford University Press, Oxford, 2018

Hlaváč, Marek. Less than a State, More than an International Organization: The Sui Generis Nature of the European Union.” European Public Law: EU eJournal, 2010

Hoffmeister, Frank, Litigating against the European Union and its member States: who responds under the ILC’s draft articles on international responsibility of international organizations?, European Journal of International Law, Vol. 21, no. 3, 2010

Jones, Erik, Menon, Anand, Weatherill, Stephen(επιμ.), The Oxford Handbook of the European Union, Oxford University Press, Oxford, 2012

Katz, Cogan, Jacob, Hurd, Ian, Johnstone, Ian (επιμ.), The Oxford Handbook of International Organizations, Oxford University Press, Oxford, 2017

Koskenniemi, Martti, (επιμ.), International Law Aspects of the European Union, Kluwer Law International, The Hague, 1998

Lenaerts, Koen, Maselis, Ignace, Gutman, Kathleen, EU Procedural Law, σε επιμέλεια Janek Tomasz Nowak, Oxford University Press, Oxford , 2014

LeRoy Bennett, A., James K., Oliver, Διεθνείς οργανισμοί. Αρχές και προβλήματα,μτφρ Ζιζή, Σαλίμπα-Χαράλαμπος, Κωνσταντινίδης, επιμ. Δημήτρης Μπουραντώνης. Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα

Μπρεδήμας, Αντώνης, Κυριακόπουλος, Γιώργος, Δίκαιο Διεθνών Οργανισμών, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2016

Νάσκου-Περράκη Παρασκευή,Αντωνόπουλος, Κωνσταντίνος, Σαρηγιαννίδης, Μιλτιάδης, Διεθνείς Οργανισμοί, Εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2019(2η Έκδοση)

Νάσκου-Περράκη, Παρασκευή, Ζαΐκος, Νίκος, Διπλωματικό και Προξενικό Δίκαιο, Κοινοβουλευτική, Πολιτιστική, Οικονομική Διπλωματία, Εκδ. Σάκκουλα. Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2016

Orakhelashvili, Alexander, (επιμ.), Research Handbook on Jurisdiction and Immunities in International Law, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2015

Panizza R., Pavy E., Handbook on the incompatibilities and immunity of the Members of the European Parliament, Policy Department C - Citizens' Rights and Constitutional Affairs, European Parliament, Directorate-General for Internal Policies, 2020

Patterson, Dennis, Södersten, Anna, (επιμ.), A Companion to European Union Law and International Law, Wiley, 2016

Περράκης, Ε. Στέλιος, Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Προς ένα *jus universalis*?, Εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2019, (2η αναθεωρημένη έκδοση)

Περράκης, Ε. Στέλιος, Ευρωπαϊκό δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου Συμβούλιο της Ευρώπης - Ευρωπαϊκή Ένωση - ΟΑΣΕ: Μια σύνθεση σημειώσεων από τις πανεπιστημιακές παραδόσεις, Εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2013

Περράκης, Ε. Στέλιος, Η Ευρωπαϊκή Ένωση σε μετεξέλιξη. Από το Μάαστριχτ στο Άμστερνταμ, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1998

Περράκης, Ε. Στέλιος, (επιμ.), Σύγχρονες ματιές στις νομικές και πολιτικές όψεις διεθνούς οργάνωσης - διεθνών οργανισμών, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 2009

Περράκης, Ε. Στέλιος, Μαρούδα, Μαρία-Ντανιέλλα, Διεθνής Δικαιοσύνη: Θεσμοί, Διαδικασίες, Εφαρμογές Διεθνούς Δικαίου, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2018 (2η έκδοση)

Περράκης, Ε. Στέλιος, Μαρούδα, Μαρία-Ντανιέλλα, Διεθνής Δικαιοταξία Θεωρία και Εφαρμογή Διεθνούς Δικαίου, Τόμος Α', Εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2016 (2η έκδοση)

Raffaelli R. Sarah Salome, The immunity of Members of the European Parliament, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs European Parliament, European Union, Brussels, 2014

Reinisch, August International Organizations before National Courts. Cambridge Studies in International and Comparative Law, Cambridge University Press, Cambridge, 2000

Reinisch, August, (επιμ.), Challenging Acts of International Organizations Before National Courts, Oxford University Press, Oxford, 2010

Reinisch, August, (επιμ.), The Privileges and Immunities of International Organizations in Domestic Courts, Oxford University Press, Oxford, 2013

Ρούκουνας, Εμμανουήλ, Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011 (1η Έκδοση)

Ruys, Tom, Angelet, Nicolas, Ferro, Luca, (επιμ.) The Cambridge Handbook of Immunities and International Law, Cambridge University Press, Cambridge, 2019

Sarooshi, Daniel, (επιμ.) Remedies and Responsibility for the Actions of International Organizations, Académie de Droit International, The Hague, 2014

Σαχπεκίδου, Ευγενία, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, Εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011 (1η έκδοση)

Schmitt, Michael, Targeting in Operational Law in Gill T., Fleck D., The handbook of the international law of military operations, 2nd edition, Oxford University Press, Oxford, 2010

Shelton, Dinah, Remedies in International Human Rights Law, 3rd edition, Oxford University Press, Oxford, 2015

Verdirame, Guglielmo, The UN and Human Rights, Who Guards the Guardians?, Cambridge University Press, Cambridge, 2011

Voulgaris, Nikolaos, Allocating International Responsibility Between Member States and International Organisations, Bloomsbury Publishing, London, 2019

Wouters, Jan Brems, Eva, Smis Sefaan, Schmitt, Pierre, Accountability For Human Rights Violations By International Organizations, Intersentia, Cambridge, 2010

Χατζηκωνσταντίνου, Κώστας Θ., Αποστολίδης, Χαράλαμπος Ελ, Σαρηγιαννίδης, Μιλτιάδης Χ., Θεμελιώδεις Έννοιες στο Διεθνές Δημόσιο Δίκαιο, Εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013 (1η Έκδοση)

Αρθρογραφία

Benlolo-Carabot, Myriam, Les immunités de l'Union Européenne dans les États tiers, *Annuaire Français de Droit International*, 2009

Blokker, Niels, The Macro Level: The Structural Impact of General International Law on EU Law: International Legal Personality of the European Communities and the European Union: Inspirations from Public International Law, *Yearbook of European Law*, Vol. 35, no. 1, 2016

de Schoutheete, Philippe, Andoura, Sami, The Legal Personality of the European Union', *Studia Diplomatica* Vol.60, no 1, 2007

Erickson, Richard J, Status of Forces Agreements: A Sharing of Sovereign Prerogative, *37 Air Force L Rev*, 1994

Fink, Melanie, The Action for Damages as a Fundamental Rights Remedy: Holding Frontex Liable. *German Law Journal*, 2020, Vol. 21, no 3

Gaillard, Emmanuel, Pingel-Lenuzza, Isabelle, International Organisations and Immunity from Jurisdiction: To Restrict or to Bypass, *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol.51, no. 1, 2002

Gautier, Philippe, The Reparation for Injuries Case Revisited: The Personality of the European Union, *Max Planck Yearbook of United Nations Law Online*, Vol. 4, no. 1

Johansen, Stian Øby, Accountability Mechanisms for Human Rights Violations by CSDP Missions: Available and Sufficient?. *International and Comparative Law Quarterly*, 66,

Kunz, Josef L., Privileges and Immunities of International Organizations, *The American Journal of International Law*, Vol. 41, no. 4, 1947

Lock, Tobias, Beyond Bosphorus: The European Court of Human Rights' Case Law on the Responsibility of Member States of International Organisations under the

European Convention on Human Rights, Human Rights Law Review, Vol. 10, no. 3, 2010

Olson, Peter, Immunities of International Organizations. A NATO View International Organizations Law Review, Vol. 10, no 2, 2014

Paasivirta, Esa, Responsibility of a Member state of an International Organization: Where will it end? Comments on article 60 of the ILC Draft on the Responsibility of International Organizations, International Organizations Law Review, Vol. 49, no. 7, 2010

Parish, Matthew, An Essay on the Accountability of International Organizations. International Organizations Law Review, Vol. 7, no. 2, 2010

Peročević, Katarina, European Union Legal Nature: Eu As Sui Generis - A Platypus-Like Society. InterEULawEast: Journal for the International and European Law, Economics and Market Integrations, 2017

Phelan, William, What Is Sui Generis About the European Union? Costly International Cooperation in a Self-Contained Regime, International Studies Review, Vol. 14, no. 3, 2012

Reinisch, August, The immunity of International Organizations and the Jurisdiction of their Administrative Tribunals, Chinese Journal of International Law, Vol.7, 2008

Ryngaert, Cendric," The Immunity of International Organizations Before Domestic Courts: Recent trends". International Organizations Law Review 7.1 , 121-14, 2010

Sari, Aurel, Status of Forces and Status of Mission Agreements under the ESDP: The EU's Evolving Practice, European Journal of International Law, Vol. 19, no. 1, 2008

Sari, Aurel, The European Union Status of Forces Agreement (EU SOFA), Journal of Conflict & Security Law, Vol. 13 no. 3, 2009

Schütze, Robert. ,Two-and-a-half Ways of Thinking about the European Union, *Politique européenne*, Vol. 53, no. 3, 2016

Torre de Silva, V., Enlarging the Immunities of European Parliament's Members: The Junqueras Judgment. *German Law Journal*, 22(1), 85-101, 2021

Tzanakopoulos, Alexandros, Attribution of Conduct to International Organizations in Peacekeeping Operations, *EJIL: Talk!*, 2009

Tzanakopoulos, Alexandros, Disobeying the Security Council, Countermeasures against Wrongful Sanctions, *Oxford Monographs in International Law*, Oxford University Studio Press, 2011

von Bogdandy, Armin, Steinbrück Platise, Mateja, ARIO and Human Rights Protection: Leaving the Individual in the Cold, *International Organizations Law Review*, Vol. 9, No. 1

Wessel, Ramses A., Immunities of the European Union, *International Organizations Law Review* Vol. 10, no 2, 2014

Wood, Michael, Do International Organizations Enjoy Immunity Under Customary International Law? *International Organizations Law Review*, Vol. 10, no 2, 2014

Ιστοσελίδες

Christos Zois, The EU and its int'l responsibility for the living conditions in Moria, EURIS Jean Monnet project, Διαθέσιμο στο:

<https://www.jm-euris.eu/the-eu-and-its-international-responsibility-for-the-living-conditions-in-moria/>(τ.π. 19-12-2021)

Christos Zois, Frontex' involvement in illegal pushbacks and EU's possible international responsibility, Euris Observatory, JM Project, Διαθέσιμο στο:

<https://www.jm-euris.eu/frontex-involvement-in-illegal-pushbacks/> (τ.π. 19-12-2021)

European Council on Refugees and Exiles, Greece: EU Funded Securitisation of Camps, Legal Action Against Frontex Before CJEU as Greek PM and Leggeri Exchange Mutual Praise on Reduction of Arrivals, 28 May 2021, Διαθέσιμο στο: <https://ecre.org/greece-eu-funded-securitisation-of-camps-legal-action-against-frontex-before-cjeu-as-greek-pm-and-leggeri-exchange-mutual-praise-on-reduction-of-arrivals/> (τ.π. 19-12-2021)

Fink, Melanie, Why it is so Hard to Hold Frontex Accountable: On Blame-Shifting and an Outdated Remedies System, Blog of the European Journal of International Law, Διαθέσιμο στο: <https://www.ejiltalk.org/why-it-is-so-hard-to-hold-frontex-accountable-on-blame-shifting-and-an-outdated-remedies-system/> (τ.π. 19-12-2021)

Fink, Melanie, Frontex: Human Rights Responsibility and Access to Justice, EU Immigration and Asylum Law and Policy Droit et Politique de l'Immigration et de l'Asile de l'UE, Διαθέσιμο στο: <https://eumigrationlawblog.eu/frontex-human-rights-responsibility-and-access-to-justice/> (τ.π. 19-12-2021)

Stian Øby Johansen, Suing the European Union in the UK: Tomanović et. al. v. the European Union et. al., European Papers, Διαθέσιμο στο: https://www.europeanpapers.eu/en/europeanforum/suing-european-union-in-the-uk-to-manovic-v-european-union#_ftn9 (τ.π. 19-12-2021)

